

**T.C.
GAZİ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TARİH ANABİLİM DALI
YENİÇAĞ TARİHİ BİLİM DALI**

**XVI. YÜZYIL KARADENİZ SAHİL SANCAKLARINDA
KONAR-GÖÇERLER**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

**Hazırlayan
TUĞÇE ERİNÇ**

**Tez Danışmanı
Prof. Dr. TUFAN GÜNDÜZ**

ANKARA-2013

**T.C.
GAZİ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TARİH ANABİLİM DALI
YENİÇAĞ TARİHİ BİLİM DALI**

**XVI. YÜZYIL KARADENİZ SAHİL SANCAKLARINDA
KONAR-GÖÇERLER**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

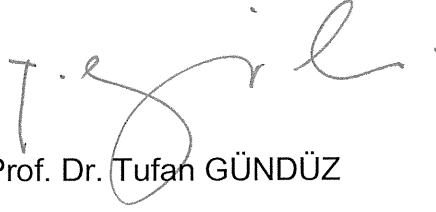
**Hazırlayan
TUĞÇE ERİNÇ**

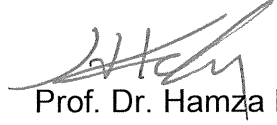
**Tez Danışmanı
Prof. Dr. TUFAN GÜNDÜZ**

ANKARA-2013

ONAY

TUĞÇE ERİNÇ tarafından hazırlanan “XVI. Yüzyıl Karadeniz Sahil Sancaklarında Konar-Göçerler” başlıklı çalışma 27/12/2013 tarihinde yapılan savunma sınavı sonucunda oybirliği/oyçokluğu ile başarılı bulunarak jürimiz tarafından Tarih Anabilim dalı/Yeniçağ Tarihi Bilim Dalında Yüksek Lisans Tezi olarak kabul edilmiştir.

Prof. Dr. Tufan GÜNDÜZ

Prof. Dr. Hamza KELEŞ

Doç. Dr. Mustafa ALKAN

ÖZET

Tuğçe ERİNÇ, XVI. Yüzyıl Karadeniz Sahil Sancaklarında Konar-Göçerler, Ankara, 2013

Bu çalışmada, XVI. yüzyılda Karadeniz sahil Sancakları olan Kastamonu, Canik ve Trabzon Sancaklarında bulunan konar-göçer teşekküller tespit edilerek nüfus durumları, vergileri, sancaklardaki dağılımı ve yerleşik yaşama geçiş süreçleri incelenmiştir. Çalışmanın alanı XVI. yüzyıl ile sınırlandırılmış ancak bazı konar-göçer cemaatlerin devamlılığını takip edebilmek için bazen bu sınırın dışına çıkmıştır. Çalışmanın ana kaynağını Osmanlı Devleti'nde toprağın mülkiyet ve tasarruf hukukunun belirlenmesi ve bölgelerdeki gelir kaynaklarının tespiti amacıyla tutulan tahrir defterleri oluşturmaktadır.

Anahtar Sözcükler

1. Karadeniz
2. Konar-göçer
3. Kastamonu
4. Canik
5. Trabzon

ABSTRACT

Tugce Erinc, The Nomads in Black Sea Coast Sancaks in the XVIth Century, Ankara, 2013

The aim of this study was to examine nomad groups' populations, taxes, distributions and sedentarization processes in the Black Sea Coast Sancaks/Sanjaks (sub-province) which consist of Kastamonu, Canik, and Trabzon in the XVIth century. The sample of the study was limited with the XVIth century; however, sometimes the scope of the study was extended in order to follow the progression of some nomad tribes. The main source of the research constituted Tax Registers, which were recorded to determine the law of land ownership and use; and to investigate the sources of income in regions in the Ottoman Empire.

Key Words

1. Black Sea
2. Nomads
3. Kastamonu
4. Canik
5. Trabzon

ÖNSÖZ

Bu çalışmada XVI. yüzyılda Karadeniz sahil Sancakları olan Kastamonu, Canik ve Trabzon Sancaklarında yaşayan konar-göçer teşekküller tespit edilerek, nüfus durumları, vergileri, sancaklardaki dağılımı ve yerleşik yaşama geçiş süreçleri incelenmiştir. Çalışmanın alanı XVI. yüzyıl ile sınırlandırılmış ancak bazı konar-göçer cemaatlerin devamlılığını takip edebilmek için bazen bu sınırın dışına çıkmıştır. Çalışmanın ana kaynağını, Osmanlı Devleti'nde toprağın mülkiyet ve tasarruf hukukunun belirlenmesi ve bölgelerdeki gelir kaynaklarının tespiti amacıyla tutulan tahrir defterleri oluşturmaktadır.

Çalışma giriş ve iki bölüm halinde düzenlenmiştir. Giriş'te konar-göçer Türkmenlerin Anadolu'ya gelişleri ve Anadolu'da oluşan büyük Türkmen gruplarından genel hatlarıyla bahsedilmiştir. Birinci Bölümde Karadeniz Sahil Sancakları olan Kastamonu, Canik ve Trabzon Sancaklarının Türkleşmesi ve XVI. yüzyılda bu bölgelerde bulunan cemaatler; ikinci Bölümde ise konar-göçerlerin iktisadi yapısı değerlendirilmeye çalışılmıştır.

Çalışma süresince yol gösteren ve bu konudaki geniş bilgi birikimi ile beni destekleyen danışman hocam Sayın Prof. Dr. Tufan GÜNDÜZ'e, bana manevi destek veren ailem ve dostlarıma teşekkürü bir borç bilirim.

Tuğçe ERİNÇ
Ankara 2013

İÇİNDEKİLER

ÖZET	i
ABSTRACT	ii
ÖNSÖZ	iii
İÇİNDEKİLER	iv
KISALTMALAR	v
TABLolar LİSTESİ.....	vi
KAYNAKLARA VE ARAŞTIRMALARA DAİR.....	1
I.TAHRİR DEFTERLERİ.....	1
II.ARAŞTIRMALAR	4
GİRİŞ	6

BİRİNCİ BÖLÜM 13 KARADENİZ SAHİL SANCAKLARINDA KONAR-GÖÇERLER

I. KASTAMONU SANCAĞI	13
II. CANİK SANCAĞI	35
III. TRABZON SANCAĞI	44

İKİNCİ BÖLÜM İKTİSADİ HAYAT

I. HAYVANCILIK	52
II. ZİRAAT	54
III. NÜFUS	57
IV. VERGİLER	62
A. Adet-i Ağnam.....	65
B. Bad-ı Heva (Arusiyye)	67
C. Resm-i Yaylak ve Kışlak	69
D. Öşür, Malikâne ve Resm-i Boyunduruk	70
SONUÇ	72
KAYNAKÇA	75

KISALTMALAR

a.g.e.	: Adı Geçen Eser
a.g.m.	: Adı Geçen Makale
a.g.t.	: Adı geçen Tez
BOA.	: Başbakanlık Osmanlı Arşivi
Bkz	: Bakınız
C.	: Cilt
Çev.	: Çeviren
DİA	: Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi
DİE	: Devlet İstatistik Enstitüsü
Ed.	: Editör
Haz.	: Hazırlayan
İA	: İslam Ansiklopedisi
KKA	: Tapu Kadastro Genel Müdürlüğü Tapu Arşiv Dairesi Başkanlığı Kuyud-u Kadime Arşivi
MEB	: Milli Eğitim Bakanlığı
nr.	: Numara
s.	: Sayfa
S.	: Sayı
TD	: Tahrir Defteri
TTK	: Türk Tarih Kurumu

TABLÖLAR LİSTESİ

Tablo 1. Karadeniz Sahil Sancaklarında Konar-göçer Nüfus	58
Tablo 2. Kastamonu Sancağında Konar-Göçer Cemaatlerin Vergi Nüfusları	58
Tablo 3. Canik Sancağında Konar-Göçer Cemaatlerin Vergi Nüfusları	60
Tablo 4. Trabzon Sancağında Konar-Göçer Cemaatlerin Vergi Nüfusları ...	61

KAYNAKLARA VE ARAŞTIRMALARA DAİR

I.TAHRİR DEFTERLERİ

Osmanlı Devleti'nin sosyo-ekonomik yapısı üzerine yapılacak her türlü çalışmanın, en mühim kaynağını tahrir defterleri oluşturmaktadır. Bu defterlerin tutulmasındaki amaç toprağın mülkiyet ve tasarruf hukukunun belirlenmesi, bölgedeki gelir kaynaklarının tespiti ve buna bağlı olarak vergi tür ve miktarlarının belirlenmesi, eyalet sistemi ve tımar sisteminin düzenli bir biçimde işlemesi ve yeni fethedilen yerlerde düzenin kolaylıkla kurulabilmesi olarak sıralanabilir¹. Böylelikle konar-göçer grupların adları, yaklaşık olarak nüfus durumları, yaylak-kışlak alanları, ekonomik faaliyetleri, devlete ödedikleri vergileri ve yerleşikliğe geçip geçmediklerine dair bilgilere tahrir defterleri aracılığıyla ulaşabilmektedir.

Karadeniz bölgesine ait konar-göçer cemaatlerin defterlere kayıt edilme usullerine bakıldığında, her yazıcının kendine göre yazım usulleri olmasından dolayı belirli bir düzen olmadığı görülmektedir. Kastamonu Sancağına ait defterlerde genellikle kazaların son kısımlarında Yörükân² başlığı altında cemaat isimleri tek tek sıralanmış, ilerleyen sayfalarda ise yaylaklarına dair bilgiler verilmiştir. Ancak yaylaklarla ilgili verilen bilgilerin cemaat sayılarına oranla oldukça az olduğu görülmektedir. Bu durum yaylakların tamamının deftere kayıt edilip edilmediği sorusunu düşündürmektedir. Canik ve Trabzon Sancaklarına ait defterlere bakıldığında ise Kastamonu Sancağının yazımındaki usulün kullanılmadığı, cemaatlerin mahalleler ve köyler ile birlikte yazıldığı tespit olunmaktadır. Buna bölgedeki çoğu topluluğun yerleşik düzene geçmiş olmasından dolayı konar-göçer hayatı sürdüren çok az grup kalmış olmasının etken olduğu düşünülebilir.

¹ Mehmet Öz, "Tahrir Defterlerindeki Sayısal Veriler", *Osmanlılarda Bilgi ve İstatistik*, Ed. H. İnalçık -Ş.Pamuk, DİE Yayını, Ankara, 2000, s.17. ; Erhan Afyoncu, "Osmanlı Devleti'nde Tahrir Sistemi", *Osmanlı*, C.VI, s.311.

² Bir örnek olarak bkz. "Yörükân-ı Nahiye-i Boyabad", KKA TD, nr.176, s.260b.

Osmanlı Devleti'nden günümüze ulaşmış olan Tahrir Defterleri, Başbakanlık Osmanlı Arşivi ve Ankara Tapu-Kadastro Genel Müdürlüğü Kuyud-ı Kadime Arşivi'nde muhafaza edilmektedir. Başbakanlık Osmanlı Arşivi'nde bulunan ve bize kaynaklık eden defterler: BOA TD. nr 23m, BOA TD nr. 438 BOA TD nr.327, BOA TD nr.601, BOA TD nr.37, BOA TD nr.54, BOA TD nr.387, BOA TD nr.52 ve BOA TD nr. 288 numaralarıyla kayıtlı tahrir defterleridir. Kuyud-ı Kadime Arşivi'nde bulunan kaynak defterlerimiz ise KKA TD nr. 143, KKA TD nr.176, KKA TD nr. 200, KKA TD nr.33, KKA TD nr. 34 ve KKA TD nr. 29 numaralarıyla kayıtlı tahrir defterleridir.

Başbakanlık Osmanlı Arşivinde TD 23m numarasıyla kayıtlı olan Kastamonu tahrir defterinin 1487 senesinde tamamlandığı anlaşılmaktadır. XV. yy. sonlarında yapılmış olan bu tahrir kayıtları konar-göçer cemaatlerin ilk tahriridir. TD 438 numarasıyla kayıtlı 1520 senesine ait olan muhasebe icmal defterin 591-703 sayfaları arasında Kastamonu Sancağı ve kazalarında bulunan konar-göçer cemaatlere dair bilgileri içermektedir. Yine TD 327 numarasıyla kayıtlı olan defter, 1560 senesinde yapılmış mufassal Kastamonu tahriri olup Kastamonu'nun Boyabad ve Taşköprü kazalarındaki konar-göçerler cemaatlerin nüfus ve hâsılatlarını içermektedir. TD 601 numarasıyla kayıtlı bulunan defter ise 1582 yılına ait Kastamonu sancağı ve nahiyelerindeki tımarları gösteren muhasebe icmal defteridir. Defterde yer alan bir takım tımar arazilerinde konar-göçerlere rastlanılmaktadır.

Canik Sancağı ve kazalarında bulunan konar-göçer gruplara dair bilgiler ihtiva eden en eski tarihli defter 1481³ yılına ait TD 37 numarasıyla kaydedilmiş olan mufassal tahrir defteridir. Defterin bölgenin Osmanlılar tarafından fethinin ardından düzenlenen ilk defter olduğu ileri sürülmektedir⁴. Bu defterin "Nahiye-i Milas, Vilayet-i Satılmış ve Bayramlı" kazalarını içeren

³ Başbakanlık Osmanlı Arşivi'nde yer alan katalog kayıtlarında defterin tarihi hicri 885 (miladi 1481) olarak gösterilmiştir. Ancak, defterin başlangıç sayfaları eksik olması nedeniyle kesin bir bilgiye sahip değiliz bu konuda Mehmet Öz, defterin ilerleyen sayfalarında yer alan derkenarlara dayanarak defterin 1485 yılı civarlarında derlendiği varsayımından bahsetmektedir. Bkz. Mehmet Öz, *XV-XVI. Yüzyıllarda Canik Sancağı*, TTK. Yayınları, Ankara, 1999, s.11.

⁴ Mehmet Öz, a.g.e., s.8.

bölümleri yayınlanmıştır⁵. Yine TD 54 numarasıyla kayıtlı olan 1515 tarihli Canik Livasının köylerini, tımarlarını ve vakıflarını içeren mufassal tahrir defteri de bize bölgedeki konar-göçerlere dair fikir vermektedir. 1522 yılına ait TD 387 numarasıyla kayıtlı Vilayet-i Karaman ve Rum bölgesini içeren muhasebe icmal defterinin ise 597-701 numaralı sayfaları Canik Sancağına, 712-767 numaralı sayfaları Trabzon sancağına aittir ve konar-göçerlere dair bilgiler ihtiva etmektedir.

1515 yılına ait TD 52 ve 1554 yılına ait TD 288 numaralı defterler Trabzon Sancağı ve kazalarına dair bilgileri içeren mufassal defterlerdir. Ancak TD 52 numaralı defterin başı epeyce eksiktir ve Trabzon şehri ile Akçaabad nahiyesi kayıtları ve Maçka nahiyesi kayıtlarının bir kısmı yoktur⁶. Defterlerde konar-göçer grupların büyük çoğunluğunun yerleştiği gözlenmesine rağmen alınan bir takım notlar ve birkaç küçük cemaat bölgeye dair fikir oluşturmaktadır.

Ankara Tapu-Kadastro Genel Müdürlüğü Kuyud-ı Kadime Arşivi'nde bulunan ve birbirinin devamı niteliğinde olan KKA TD 143 (Araç, Daday, Kastamonu), KKA TD 176 (Boyabad, Devrekâni, Göl, Küre) ve KKA TD 200 (Taşköprü, Sinop, Ayandon, Durağan) numaraları ile kayıtlı olan defterler 1582 senesi Kastamonu tahririne aittir. Bölgenin konar-göçer nüfusu, vergileri ile yaylak ve kışlakları hakkında bilgi içermektedirler.

KKA TD 33 numarada kayıtlı, 1576 yılına ait olan mufassal defter Canik Sancağına (Samsun, Kavak, Ünye, Satılmış, Arım, Bafra, Terme) dair bilgiler ihtiva etmektedir. KKA TD 241 numaralı defter ise 1576 tahririnin icmalidir.

KKA TD 29 numarada kayıtlı olan mufassal defter, 1583 yılına ait olup Trabzon, Akçaabad, Yomra, Sürmene, Maçka, Torul, Of, Rize, Kürtün ve

⁵ Bkz. Bahaeddin Yediyıldız - Ünal Üstün, *Ordu Yöresi Tarihinin Kaynakları II*, TTK Yayınları

⁶ Ancak TD 84 numarasıyla kayıtlı olan ve Akçaabad nahiyesinin tamamını içeren defterin, TD nr.52'nin eksik kısmı olduğu düşünülmektedir. Bu konuda bkz. Hanefi Bostan, *XV. – XVI. Asırlarda Trabzon Sancağında Sosyal ve İktisadi Hayat*, TTK Yayınları, Ankara, 2002, s.10.

Çepni kazalarına dair bilgiler ihtiva etmektedir. Konar-Göçerlerin çok büyük bir bölümün yerleşikliğe geçmiş olduğu görülmektedir.

II.ARAŞTIRMALAR

Cevdet Türkay tarafından Osmanlı Arşiv Vesikalarına dayanılarak hazırlanan *Başbakanlık Osmanlı Arşivi Belgelerine Göre Osmanlı İmparatorluğunda Oymak, Aşiret ve Cemaatler*⁷ adlı eser, bölgelerdeki konar-göçerlerin isimlerini içermesi bakımından mühimdir. Ne var ki, bu çalışma genel bir envanter niteliğinde olmasına rağmen Karadeniz bölgesindeki konar göçerlere dair çok az bilgi içermektedir. Keza Ahmed Refik tarafından Mühimme Defterlerindeki kayıtlardan derlenerek yayınlanan *Anadolu'da Türk Aşiretleri*⁸ adlı eserde de yalnızca Görele'de bulunan Çepnilere dair bazı belgelere yer verilmiştir.

Ayşe Tosunoğlu tarafından hazırlanan *Tapu-Tahrir Defterlerine Göre XVI. Yüzyılda Kastamonu Sancağı* adlı basılmamış doktora tezi, Kastamonu sancağına ait tahrir defterleri hakkında tafsilatlı bilgi içermektedir. Bu çalışmada cemaatler konusu da ayrı bir başlık halinde ele alınmıştır.

Faruk Sümer tarafından hazırlanmış olan *Çepniler*⁹ adlı çalışmada özellikle Karadeniz Bölgesi'ndeki Çepni boyuna dair incelemelere yer verilmiştir. Bu çalışmada Çepniler dışındaki diğer boy ve oymaklara dikkat çekilmediği görülmektedir.

Konuyla ilgili eserlerin yanı sıra pek çok makale yayınlanmıştır. Hanefi Bostan "XV. Ve XVI. Yüzyıllarda Karadeniz Sahil Sancaklarında

⁷ Cevdet Türkay, *Başbakanlık Osmanlı Arşivi Belgelerine Göre Osmanlı İmparatorluğunda Oymak, Aşiret ve Cemaatler*, Tercüman Kaynak Eserler Dizisi, İstanbul, 1979

⁸ Ahmed Refik, *Anadolu'da Türk Aşiretleri (966-1200)*, Enderun Kitabevi, İstanbul, 1988

⁹ Faruk Sümer, *Çepniler*, Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı, İstanbul, 1992

*Türkmenler*¹⁰, “XIV.-XVI. Yüzyıllar Arasında Giresun ve Çevresinde Çepniler¹¹” ve “XV ve XVI. Yüzyıllarda Trabzon Şehrinde Nüfus ve İskan Hareketleri¹²”, İlhan Şahin “Osmanlı Döneminde Giresun Bölgesinde Konar-Göçerlerin İzleri¹³”, Kenan İnan “Giresun ve Havalisinde Türkmenler (XIII. Ve XV. Yüzyıllar)¹⁴”, adlı makaleler konuyu etraflıca ele alan ilk çalışmalardan sayılabilir.

Öte yandan, çalışma sahamızla ilgili sancak çalışmaları yapılmış olup, bu eserlerde konar-göçerlik sadece nüfus ve yerleşme yerleri inceleme konusu yapılmıştır¹⁵.

¹⁰ Hanefi Bostan, “XV. ve XVI. Yüzyıllarda Karadeniz Sahil Sancaklarında Türkmenler”, *Anadolu’da ve Rumeli’de Yörükler ve Türkmenler Sempozyumu Bildirileri*, Yör-Türk Vakfı Yayınları, Ankara, 2001

¹¹ Hanefi Bostan, “XIV.-XVI. Yüzyıllar Arasında Giresun ve Çevresinde Çepniler”, *Prof. Dr. İsmail AKA Armağanı*, İzmir, 1999

¹² Hanefi Bostan, “XV. ve XVI. Yüzyıllarda Trabzon Şehrinde Nüfus ve İskan Hareketleri”, *Trabzon Tarihi Sempozyumu Bildirileri 6-8 Kasım 1998*, Trabzon, 2000

¹³ İlhan Şahin, “Osmanlı Döneminde Giresun Bölgesinde Konar-Göçerlerin İzleri”, *Giresun Tarihi Sempozyumu Bildirileri (24-25 Mayıs 1996 Giresun)*, İstanbul, 1997

¹⁴ Kenan İnan, “Giresun ve Havalisinde Türkmenler (XIII. Ve XV. Yüzyıllar)” *Giresun Tarihi Sempozyumu Bildirileri (24-25 Mayıs 1996 Giresun)*, İstanbul, 1997

¹⁵ Mehmet Öz *XV-XVI. Yüzyıllarda Canik Sancağı* (TTK Ankara 1999), “Tahrir Defterlerine Göre Canik Sancağı’nda Nüfus 1455-1643”(Ondokuz Mayıs Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi, S.VI., Samsun 1991) ve “Tahrir Defterlerine Göre Vezirköprü Yöresinde İskan ve Nüfus 1485-1576”(Belleten, S.LVII, Ankara 1993), Ahmet Kankal “Fetihten XVI. Yüzyılın Sonuna Kadar Kastamonu Şehrinde İskan ve Nüfusa Dair Genel Gözlemler”(I. Kastamonu Kültür Sempozyumu Bildirileri 21-23 Mayıs 2000, Kastamonu 2001), Feridun Emecen “XV-XVI. Asırlarda Giresun ve Yöresine Dâir Bazı Bilgiler”(Ondokuzmayıs Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi, S.IV Samsun 1989), Zübeyde Güneş Yağcı “1487 Tarihli Tapu-Tahrir defterine Göre Kastamonu Kazasının Sosyal ve Ekonomik Yapısı”(Süleyman Demirel Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi, S.2 Isparta 1996), Hanefi Bostan *XV.-XVI. Asırlarda Trabzon Sancağında Sosyal ve İktisadi Hayat* (TTK Ankara 2002), Bahaeddin Yediylidiz, *Ordu Kazası Sosyal Tarihi* (Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları Ankara 1985), Ahmet Kankal *Türkmen’in Kaidesi Kastamonu* (Zafer Matbaası Ankara 2004) ve Cevdet Yakupoğlu *Kuzeybatı Anadolu’nun Sosyo-Ekonomik Tarihi Kastamonu-Sinop-Çankırı-Bolu XIII.-XV. Yüzyıllar* (Gazi Kitabevi Ankara 2009) olarak sıralayabiliriz.

GİRİŞ

Konar-göçerlik, belirli sınırlar içerisinde yaylak-kışlak hayatını devam ettiren, buna bağlı olarak hayvancılık ve kısmi tarımla geçimin sağlandığı yaşam tarzına verilen addır. Göçebelikten farklı olarak kışlaklarda meydana getirdikleri küçük yerleşimler sebebiyle, yerleşikliğe daha yakın bir düzene sahip olduklarından göçebelikle yerleşiklik arası bir yaşam tarzı olarak adlandırılır¹⁶.

Konar-göçerlerin temel iktisadi faaliyetleri hayvancılık olduğundan yaşam tarzları da hayvanları üzerine kurulu idi. Bu nedenle her mevsim hayvanlarını telef olmadan rahatça barındırıp otlatabilecek bölgelerde yaşamaları gerekiyordu. Yazları daha serin yüksek bölgeler yani yaylalar ile kışın havaların soğumasına bağlı olarak ovalar ya da sahil kesimleri gibi daha korunaklı alçak sahalar yani kışlaklar arasında konup-göçmekteydiler. Osmanlı döneminde konup göçtükleri sahalar arasındaki gidecekleri yer, geçecekleri yollar gibi her türlü işlem merkezi hükümet tarafından belirlenmekteydi. Temel iktisadi faaliyetleri hayvancılık ve hayvancılıktan elde edilen mamuller idi. Küçük çapta dönemlik ziraatle uğraşan gruplara da rastlanılmaktaydı¹⁷. Bu ziraat alanlarının büyük bir bölümü daha sonraları yerleşikliğe geçen konar-göçer grupların yerleşim alanını oluşturmaktaydı. Konar Göçerler yurt, alacık, topak, ev, kıl çadır, kara çadır adıyla anılan çadırlarda yaşamaktaydılar. Ayrıca kışlaklarda birtakım yerleşim ve barınaklar meydana getirdikleri de görülmekteydi.¹⁸ Türk topluluklarında İslamiyet'ten önce yaygın bir yaşam tarzı olan konar-göçerlik, İslamiyet'e geçişin ardından da yapısını büyük ölçüde korumuştur.

Konar-göçer grupların hareketliliği sadece hayvancılığa bağlı değildir. Konar-göçer hayat tarzı süren Türkmenlerin Danişmendliler, Selçuklular ve

¹⁶ Tufan Gündüz, "Konar-Göçer" **DİA**, C.XXVI, s.161.

¹⁷ Bir örnek olması bakımından, KKA TD nr.176'da s.311b'de pek çok mezraa'dan bahsedilmektedir. Bu mezralardan Kuru Ova mezarası yanında Muradlı Yörüklerinin ziraat eylediği notu düşülmüştür. Ayrıca Batı Anadolu'da Yörük Toplulukları yaygın olarak ziraat ile uğraşmaktaydılar.

¹⁸ Tufan Gündüz, "Konar-Göçer", s.163.

Osmanlılar ile beraber büyük fetihlere katıldıkları görülmektedir. Bununla birlikte Osmanlılar konar-göçer grupları kolaylıkla yeni fethedilen yerlere yerleştirmişlerdir. Bu durum özellikle Osmanlı Devleti'nin kuruluş döneminde vazgeçilmez bir uygulama haline gelmiştir. Zaman zaman fethedilen bölgelerdeki varlığı kuvvetlendirmek, Türkleşmeyi sağlayarak bölgeyi vatan haline getirebilmek amacıyla bu bölgelerde yaylak ve kışlak alanları belirlenerek iskâna tabi tutulmuşlardır¹⁹.

Tahrir defterlerinde konar-göçer gruplar Göçer, Göçebe Taifesi, Türkmen Taifesi, Konar-Göçer, Göçer Evli, Göçerler, Göçebe, Yörük, Yörükkan²⁰ gibi tabirlerle anılmış ve kaydolunmuşlardır.

Oğuzlardan Müslümanlığı kabul eden gruplara onları gayri Müslim olanlarından ayırt edebilmek için Maverâünnehir Müslümanlarınca²¹ “Türkmen” denilmeye başlanılmış, sonraları İslamiyet’i kabul eden Türk topluluklarının tamamı bu adla anılır hale gelmiştir²². Türkmen kelimesinin yazılı kaynaklarda ilk olarak X. yüzyılın son yarısında iki farklı yerde geçtiği görülmektedir²³. Aynı kavim için kullanılan Oğuz ve Türkmen adlarıyla ilgili farklı görüşler ileri sürülmüştür²⁴. Ancak genel kabul Türkmen adının Oğuzların Müslüman olmalarından sonra, Oğuz adının yerine geçmeye başladığı bir süre sonra ise tamamen Oğuz adının yerini aldığına yöneliktir. Türkmenler, Oğuz Türklerinin bizzat kendileridir ve Anadolu coğrafyasına

¹⁹ Vahid Çabuk, “Yörükler”, **İA.**, C.XIII, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, İstanbul, 1986, s.431.

²⁰ Yusuf Halaçoğlu, a.g.m. s.161 ; İlhan Şahin, *Osmanlı Döneminde Konar-Göçerler*, EREN Yayınları, İstanbul 2006, s.61.

²¹ Faruk Sümer, *Oğuzlar/Türkmenler*, Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı, İstanbul, 1999, s. 79.

²² İlhan Şahin, a.g.e., s.56. ; Tufan Gündüz, *Anadolu’da Türkmen Aşiretleri, (Bozulus Türkmenleri 1540-1640)*, Yeditepe Yayınları, İstanbul, 2010, s.11-12.

²³ Cahit Gelekçi, “Türk Kültüründe Oğuz-Türkmen-Yörük Kavramları”, **Hacettepe Türkiyat Araştırmaları Dergisi**, S.I Güz 2004, s.13.

²⁴ Bu görüşlerden bazılarında bahsetmek gerekirse: İ. Kafesoğlu, Türkmen adının “Göktürk” adı gibi siyasi bir nitelik taşıdığını Oğuzlar ve Karluklar’ın da bu siyasi topluluğun içinde olduklarından bahseder. Bkz. Tufan Gündüz, *Bozkırın Efendileri*, Yeditepe Yayınları, İstanbul 2009, s.42. ; Cahit Gelekçi, a.g.m., s.14. Barthold’un görüşüne göre ise Türkmen adı eski bir ad olduğundan aslı hakkında yeterli bilgiye ulaşamıyoruz. Bir diğer görüş ise Köprülü ve Hautsma tarafından Divan’ı Lügat’it Türk’e dayanılarak öne sürülen Türkmen adının Müslüman olan Oğuzlara sonradan verildiği görüşüdür. Daha geniş bilgi için bkz. Tahsin Banguoğlu, “Oğuzlar ve Oğuz Eli Üzerine”, **Belleten** 1959’dan ayrı basım, TTK, Ankara, 1960, s.10.

bakıldığında Oğuzların 24 boyunun adlarını taşıdıkları görülmektedir. Anadolu'da "Türkmen" adı konar-göçer hayat sürdürenleri ifade etmek için de kullanılmıştır.

Bunun yanı sıra Anadolu'da oluşan ikinci bir isim daha bulunmaktadır: Yörük. Bu kelimenin "yürümek" fiilinden geldiği açıktır²⁵. Osmanlı kaynaklarında Anadolu'nun Kızılırmak yayının batısında kalan bölgede konar-göçerlik eden gruplara "Yörük" denilmekteydi. Aynı şekilde Rumeli'de göçerlik eden gruplar da Yörük diye anılmaktaydı. Buna mukabil Kızılırmak yayının doğusunda kalan konar-göçerlere ise Türkmen denilmekteydi. Aslında bu ayrım daha çok siyasî geçmiş ile alakalıydı ve Yörükler Anadolu'ya gelen ilk konar-göçer grupların halefleriydiler. Bunun dışında Yörükler ile Türkmenler arasında gerek iktisadî şartlar gerekse yaşam şartları bakımından herhangi bir fark bulunmuyordu²⁶. Yörükler, Türkmenlere nazaran daha küçük gruplar olmalarından dolayı dar alanlarda konar-göçerlik yapmaktaydılar. Bu durum onların yerleşik hayata daha hızlı geçmelerine imkân verilmekteydi. Çünkü bazı bölgelerde sert geçen kışlar hayvanlarına yiyecek bulmayı zorlaştırdığından ziraatle uğraşmak zorunda kalıyorlar ve yerleşikliğe daha yakın duruyorlardı²⁷.

Anadolu'ya 1071 Malazgirt Zaferi ve 1221 Moğol istilasları sırasında yoğunlaşan ani göç hareketleri nedeniyle, her yeni gelen grup önünde bulunanları batıya doğru sürüklemiş, bu kargaşa esnasında boy düzenleri kaybolmuş ve boylara ait irili ufaklı teşekküller karışık bir biçimde Anadolu'nun dört bir yanına dağılmışlardır. Anadolu'ya gelen ve dağılan Türkmen boyları, Bozulus, Ramazanlı, Yeniil, Varsaklar gibi çeşitli isimler altında yeniden birleşerek siyasi, askeri ve ekonomik güç birlikleri oluşturmuşlardır²⁸.

²⁵ Tufan Gündüz, *Anadolu'da Türkmen Aşiretleri*, s.32.

²⁶ Tufan Gündüz, "Osmanlı Ekonomisi İçinde Konar-Göçerler", *60. İlim ve Fikir Yılında Prof. Dr. Kazım Yaşar Koprman'a Armağan*, Ankara 2003, s.358.

²⁷ Tufan Gündüz, "Konar-Göçer", s.162.

²⁸ Ali Sinan Bilgili, "Tarsus Türkmenleri (Varsaklar)", *Anadolu'da ve Rumeli'de Yörükler ve Türkmenler Sempozyumu Bildirileri (Tarsus 2000)*, Yör-Türk Yayınları, Ankara, 2000, s.9.

Anadolu'da il veya ulus adı altında toplandıklarına şahit olduğumuz konar-göçerler kendi içlerinde sırasıyla boy, kabile, aşiret, cemaat, oymak, mahalle, oba(aile)²⁹ şeklinde bölümlere ayrılmışlardır. Anadolu'da ki bu yeni Türkmen grupların dağılımına ve yerleştikleri bölgelere dağılımına bakarsak:

Sivas'ın güneyindeki Divriği, Şarkışla, Kangal ve Gürün'ü kapsayan sahada Yeniil Türkmenleri olarak adlandırılan bir grup yurt tutmuş idi. Yeniil Türkmenleri Üsküdar'da bulunan Nurbanu Sultan evkafı reayası olduklarından, Üsküdar Türkmenleri ya da Üsküdar Evi olarak da adlandırılmaktaydılar³⁰. Bünyesinde Dulkadir ve Halep Türkmenlerine mensup cemaatler de bulunmaktaydı. 1548 yılında Yeniil adıyla kaza statüsüne geçmişlerdir³¹.

Maraş, Elbistan, Kadirli, Kazan bölgelerinde, kuzeyde Bozok ve Sivas eyaletini kapsayan bölgede Dulkadirli Ulusu olarak adlandırılan grup yurt tutmuş idi³². Bozulus, Halep, Yeniil, Danişmendlü kazalarında da bu ulusa mensup olan cemaatler bulunmaktaydı. Bozulus ve Yeniil'den bazı kolların da bulunduğu bir grup İran'a gitmiş ve orada Zülkadr adıyla tanınmışlardır³³. En büyük oymakları Karacalı, Dokuz Bişanlı, Cerid, Kavurgalı, Döngelili, Akça Koyunlu, Eymür, Çağırganlı, Gündeşli, İmanlı Afşarı ve Tecirli idi³⁴.

Ankara-Şam arasında bulunan geniş bölgede Bozulus adıyla anılan grup yurt tutmuştur. Bu gruplar, Akkoyunlu Devleti'nin doğu ve güneydoğu Anadolu'da kalan bakiyeleri olup onların devamı niteliğindedir. Akkoyunlu kaynaklarında Bozulus adının geçmiyor olması sebebiyle Osmanlı Devleti tarafından kullanılan bir tabir olduğu ve bu adın Diyarbakır'a bağlı başka bir

²⁹ Yusuf Halaçoğlu, *XVIII. Yüzyılda Osmanlı İmparatorluğu'nun İskan Siyaseti ve Aşiretlerin Yerleştirilmesi*, TTK Yayınları, Ankara, 2006, s.16.

³⁰ Tufan Gündüz, *Anadolu'da Türkmen Aşiretleri*, s.35. ; Yusuf Halaçoğlu, "Osmanlı Döneminde Türkiye'nin Nüfus Yapısı ve Aşiretler", *Anadolu'da ve Rumeli'de Yörükler ve Türkmenler Sempozyumu Bildirileri (Tarsus 2000)*, s.139.

³¹ İlhan Şahin, a.g.e., s.117.

³² Yusuf Halaçoğlu, "Osmanlı Döneminde Türkiye'nin Nüfus Yapısı ve Aşiretler", s.140.

³³ Faruk Sümer, "Türkmenler", *DiA*, C.XXXI, İstanbul, 2012, s.610.

³⁴ Aynı madde, s.610.

konar-göçer grup olan Karaulus'a nispeten verildiği düşünülmektedir³⁵. Bu grubu meydana getiren aşiretler arasında da Dulkadir ve Halep Türkmenlerine mensup cemaatler bulunmaktaydı.³⁶

Karaman, Afyon, Akşehir, Aksaray, Ankara ve Konya'nın içinde bulunduğu sahada Atçeken Yörükleri yurt tutmuştur. Yayıldıkları sahalarda Eskiil, Bayburd ve Turgud olmak üzere üçe ayrılmaktadır.³⁷ Yaşadıkları saha tarıma elverişli olmadığından hayvancılıkla uğraşmışlar ve büyük miktarlarda, iyi cins atlar yetiştirdikleri için bu adı almışlardır. Devlete at yetiştirdikleri için adet-i ağnam, bad-ı heva haricinde kalan zirai faaliyetlerine dair tüm vergilerinden muaf tutulmuşlardır. XVI. yy. ortalarına kadar da konar-göçerliklerini sürdürmüşlerdir.³⁸

Asıl yurtları Tarsus bölgesi civarı olan Varsaklar, Karaman, Niğde, Kırşehir, Kayseri, Bayburt, Isparta bölgelerine kadar yayılmışlardır. Konar-göçer hayatı devam ettirdikleri için, Tarsus Türkmenleri olarak da adlandırılmaktaydılar. Bölgedeki varlıkları Karamanlılardan eski olup Yavuz sultan Selim'in 1516 Mercidabık ve 1517 Ridaniye savaşlarını kazanmasının ardından Osmanlı Devleti hâkimiyetine girmişlerdir. Varsaklar en büyüğü Kusun olan Ulaş, Kuştemir, Esenli, Gökçeli, Elvanlu, Orhan Beğlü, Mustafalu, Zekeriyalı, Yenicali gibi aşiretlerden ve bunlara bağlı cemaatlerden oluşmaktaydı.³⁹

Sivas'ın batı, kuzey ve doğu taraflarından, Yozgat, Ankara, Kırşehir, Sultanönü, Sivrihisar, Eskişehir, Bursa, Çorum, Tokat, Amasya ve Samsun'a kadar yayılan ve içerisinde bölgedeki Moğol kökenli cemaatleri de barındıran (Çungar Cemaati gibi⁴⁰) Ulu Yörük adıyla anılan bir grup bulunmaktaydı. Orta Pare, Şarki Pare ve Yüzde Pare olmak üzere üçe ayrılmışlardır. XVI. yy.

³⁵ Tufan Gündüz, *Anadolu'da Türkmen Aşiretleri*, s.40.

³⁶ Daha geniş bilgi için bkz. Tufan Gündüz, a.g.e.,

³⁷ Hasan Basri Karadeniz, "Atçekenlik ve Atçeken Yörükleri", *Anadolu'da ve Rumeli'de Yörükler ve Türkmenler Sempozyumu Bildirileri (Tarsus 2000)*, s.185-186.

³⁸ Aynı Eser, s.186.

³⁹ Ali Sinan Bilgili, a.g.m., s. 9-49.

⁴⁰ Faruk Sümer, *Oğuzlar/Türkmenler*, s.178.

itibariyle yerleşmeye başlayan grup, Dulkadir'den sonra en büyük nüfusa sahip Yörük oluşumu idiler⁴¹. Ulu Yörükler kışlaklarında çiftçilik yapmakta ve Kethüdalar tarafından idare edilmişlerdir⁴².

İskenderun'dan Alanya'ya kadar olan kıyı şeridinde Ramazanoğulları beyliğinden kaldığı bakiyeler olduğu düşünülen Ramazanlı Ulusu bulunmaktaydı. Bunlardan Silifke yöresinde yaşayanlarına İç-il Yörükleri denilmekteydi⁴³.

Ankara ile Bursa arasında konup göçen ve XVI. yy.'dan itibaren hızla yerleşikliğe geçen Karakeçili aşireti, İçel'den Adana'ya kadar uzanan yaylaklarda yaylayıp Çukurova'da kışlayan Bozdoğan Yörükleri bulunmaktaydı⁴⁴.

Bunlar dışında Bozok Sancağında Mamalı Türkmenleri, Şam ve Hama'da Bayatlar, Trablus-Şam'da Saluriye Türkmenleri, Doğu Karadeniz Bölgesinde bölgenin fethini ve Türkleşmesini sağlayan (özellikle Giresun, Ordu çevresinde bulunan) Çepniler, Kuzeybatı Anadolu Balıkesir-Çanakkale yöresinde Yağcıbedir, İzmir-Aydın taraflarında bulunan ve padişah haslarına dâhil olan Karacakoyunlu aşiretleri yurt tutmuşlardı. Ayrıca yayıldıkları coğrafyaların isimleriyle anılan Kastamonu, Ankara, Bolu, Teke, Söğüt Yörükleri bulunmaktaydılar⁴⁵.

Karadeniz bölgesi ise gerek Türkleşme seyrinin yavaş olması, gerekse fiziki ve iklim şartları sebebiyle az sayıda konar-göçer grup barındırmaktaydı. Bu yüzden belirtmekte fayda var ki, Karadeniz bölgesi batıdan doğuya doğru

⁴¹ Erhan Afyoncu, "Ulu-Yörük", *Anadolu'da ve Rumeli'de Yörükler ve Türkmenler Sempozyumu Bildirileri (Tarsus 2000)*, s.1-7.

⁴² Faruk Sümer, "Türkmenler", s. 610.

⁴³ Yusuf Halaçoğlu, "Osmanlı Döneminde Türkiye'nin Nüfus Yapısı ve Aşiretler", s.140.

⁴⁴ Tufan Gündüz, *XVII. Ve XVIII. Yüzyıllarda Danişmendli Türkmenleri*, Yeditepe Yayınları, İstanbul, 2005, s.23.

⁴⁵ Yusuf Halaçoğlu, a.g.m., s. 137- 144. ; İlhan Şahin, a.g.e., s.114-174. ; Faruk Sümer, "Türkmenler", s.607-611.

göç almış olup bu durum XVI. yy.'da Karadeniz, Osmanlı İmparatorluğu'nun bir iç denizi oluncaya kadar da devam etmiştir⁴⁶.

XVI. yy.'a ait tahrir kayıtlarında Türkmen veya Yörük grupların oldukça büyük bir bölümünün yerleşikliğe geçtiği, özellikle Karadeniz bölgesinin doğu kesimlerinde yerleşik yaşama geçişin daha yoğun olduğunu görülmektedir. Bu husus Karadeniz Bölgesi'nin fiziki coğrafyasının ve ikliminin konar-göçerliğe elverişsiz olmasından kaynaklanmaktadır. Nitekim bölgede dağlar, kıyıya paralel uzanmakta olup sahil kesimiyle arasındaki alan oldukça dardır. Üstelik bölgenin kışları şiddetli geçmekte, bahar ve yaz ayları ise fazla yağış almaktadır. Bu nedenle konar-göçer yaşama çok fazla elverişli olduğunu söylenemez. Karadeniz Bölgesi'nde yerleşim genellikle akarsuların geçtiği vadi boylarında, akarsuların denize kavuştuğu ovalık alanlarda bulunduğu son derece dağınık ve düzensiz olduğu görülmektedir. Bundan dolayı bütün Karadeniz kıyısı boyunca konar-göçerlerin Kastamonu havalisinde yoğun, Canik ve Trabzon Sancaklarında ise sınırlı sayıda olduğu görülmektedir. Üstelik buralarda da Anadolu'nun diğer bölgelerine nazaran son derece az bir konar-göçer nüfusun dolaştığı tespit olunmaktadır.

⁴⁶ Aurel Decei, "Karadeniz", **İA.**, C.VI, MEB Yayınları, 1974, Ankara s.240-241.

BİRİNCİ BÖLÜM

KARADENİZ SAHİL SANCAKLARINDA

KONAR-GÖÇERLER

I. KASTAMONU SANCAĞI

Kastamonu bölgesi Türklerin bölgeye gelişine kadar Hititler, Frigler, Kimmerler, Lidyalılar, Persler, Roma İmparatorluğu, Bizans (Doğu Roma) İmparatorluğu ve Sasaniler gibi pek çok devletin hâkimiyetine tanık olmuştur. Bölge Türkler ile Roma ve Bizans dönemlerinde Hun, Avar, Sabar, Peçenek, Kıpçak gibi Türk boylarının keşif veya iskân amaçlı akınları sırasında tanışmıştır⁴⁷. Ancak Türk hâkimiyetini 1071 Malazgirt Zaferinin ardından devam eden süreçte yaşamıştır. Zaferin ardından bölgeye gelen ilk Türk birliklerinin 1074'de Tutak komutasındaki Selçuklu birlikleri olduğu bilinmekle birlikte asıl Türk fütuhatının, 1074 itibarıyla başladığı ve Danişmendlilerin bunda büyük rolü olduğu kabul edilmektedir⁴⁸. Bölge 1214 yılında Sinop'un ele geçirilmesine kadar Bizans ile Selçuklular arasında çatışmalara sebep olmuş; birkaç kez el değiştirmişse de 1214'den XIV. asır başlarına kadar Selçuklu hâkimiyetinde kalmıştır⁴⁹.

Bölgenin iskânının bölgenin fethine büyük katkıları olan Selçukluların uç beyi Hüsameddin Çoban Bey ile başladığı düşünülmektedir. Onun vefatının ardından yerine oğulları geçmiştir. 1243'deki Köseadağ bozgunundan sonra Anadolu'nun doğusunda bulunan konar-göçer gruplar,

⁴⁷ Cevdet Yakupoğlu, *Kuzeybatı Anadolu'nun Sosyo-Ekonomik Tarihi (Kastamonu-Sinop-Çankırı-Bolu XIII.-XV. Yüzyıllar)*, Gazi Kitabevi Yayınları, Ankara, 2009, s.16.

⁴⁸ Besim Darkot, "Kastamonu", *İA*, C.XXXVII, s.400.

⁴⁹ Ayşe Tosunoğlu, *Tapu-Tahrir Defterlerine Göre XVI. Yüzyılda Kastamonu Sancağı*, Basılmamış Doktora Tezi, İstanbul, 1993, s.4-9. ; Besim Darkot, a.g.m., s.400-401. ; Cevdet Yakupoğlu, a.g.e., s.19-27.

Batı ve Kuzeybatı Anadolu'ya yığılmışlar⁵⁰, bu kargaşa ortamından yararlanan uç beyleri bulundukları bölgelerde kendi hâkimiyetlerini kurmaya çalışmıştı. Hüsameddin Beyin oğulları tarafından kurulan Çobanoğlu beyliğinin hâkimiyeti XIII. yy. başlarından XIV. yy. başlarına kadar yaklaşık bir asır süreyle devam etmiş olup XIV. yy. başında Candaroğullarından Şemseddin Candar tarafından sona erdirilmiştir. Bu dönemde Bizans'a karşı uç bölgesi konumunda olan Kastamonu'ya birçok konar-göçer Türkmen teşekkülü gelmiştir. Özellikle Sinop'da XIII. asırda Çepnilerin yoğunlukta olduğunu ve 1277 yılında Trabzon Rum İmparatorluğuna ait donanma Sinop'u ele geçirmek için geldiğinde Çepnilerin onları yenilgiye uğrattıkları⁵¹ tespit olunmaktadır. Bu Çepnilerin Kastamonu'da kalmayıp doğuya doğru ilerleyerek Karadeniz'in fethi ve Türkleşmesini sağlayan Çepniler olduğu, Samsun ve Giresun'da beylikler kurup o bölgeye yerleştikleri düşünülmektedir. Nitekim XVI. yy.'da Kastamonu'da Çepni adına rastlanılmazken, doğuda Giresun havalisini kapsayan bölgede Çepni vilayeti meydana getirmişlerdir.

Osmanlıların Kastamonu bölgesi ile ilk ilişkileri I. Murad döneminde başlamış olup Kastamonu'nun 1402 Ankara Savaşı'na kadar Candaroğulları ve Osmanlılar arasında mücadele sahası olduğu görülmektedir. Osmanlıların Ankara Savaşı'ndaki yenilgisinden sonra Kastamonu tekrar Candaroğullarına bırakılmıştır. Osmanlılarda Sultan II. Mehmed'in tahta geçmesinin ardından, 1461 yılında Kastamonu tekrar ve kati olarak Osmanlı topraklarına katılmış ve Anadolu eyaletine bağlı bir sancak haline getirilmiştir.⁵²

Kastamonu'nun Osmanlı hâkimiyetine girişinin ardından bölgenin arazi mülkiyet, tasarruf sistemini ve vergilerini belirlemek amacıyla tahriri yapılmıştır. Bununla birlikte fethin hemen ardından bir tahrir yapıldığı ancak defterin günümüze ulaşmadığı düşünülmektedir. Nitekim 1487⁵³ yılına ait

⁵⁰ Ahmet Kankal, *Türkmen'in Kaidesi Kastamonu (XV. XVIII. Yüzyıllar Arası Şehir Hayatı)*, Zafer Matbaası, Ankara, 2004, s.18.

⁵¹ Faruk Sümer, *Çepniler*, Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı Yayınları, İstanbul, 1992, s.13.

⁵² Besim Darkot, a.g.m., s.401. ; Cevdet Yakupoğlu, a.g.e., s.56-57. ; Ahmet Kankal, a.g.e., s.27.

⁵³ Defter Başbakanlık Osmanlı Arşivinde, TD 23m numarasını taşımaktadır.

elimize ulaşan en eski tarihli deftere düşülen bir notta defter-i atik'e atıf yapılmaktadır⁵⁴. Bu tarihten öncesine dair elimizde Osmanlı Devleti'nin Tahrir Defterlerine benzeyen kayıtlar bulunmadığından, Türkmen yerleşiminin ne zaman ve nasıl başladığını ve ilk yerleşim yerlerinin ne zaman ve kimler tarafından kurulduğu kesin olarak bilinmemektedir. Tahrirlerdeki kaza, köy, mahalle ve cemaat isimlerine bakıldığında, bölgeye Çobanoğulları ve Candaroğulları döneminden ve belki daha da öncesinden başlayan bir Türkmen iskânı olduğu görülmektedir. Candaroğulları döneminde Kastamonu'nun başkent yapılmasıyla iskân hareketleri de buna bağlı olarak hız kazanmış ve yeni yerleşim alanları oluşmaya başlamıştır⁵⁵. Artışın özellikle XII. yy.'da olduğu düşünülmektedir. Bu konuda 1274 ya da 1287 yılında Kastamonu yöresinde 100.000 çadır göçebe halkın yaşadığından bahsedilmektedir. Kâtip Çelebi ise bölgeye "Türkmenlerin Kaidesi" adını vermiştir.⁵⁶ Bu durumda iskânın oldukça erken dönemlerde başladığı düşünülebilir. Bölgede yaşanan erken ve yoğun Türkmen iskânında Kastamonu'nun, Anadolu'nun siyasi yönden kuzeybatıda Bizans ile mücadele sınırlarında uç bölgesi durumunda olmasının ve Kastamonu Sancağı dâhilindeki coğrafya ve iklimin gerek yerleşik hayat tarzı gerek konar-göçer hayat tarzının sürdürülebilmesi için uygun yaşam koşullarını sunuyor olmasının da etkili olduğu açıktır. Nitekim bölgeye gelen ve konar-göçer hayat yaşayan Türkmenlerin bir bölümünün yerleştiği, bazılarının ise devletin belirlediği sınırlar dâhilinde eski konar-göçer yaşamlarını devam ettirdikleri görülmektedir.

Yeni fethedilen bir bölgenin yurt edinilebilmesi için yerleşim alanlarında nüfus ve kültür üstünlüğü sağlamak gerektiğini bilen Selçuklu Devleti şehirleşme hızını artırmak için birtakım politikalar oluşturmuş, konar-göçer

⁵⁴ Zübeyde Güneş Yağcı, "1487 Tarihli Tapu Tahrir Defterine Göre Kastamonu Kazasının Sosyal ve Ekonomik Yapısı", *Süleyman Demirel Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, S.II, Isparta, 1996, s.240.

⁵⁵ Ahmet Kankal, a.g.e., s 20-21.

⁵⁶ İlhan Şahin, "Kastamonu", *DİA*, C.XXIV., s.586 ; Refik Turan, "Kastamonu'nun Türkler Tarafından Fethi ve İskanı", *I. Kastamonu Kültür Sempozyumu Bildirileri (21-23 Mayıs 2000)*, Kastamonu, 2001, s.1. ; Cevdet Yakupoğlu, a.g.e., s.67.

olan ya da olmayan Türkmen beyleri de gerektiğinde kendilerine bağlı bulunan gruplarla köy, kasaba ve kentlere yerleşmekten kaçınmamışlardır⁵⁷.

XVI. yy. 'a ait Kastamonu tahrirleri, 1530⁵⁸, 1560⁵⁹ ve 1582⁶⁰ tarihlerine aittir. Tahrirlere bakıldığında Kastamonu'nun merkez kazası Kozyaka olmak üzere Göl, Araç, Taşköprü, Küre, Ayandon, Hoşalay, Daday, Boyabad, Durağan ve Sinop adlı kazaları bulunmakta idi. Konar-göçer yaşam tarzını devam ettiren ve tahrir defterlerinde Yörükler olarak geçen Türkmenler ise yoğunluk olarak Boyabad, Taşköprü ve Araç kazalarında bulunmaktaydı ve bu dönemde Karadeniz sahil sancakları arasında da en fazla konar-göçer nüfusa sahip bölge Kastamonu'ydu.

1530 yılına ait arşivlerde yalnızca muhasebe icmal defteri bulunmaktadır. Defterde yer alan kayıtlara göre Kastamonu Yörükleri 8 cemaatte 139 hane, 27 mücerred nüfusa sahiptiler ve 10170 akçe hâsılları bulunmaktaydı⁶¹. Araç Yörükleri 10 cemaatte 233 hane, 69 mücerred nüfusa sahiptiler⁶². Taşköprü Yörükleri 6 cemaatte 189 hane, 16 mücerred nüfusa ve 9412 akçe⁶³ hâsıla; Boyabad Yörükleri 34 cemaatte 677 hane ve 307 mücerred nüfusa sahip olup en kalabalık grubu oluşturmaktaydılar ve 65298 akçe vergi ödemektedirler. Ayrıca Boyabad Yörüklerinin kazaya bağlı iki köyde ziraat yapıp öşür verdikleri belirtilmektedir.⁶⁴

1560 ve 1582 tahrirlerine göre, Kastamonu Sancağında bulunan Konar-Göçer/Yörük Cemaatler şunlardır:

Ağca Kavak

Taşköprü Yörükleri arasında kaydedilen cemaatin diğer adı Fakılı olarak geçmektedir. 1560 tahririnde 13 hane, 1 mücerred nüfusa sahiptirler

⁵⁷ Cevdet Yakupoğlu, a.g.e., s.65.

⁵⁸ BOA TD, nr.438

⁵⁹ BOA TD, nr.327

⁶⁰ KKA TD, nr.143 ; KKA TD, nr.176 ; KKA TD, nr.200

⁶¹ BOA TD, nr.438, s.593.

⁶² BOA TD, nr.438, s.611.

⁶³ BOA TD, nr.438, s.617.

⁶⁴ BOA TD, nr.438, s.665.

ve 235 akçe bad-ı heva, 865 akçe adet-i ağnam vergisi vermekteydiler.⁶⁵ 1582 tahririnde ise 21 hane, 7 mücerred nüfusa sahip oldukları 300 akçe bad-ı heva, 900 akçe adet-i ağnam vergisi ödedikleri görülmektedir.⁶⁶

Ahilü

Tahrirlerde Boyabad Yörükleri olarak kaydedilmiş olan cemaat 1560 yılı tahririnde 21 hane, 4 mücerred nüfusa sahiptirler. 60 akçe bad-ı heva, 550 akçe adet-i ağnam vergisi vermekte olan cemaatin kışlağının hâsılı 73 akçedir⁶⁷. 1582 tahririnde ise cemaat 28 nefer olarak kayıtlıdır. 28 neferin 13'ü mücerreddir. 100 akçe bad-ı heva, 600 akçe adet-i ağnam vergisi ödemektedirler. Kışlağının hâsılı 1582'de de 73 akçedir.⁶⁸

Alayundlu

Alayundlu Oğuz boylarından biri olup, Boyabad Yörükleri arasında kendi isimleriyle varlıklarını sürdürdükleri tespit olunmaktadır. Buna göre bir cemaat halinde 1560'da 16 hane, 26 mücerred nüfusa sahip olup 210 akçe bad-ı heva, 2100 akçe adet-i ağnam⁶⁹; 1582 tahririnde ise 56 nefer olarak kaydedilen nüfusun 26'sı mücerred olup 250 akçe bad-ı heva, 2300 akçe adet-i ağnam vergisi ödemekteydiler⁷⁰.

Ali Beğlü

Araç Yörükleri arasında kaydedilen ve bölgede geniş bir alanı yurt tutmuş olan cemaatin, 1582 tahririnde nüfusu 77 nefer olarak kaydedilmiş olup bunların 29'u hane, 48'i mücerred idi⁷¹. Anadolu'nun, Ankara, Budaközü, Bozok, Kayseri, Manisa, Adana, Maraş, Tarsus, Sivas, Erzurum gibi bölgelerinde de Ali Beğlü cemaat adına rastlanılmaktadır⁷². Ancak bu

⁶⁵ BOA TD, nr.327, s.445.

⁶⁶ KKA TD, nr.200, s.87b.

⁶⁷ BOA TD, nr.327, s.101, 258.

⁶⁸ KKA TD, nr.176, s.274a, 351b.

⁶⁹ BOA TD, nr.327, s.87.

⁷⁰ KKA TD, nr.176, s.268a.

⁷¹ KKA TD, nr.143, s.207b.

⁷² Cevdet Yakupoğlu, a.g.e., s.129.

durumun bir isim benzerliğinden mi ibaret olduğu, yoksa sayılan bölgelerdeki aşiretler ile akrabalık bağı mı taşıdıkları hususu belli değildir.

Ali Hacılu

Taşköprü Yörüklerinden olan cemaatin 1560 tahririnde 44 hane, 2 mücerred nüfusu bulunmakta 250 akçe bad-ı heva, 1127 akçe adet-i ağnam vergisi ödemektedirler⁷³. 1582 tahririnde ise 45 hane, 13 mücerred nüfusa sahip olan cemaat 250 akçe bad-ı heva, 1200 akçe adet-i ağnam vergisi ödemektedir⁷⁴.

Alpagud

Alpagud adı, Türklerde şahıs, unvan ve kabile adı olarak kullanılmakla birlikte, Moğollarda “vergi veren, çiftlik sahibi, vb.” anlamına geldiği ifade edilmektedir⁷⁵. Faruk Sümer ise bu adın “Tek başına düşmana saldıran” anlamına geldiğini ifade etmiştir⁷⁶. XVI. Yy. ve sonrasında, Anadolu’nun Çorum, Eskişehir, Bursa gibi farklı bölgelerinde konar-göçer hayat sürdüren Alpagud adlı cemaatlere rastlanılmaktadır⁷⁷. Keza Karakoyunlu devletini meydana getiren aşiretlerden biri de Alpavut idi.⁷⁸ Kastamonu/Kozyaka Yörükleri arasında da bu isimle kaydedilen bir cemaat bulunmakta olup, cemaatin diğer adı Kızılcalu olarak belirtilmiştir. 1582 tahririnde cemaatin 31 hane, 12 mücerred nüfusları bulunmaktadır.⁷⁹

Beğlilü

Boyabad Yörükleri içerisinde yazılan cemaat 1560 tahririnde 40 hane, 20 mücerred nüfusa bulunmakta 425 akçe bad-ı heva, 3068 akçe adet-i ağnam vergisi ödemektedirler. Cemaatin kışlağının hâsılı ise 500 akçeydi.⁸⁰

⁷³ BOA TD, nr.327, s.449.

⁷⁴ KKA TD, nr.200, s.88b.

⁷⁵ Cevdet Yakupoğlu, a.g.e., s.98.

⁷⁶ Faruk Sümer, *Karakoyunlular*, Ankara 1984, s. 27.

⁷⁷ Cevdet Yakupoğlu, a.g.e., s.98.

⁷⁸ Faruk Sümer, a.g.e., s. 73.

⁷⁹ KKA TD, nr.143, s.124a.

⁸⁰ BOA TD, nr.327, s.79, 258.

1582 tahririnde ise 51 nefer olarak kaydedilen nüfusun 11'i mücerreddir. 500 akçe bad-ı heva, 3500 akçe adet-i ağnam vergisi ödemekteydiler. Kışlaklarının 1582'deki hâsılı yine 500 akçedir.⁸¹

Bozlu

Boyabad Yörüklerinden olan bu cemaat 1560 tahririnde 42 hane, 20 mücerred nüfusa sahip olup 220 akçe bad-ı heva, 259 akça adet-i ağnam vergisi ödemekteydiler. Kışlaklarının hâsılı ise 388 akçe idi.⁸² 1582 tahririnde ise 43 nefer nüfus olarak kaydedilen cemaatin 10'u mücerreddi 300 akçe bad-ı heva, 2600 akçe adet-i ağnam vergisi ödemekteydiler. Kışlaklarının hâsılı ise 1560'daki gibi 388 akçeydi.⁸³

Çallu

Taşköprü Yörüklerinden olan cemaatin 1560 tahririnde 18 hane, 2 mücerred nüfusu bulunmakta, 60 akçe bad-ı heva, 610 akçe adet-i ağnam vergisi ödemekteydiler⁸⁴. 1582 tahririnde ise 27 hane 6 mücerred nüfusu bulunmakta olup 100 akçe bad-ı heva, 650 akçe adet-i ağnam vergisi ödemekteydiler⁸⁵.

Çelıklü

Boyabad Yörüklerinden olan bu cemaatin 1487 ve 1530 yıllarında Çelik Oğlu karyesini oluşturdıkları ve ziraat edip 70 akçe öşür verdikleri görülmekteydi⁸⁶. 1560 tahririnde 31 hane, 6 mücerredten oluşan nüfusu bulunan cemaatin vergi kayıtları bulunmamaktadır⁸⁷. 1582 tahririnde 60

⁸¹ KKA TD, nr.176, s.265a, 351b.

⁸² BOA TD, nr.327, s.73, 258.

⁸³ KKA TD, nr.176, s.263a, 351b.

⁸⁴ BOA TD, nr.327, s.446.

⁸⁵ KKA TD, nr.200, s.87b.

⁸⁶ BOA TD, nr.23m, s.587. ; BOA TD, nr.438, s.669.

⁸⁷ BOA TD, nr.327, s.97.

nefer olarak kaydedilen nüfusun, 26'sı mücerred olup 200 akçe bad-ı heva, 600 akçe adet-i ağnam vergisi ödemekteydiler⁸⁸.

Çoraklu

1487 ve 1530 yılına ait tahrirde Boyabad'a tabi Çoraklu isimli bir köy bulunmakta ve köy sahipleri ziraat edip 276 akçe öşür vermekteydiler.⁸⁹ Bu köy 1560 tahririnde Boyabad Yörüklerinden bir cemaat olarak karşımıza çıkmakta 39 hane, 19 mücerredten oluşan nüfusu bulunmakta ve 250 akçe bad-ı heva, 1500 akçe adet-i ağnam vergisi ödemekteydiler⁹⁰. 1582 tahririnde 96 nefer olarak kaydedilen nüfusun 39'u mücerreddi ve 300 akçe bad-ı heva, 1600 akçe adet-i ağnam vergisi vermekteydiler⁹¹.

Çotullar

Taşköprü Yörükleri arasında kaydedilen cemaatin 1560 tahririnde 29 hane, 4 mücerred olarak kaydedilmiş nüfusu bulunmaktadır. Ancak teker teker sayıldığında nüfusun 29 hane, 5 mücerred olduğu görülmektedir. 225 akçe bad-ı heva, 855 akçe adet-i ağnam vergisi ödemekteydiler.⁹² 1582 tahririnde 29 hane, 15 mücerred nüfusu olan cemaat 300 akçe bad-ı heva, 900 akçe adet-i ağnam vergisi ödemekte idi⁹³.

Danişmendlü

Danişmendlü adı her ne kadar 1080 - 1178 yılları arasında Sivas merkez olmak üzere Çorum, Tokat, Niksar, Amasya, Malatya, Kayseri şehirlerini kapsayan sahada kurulmuş bir Anadolu Beyliği olan Danişmendliler ile isim benzerliği taşımaktaysa da bunların Danişmendli beyliği ile ilgisini kurmak zor görünmektedir. Anadolu'nun pek çok farklı bölgesinde Danişmendlü adıyla anılan kaza, köy, cemaat adlarına

⁸⁸ KKA TD, nr.176, s.272b.

⁸⁹ Bkz. BOA TD, nr.23m, s.586. ; BOA TD, nr.438, s.669. ; Ayşe Tosunoğlu, a.g.t., s.350.

⁹⁰ BOA TD, nr.327, s.96.

⁹¹ KKA TD, nr.176, s.272a.

⁹² BOA TD, nr.327, s.447.

⁹³ KKA TD, nr.200, s.88a.

rastlanılması bu adın yaygın kullanımından kaynaklanmaktadır. Çünkü Danişmend kelimesi aynı zamanda, medreselerin dördüncü sınıflarında okuyan talebeler için de kullanılmaktadır. Bu yüzden Anadolu'da ve Rumeli'de Danişmend adını taşıyan yer adlarının veya konar-göçer cemaatlerin birbirleriyle bağlantısını kurmak oldukça zordur. Bununla birlikte, Kayseri, Maraş, Diyarbakir, Sivas bölgesinde konar-göçerlik eden Dulkadir, Bozulus ve Yeni il Türkmenleri arasında Danişmendli adıyla büyük bir aşiret bulunmaktadır. Keza Orta Anadolu'da konar-göçerlik eden ve Kırşehir'den Isparta ve Aydın'a kadar yayılan kalabalık bir konar-göçer topluluğun da ortak adı Danişmendli'dir⁹⁴.

Boyabad Yörükleri arasında Mehdli adıyla da kaydolunan Danişmendli cemaatine gelince 1560 tahririnde 5 hane, 5 mücerreden oluşan nüfusa sahip olup 30 akçe bad-ı heva, 183 akçe adet-i ağnam vergisi ödemekteydiler⁹⁵. 1582 tahririnde ise 12 nefer olarak kaydolunan nüfusun 4'ü mücerredir. 50 akçe bad-ı heva, 200 akçe adet-i ağnam vergisi ödemekteydiler⁹⁶. Kışlaklarının hâsılı 1560'da ve 1582'de 63 akçedir⁹⁷.

Diklendum Oğlu

Boyabad Yörüklerinden olan bu cemaatin 1560 tahririnde 2 hane 2 mücerred nüfusla en küçük cemaati oluşturduğu görülmekte 15 akçe bad-ı heva, 140 akçe adet-i ağnam vergisi ödemekteydiler⁹⁸. 1582 tahririnde ise 14 nefer olarak kaydedilmiş olan nüfusun 5'i mücerred olup 50 akçe bad-ı heva, 200 akçe adet-i ağnam vergisi ödemekte idiler⁹⁹.

Dolu Serpaşulu

Doğu vilayetinden gelmiş olan bu cemaatin otuz yıldır Boyabad sınırında oturmakta oldukları belirtilmiştir. 1560 tahririnde 27 hane, 44

⁹⁴ Bkz. Tufan Gündüz, *Danişmendli Türkmenleri*, s.32-33.

⁹⁵ BOA TD, nr.327, s.77.

⁹⁶ KKA TD, nr.176, s.264a.

⁹⁷ BOA TD, nr.327, s.258. ; KKA TD, nr.176, s.351b.

⁹⁸ BOA TD, nr.327, s.107.

⁹⁹ KKA TD, nr.176, s.276b.

mücerred nüfusa sahip olup, toplamda 1299 akçe vergi vermekte idiler¹⁰⁰. 1582 tahririnde ise 29 hane, 44 mücerred nüfusa sahip olan cemaat yine toplamda 1299 akçe vergi vermekteydi.¹⁰¹

Eriklü

Taşköprü Yörükleri arasında kaydedilmiş olan bu cemaat 1560 tahririnde 50 hane, 13 mücerredten oluşmakta 285 akçe bad-ı heva, 1715 akçe adet-i ağnam vergisi ödemekteydiler¹⁰². 1582 tahririnde ise 55 hane, 22 mücerred olarak kaydedilmiş olan cemaat 300 akçe bad-ı heva, 1720 akçe adet-i ağnam vergisi ödemekte idiler¹⁰³.

Esen Gazilü

Boyabad Yörüklerine mensup cemaatlerden biridir. 1560 tahririnde 45 hane 13 mücerredten oluşan nüfusa sahip olup 250 akçe bad-ı heva, 1350 akçe adet-i ağnam vergisi vermekteydiler¹⁰⁴. 1582 tahririnde 78 nefer olarak kaydedilen nüfusun 29'u mücerred olup 300 akçe bad-ı heva, 1400 akçe adet-i ağnam vergisi ödemekteydiler¹⁰⁵. XVI. yy.'da Karesi/Temrezler, Niğde Manavgat gibi Anadolu'nun birçok yerinde Esen Gazilü adlı köy ya da cemaat isimlerine rastlanılmaktadır¹⁰⁶.

Espiyelü

Boyabad Yörükleri başlığı altında kaydedilen cemaatlere dendir. 1560 yılı tahririnde 13 hane, 3 mücerred vergi nüfusuna sahip olup 60 akçe bad-ı heva, 230 akçe adet-i ağnam vergisi vermekteydiler¹⁰⁷. 1582 tahririnde ise

¹⁰⁰ BOA TD, nr.327, s.257.

¹⁰¹ KKA TD, nr.176, s.352a.

¹⁰² BOA TD, nr.327, s.444.

¹⁰³ KKA TD, nr.200, s.87a.

¹⁰⁴ BOA TD, nr.327, s.95.

¹⁰⁵ KKA TD, nr.176, s.271b.

¹⁰⁶ Cevdet Yakupoğlu, a.g.e., s.151.

¹⁰⁷ BOA TD, nr.327, s.76.

kaydedilen 24 neferin 7'si mücerreddi ve 100 akçe bad-ı heva, 300 akçe adet-i ağnam vergisi ödemekteydiler¹⁰⁸.

Göğelü

Boyabad Yörüklerinden olup 1560 tahririnde 40 hane, 13 mücerred nüfusu bulunan cemaat 150 akçe bad-ı heva, 110 akçe adet-i ağnam vergisi vermekteydi¹⁰⁹. 1582 tahririnde ise 87 nefer olarak kaydedilen nüfusun 39'u mücerred olup 200 akçe bad-ı heva, 1200 akçe adet-i ağnam vergisi ödemekteydiler¹¹⁰. Kışlaklarının hâsılı ise 1560 ve 1582'de 100 akçe idi¹¹¹.

Gencelü

Kastamonu/Kozyaka Yörükleri arasında kaydedilmiş olan cemaatin 1582 tahririnde 14 hane, 12 mücerredten oluşan nüfusu bulunmakta idi¹¹².

Habiblü

Araç Yörükleri arasında kaydedilmiş olan cemaat 1582 tahririnde nüfusu 110 nefer olarak kaydedilmiş olup 59'u hane, 51'i mücerred idi¹¹³.

Hacı Beylü

Boyabad Yörükleri arasında nüfus açısından büyük bir grup olan cemaat 1560 tahririnde 71 hane, 10 mücerredten oluşan nüfusa sahip olup 610 akçe bad-ı heva, 3700 akçe adet-i ağnam vergisi vermekteydiler. Kışlaklarının hâsılı ise 640 akçe idi.¹¹⁴ 1582 tahririnde ise 76 nefer olarak kaydedilen nüfusun 15'i mücerreddi 700 akçe bad-ı heva, 4000 akçe adet-i ağnam vergisi vermekteydiler ve kışlaklarının hâsılı yine 640 akçeydi¹¹⁵.

¹⁰⁸ KKA TD, nr.176, s.264a.

¹⁰⁹ BOA TD, nr.327, s.98.

¹¹⁰ KKA TD, nr.176, s.273a.

¹¹¹ BOA TD, nr.327, s.258. ; KKA TD, nr.176, s.351b.

¹¹² KKA TD, nr.143, s.123b.

¹¹³ KKA TD, nr.143, s.203b.

¹¹⁴ BOA TD, nr.327, s.106, 258.

¹¹⁵ KKA TD, nr.176, s.276a, 351b.

Varsaklara tabi olan Esenlü boyunda¹¹⁶ ve 1570'li yıllarda Karakeçili aşiretine bağlı cemaatler arasında¹¹⁷ da Hacı Beylü adına sahip cemaatler bulunmaktadır.

Hamidlü

Boyabad Yörüklerinden olan 1560 tahririnde 31 hane, 11 mücerred nüfusa sahip olan cemaat 419 akçe bad-ı heva, 1145 akçe adet-i ağnam vergisi vermekteydi¹¹⁸. Kışlaklarının hâsılı ise 423 akçeydi¹¹⁹. 1582 tahririnde cemaatin 74 nefer olarak kaydedilen nüfusunun 36'sı mücerreddi ve 500 akçe bad-ı heva, 1300 akçe adet-i ağnam vergisi ödemekteydiler. Kışlaklarının hâsılı ise yine 423 akçeydi.¹²⁰ Cemaatin ziraat yapıp öşür verdiği Hamidlü adlı bir mezraası bulunmakta olup hâsılı 1560 ve 1582'de 110 akçedir¹²¹. XVI. yy.'da Malatya Sancağı'na bağlı Kahta kazası ile Maraş Eyaleti'ne bağlı Hısn-ı Mansur kazası arasında konar-göçer bir hayat yaşayan¹²² Rışvan aşireti arasında bir Hamidli cemaati¹²³ görülmekle beraber bunların Boyabad Yörükleri ile bir bağlantısının olduğunu düşünmek mümkün görünmemektedir.

İlmeklü

Taşköprü Yörüklerinden olan cemaatin 1560 tahririnde 12 hane, 5 mücerredten oluşmakta 45 akçe bad-ı heva, 520 akçe adet-i ağnam vergisi

¹¹⁶ Ali Sinan Bilgili, "Osmanlı'ya Karşı Bir Türkmen Boyu Tarsus Varsakları", *Osmanlı*, Yeni Türkiye Yayınları, C.IV, s.176.

¹¹⁷ Erdal Aksoy, "Günümüz Kırıkkale Karakeçili Yörüklerinin Aşiret Yapısı", *Türkiyat Araştırmaları*, Güz 2004, S.I, s.168.

¹¹⁸ BOA TD, nr.327, s.82.

¹¹⁹ BOA TD, nr.327, s.258.

¹²⁰ KKA TD, nr.176, s.266a, 351b.

¹²¹ BOA TD, nr.327, s.172. ; KKA TD, nr.176, s.311b.

¹²² Faruk Söylemez, "Rışvan Aşireti'nin Cemaat, Şahıs ve Yer Adları Üzerine Bir Değerlendirme", *Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Sayı XII, 2002, s.40.

¹²³ Cevdet Türkay, *Başbakanlık Osmanlı Arşiv Belgelerine Göre Osmanlı İmparatorluğunda Oymak, Aşiret ve Cemaatlar*, Tercüman Yayınları, İstanbul, 1979, s.403.

vermekteydiler¹²⁴. 1582 tahririnde isimleri yazmakta olup nüfuslarına dair bilgi verilmemektedir¹²⁵.

İshaklu

Boyabad Yörüklerinden olan bu cemaate Ak Melik de denilmektedir¹²⁶. 1560 tahririnde 35 hane, 55 mücerred nüfusu bulunmakta ve 300 akçe bad-ı heva ve 1400 akçe adet-i ağnam vergisi ödemekteydiler¹²⁷. 1582 tahririnde ise 102 nefer olarak kaydedilen nüfusun 44'ü mücerred olup 350 akçe bad-ı heva, 1500 akçe adet-i ağnam vergisi ödemekteydiler¹²⁸.

Karagözlü

Araç Yörükleri arasında kaydedilen cemaatin 1582 tahririnde 85 nefer olarak kaydedilen nüfusunun 37'si hane, 48'i mücerredir.¹²⁹ Karagözlü cemaat adı Viranşehir'de köy isimleri olarak karşımıza çıkmakta olduğu gibi Anadolu'da bu adı taşıyan başka cemaatlere de rastlanılmaktadır¹³⁰.

Karagözlü ve Türkeşali

Araç kazası Yörükleri arasında 1582 tahririnde 63 nefer olarak kaydedilmiş olan nüfusunun 26'sı hane, 37'si mücerreddi ve 200 akçe bad-ı heva, 350 akçe adet-i ağnam vergisi ödemekteydiler¹³¹.

Karagözlü ve İhsanlı

Araç Yörükleri arasında kaydedilen cemaatin 1582 tahririnde 120 nefer olarak kaydedilen nüfusunun 50'si hane, 70'i mücerredir¹³².

¹²⁴ BOA TD, nr.327, s.446.

¹²⁵ KKA TD, nr.200, s.89a.

¹²⁶ Bkz. BOA TD, nr.327, s.92'de "Cemaat-i İshaklu Ak Melik dahi derler" şeklinde kaydolunmuştur.

¹²⁷ BOA TD, nr.327, s.92.

¹²⁸ KKA TD, nr.176, s.270b.

¹²⁹ KKA TD, nr.143, s.202a.

¹³⁰ Cevdet Yakupoğlu, a.g.e., s.165.

¹³¹ KKA TD, nr.143, s.201a.

¹³² KKA TD, nr.143, s.201a.

Kavaklu

Boyabad Yörüklerinden olan cemaat 1560 tahririnde 36 hane, 12 mücerred nüfustan oluşmakta 220 akçe bad-ı heva, 1200 akçe adet-i ağnam vergisi vermekteydiler. Kışlaklarının hâsılı ise 483 akçe idi.¹³³ 1582 tahririnde ise deftere 57 nefer olarak kaydedilen nüfusun 21'i mücerred olup 250 akçe bad-ı heva, 1300 akçe adet-i ağnam vergisi ödemekteydiler. Kışlaklarının 1582'deki hâsılı ise 457 akçeydi.¹³⁴

Kır Koyanlu

Boyabad Yörükleri arasında kaydedilen cemaatin 1560 tahririnde 13 hane, 14 mücerred nüfus olarak kaydedildiği görülmektedir. Ancak haneler ek tek sayıldığında nüfus 23 hane, 14 mücerred çıkmaktadır. Genelde tahrir defterlerinde özel statülü hanelerin (pirifani, ama, kötürüm, muaf vb.), isimlerin vergi nüfusu toplamına yazılmadığı görülmektedir. Ancak bu cemaate ait isimlerde özel statülü hane de görülmemektedir. 150 akçe bad-ı heva, 1700 akçe adet-i ağnam vergisi ödemekteydiler.¹³⁵ 1582 tahririnde 25 nefer olarak kaydedilmiş olan nüfusun 6'sı mücerred olup 200 akçe bad-ı heva, 1800 akçe adet-i ağnam vergisi ödedikleri görülmektedir.¹³⁶

Kozatlu

Taşköprü Yörüklerinden en kalabalık nüfusuna sahip olan cemaattir. 1560 tahririnde nüfusu 60 hane, 13 mücerredten oluşmakta 265 akçe bad-ı heva, 3000 akçe adet-i ağnam vergisi vermekteydiler¹³⁷. 1582 tahririnde ise 63 hane, 30 mücerred nüfusa sahip olup 300 akçe bad-ı heva, 3000 akçe adet-i ağnam vergisi ödemekteydiler¹³⁸.

¹³³ BOA TD, nr.327, s.83, 258.

¹³⁴ KKA TD, nr.176, s.266b, 351b.

¹³⁵ BOA TD, nr.327, s.104.

¹³⁶ KKA TD, nr.176, s.275b.

¹³⁷ BOA TD, nr.327, s.448.

¹³⁸ KKA TD, nr.200, s.88a.

Köse Halil

Araç Yörükleri arasında kaydedilen cemaat 1582 tahririnde 49 nefer olarak kaydedilmiş olup 28 hane, 21 mücerredten oluşan nüfusu bulunmaktaydı¹³⁹.

Köse İlyaslu

Boyabad Yörüklerinden olan cemaatin 1560 tahririnde 13 hane, 7 mücerredten oluşan nüfusu bulunmaktaydı. 30 akçe bad-ı heva, 600 akçe adet-i ağnam vergisi vermekteydiler. Kışlaklarının hâsılı ise 120 akçe idi.¹⁴⁰ 1582 tahririnde ise 28 nefer olarak kaydedilmiş olan nüfusun 11'i mücerred olup 50 akçe bad-ı heva, 600 akçe adet-i ağnam vergisi ödemekte idiler. Kışlaklarının hâsılı yine 120 akçeydi.¹⁴¹

Kulaz

Kastamonu/Kozyaka Yörükleri arasında kaydedilen cemaatin 1582 tahririnde 14 haneden oluşan nüfusu bulunmakta idi¹⁴².

Kuzgunlu

Araç Yörükleri arasında kaydedilen bu cemaatin 1582 tahririnde 104 nefer olarak kaydedilen nüfusunun 55'i hane, 49'u mücerredir¹⁴³.

Kuzgunlu ve Küçük

Araç Yörükleri arasında kaydedilen bu cemaatin 1582 tahririnde 23 hane, 14 mücerredten oluşan nüfusu bulunmaktaydı¹⁴⁴.

¹³⁹ KKA TD, nr.143, s.204a.

¹⁴⁰ BOA TD, nr.327, s.103, 258.

¹⁴¹ KKA TD, nr.176, s.275b, 351b.

¹⁴² KKA TD, nr.143, s.124b.

¹⁴³ KKA TD, nr.143, s.202b.

¹⁴⁴ KKA TD, nr.143, s.203a.

Mahmudlu

Cemaat Boyabad Yörüklerindendir. 1560 tahririnde 36 hane, 11 mücerred nüfusa yazılmıştır ancak sayıldığında 36 hane, 10 mücerred çıkmaktadır. 250 akçe bad-ı heva, 2050 akçe adet-i ağnam vergisi ödemektedirler.¹⁴⁵ 1582 tahririnde ise 41 nefer olarak kaydedilen nüfusunun 14'ü mücerred olan cemaat 300 akçe bad-ı heva, 2200 akçe adet-i ağnam vergisi ödemektedir. Kışlağının hâsılı ise 280 akçe idi.¹⁴⁶ Aynı adı taşıyan cemaatlere Anadolu'da Çankırı, Teke, Ankara/Günyüzü, Konya/Turgud, Alaiye, Saruhan, Tire gibi bölgelerde de rastlanılmakta¹⁴⁷ ancak durumun bir akrabalık bağı mı işaret ettiği, yoksa isim benzerliği mi olduğu anlaşılamamaktadır.

Mehdi

1560 tahririnde Boyabad Yörükleri arasında kaydedilmiş olan bu cemaat 14 haneden oluşmakta 65 akçe bad-ı heva, 190 akçe adet-i ağnam vergisi vermekteydiler. Kışlaklarının hâsılı ise 280 akçeydi.¹⁴⁸ 1582 tahririnde ise 17 nefer olarak kaydolunan nüfusun 5'i mücerreddi 100 akçe bad-ı heva, 200 akçe adet-i ağnam vergisi vermekteydiler¹⁴⁹.

Mehmedlü

Boyabad Yörüklerinden olan cemaatin 1560 tahririnde 20 hane, 7 mücerredten oluşan bir nüfusa sahip olduğu ve 135 akçe bad-ı heva ile 800 akçe adet-i ağnam vergisi ödediği görülmektedir¹⁵⁰. 1582 tahririnde ise nüfus 31 nefer olarak kaydedilmiş olup 14'ü mücerreddi ve 300 akçe bad-ı heva, 900 akçe adet-i ağnam vergisi ödemektedirler¹⁵¹. XV. yy.'da Boyabad'a tabi

¹⁴⁵ BOA TD, nr.327, s.89.

¹⁴⁶ KKA TD, nr.176, s.269a, 351b.

¹⁴⁷ Cevdet Yakupoğlu, a.g.e., s.180.

¹⁴⁸ BOA TD, nr.327, s.77, 258.

¹⁴⁹ KKA TD, nr.176, s.264a.

¹⁵⁰ BOA TD, nr.327, s.94.

¹⁵¹ KKA TD, nr.176, s.271a.

Mehmedlü köyü ve Mehmedlü yaylağının isimlerinin cemaatle ilgili olduğu düşünülmektedir¹⁵².

Menteşe Fakih

Araç Yörükleri arasında kaydedilen cemaat 1582 tahririnde nüfusu 59 hane, 70 mücerred olarak kaydedilmiş idi¹⁵³.

Mesudlu

Cemaat 1560 tahririnde 28 hane, 9 mücerred nüfusa sahipti ve 255 akçe bad-ı heva, 850 akçe adet-i ağnam vergisi ödemekteydi¹⁵⁴. 1582 tahririnde ise nüfus 24 nefer olarak kaydedilmiş olup 6'sı mücerreddi ve 300 akçe bad-ı heva, 900 akçe adet-i ağnam vergisi vermekteydiler¹⁵⁵. Mesudlu/-lar adındaki cemaatlere Anadolu'nun Bozok, Adana, Tarsus, Maraş vb. yörelerinde de rastlanılmaktadır¹⁵⁶. Ancak bunun bir isim benzerliği olduğu açıktır.

Muradlu

Boyabad Yörükleri arasında kaydedilen cemaat 1560 tahririnde 31 hane, 15 mücerred nüfustan oluşmaktaydı ve 200 akçe bad-ı heva, 950 akçe adet-i ağnam vergisi vermekteydiler. Kışlaklarının hâsılı ise 475 akçe idi¹⁵⁷. 1582 tahririnde ise 65 nefer olarak kaydedilen nüfusun 31'i mücerreddi 200 akçe bad-ı heva, 1000 akçe adet-i ağnam vergisi ödemekteydiler¹⁵⁸. Yine Boyabad'da bulunan Kuru Ova Mezraasını işleyerek öşür verdikleri ve hâsıllarının 1487'de 497 akçe, 1582'de 500 akçe olduğu görülmektedir¹⁵⁹.

¹⁵² Cevdet Yakupoğlu, a.g.e., s.180.

¹⁵³ KKA TD, nr.143, s.205a.

¹⁵⁴ BOA TD, nr.327, s.75.

¹⁵⁵ KKA TD, nr.176, s.263b.

¹⁵⁶ Cevdet Yakupoğlu, a.g.e., s.181.

¹⁵⁷ BOA TD, nr.327, s.85, 258.

¹⁵⁸ KKA TD, nr.176, s.267a.

¹⁵⁹ BOA TD, nr.23m, s.587. ; KKA TD, nr.176, s.311b.

Nasırlu

Boyabad Yörükleri arasında kaydedilen cemaat 1560 tahririnde 8 hane, 6 mücerredten oluşan nüfusa sahip olup 87 akçe adet-i ağnam, 111 akçe bad-ı heva vergisi ödemekteydi. Kışlaklarının hâsılı ise 129 akçe idi.¹⁶⁰ 1582 tahririnde 47 neferi bulunmaktaydı ve bunların 22'si mücerreddi. 150 akçe bad-ı heva, 1000 akçe adet-i ağnam vergisi ödemekteydiler. Kışlaklarının 1582'deki hâsılı ise 139 akçeydi.¹⁶¹

Obruklu Keçi Çaylu

Boyabad Yörüklerinden olan cemaatin 1560 tahririnde 52 hane, 2 mücerred nüfusu bulunmakta olup 300 akçe bad-ı heva, 2600 akçe adet-i ağnam vergisi vermekteydiler¹⁶². 1582 tahririnde ise 92 nefer olarak kaydedilen nüfusun 38'i mücerreddi ve 300 akçe bad-ı heva, 3000 adet-i ağnam vergisi ödemekteydiler¹⁶³.

Rahatlu

Boyabad Yörüklerinden olan bu cemaat 1560 tahririnde 28 hane, 4 mücerred nüfustan oluşmakta 100 akçe bad-ı heva, 200 akçe adet-i ağnam vergisi vermekteydiler¹⁶⁴. 1582 tahririnde ise 51 nefer olarak kaydolunan nüfusun 14'ü mücerreddi ve 100 akçe bad-ı heva, 200 akçe adet-i ağnam vergisi ödemekteydiler¹⁶⁵.

¹⁶⁰ BOA TD, nr.327, s.74, 258.

¹⁶¹ KKA TD, nr.176, s.263a, 351b.

¹⁶² BOA TD, nr.327, s.81.

¹⁶³ KKA TD, nr.176, s.265b.

¹⁶⁴ BOA TD, nr.327, s.102.

¹⁶⁵ KKA TD, nr.176, s.275a.

Resuller

Araç Yörükleri arasında kaydedilmiş olan cemaatin diğer adı Kayabaşı olarak anılmaktadır. 1582 tahririnde 29 nefer olarak kaydedilen nüfusun, 17'si hane, 12'si mücerred idi¹⁶⁶.

Saltuklu

Araç Yörükleri arasında kaydedilen cemaatin 1582 tahririnde nüfusu 183 nefer olarak kaydedilmiş olup 93'ü hane, 90'ı mücerreddi¹⁶⁷. 1530 tahririnde de hâsılı 500 akçe olan ve "Yörükân-ı Saltuklu Kışlağı" adıyla anılan bir kışlakları bulunmaktaydı¹⁶⁸. Cemaat Erzurum havalisinde 1072 - 1202 yılları arasında hüküm sürmüş olan Saltuklularla isim benzerliği taşımaktaysa da Saltuklularla ilgisini kurmak oldukça zordur. Anadolu'da pek çok farklı bölgede Saltuklu adıyla anılan kaza, köy ve cemaate rastlanması adın yaygın kullanımından kaynaklanmaktadır.¹⁶⁹ Saltuklularla olduğu kadar Kastamonu-Sinop havalisinde, kendi adıyla zaviyeleri bulunan Saltuk Şeyh ya da Saru Saltuk ile de ilgileri bulunabileceği düşünülmektedir¹⁷⁰. Günümüzde aynı bölgede bu isimle anılan bir köy de mevcuttur.

Sazlu Kavak

Boyabad Yörüklerinden olan cemaat 1560 tahririnde 34 hane, 19 mücerred olarak yazılmış olup 300 akçe bad-ı heva, 5545 akçe adet-i ağnam vergisi vermekteydiler¹⁷¹. 1582 tahririnde ise 73 nefer olarak kaydolunan nüfusun 29'u mücerreddi ve 300 akçe bad-ı heva, 6000 akçe adet-i ağnam vergisi ödemekteydiler¹⁷².

¹⁶⁶ KKA TD, nr.143, s.204b.

¹⁶⁷ KKA TD, nr.143, s.206b.

¹⁶⁸ BOA TD, nr.438, s.613.

¹⁶⁹ Bu konuda bkz. Tufan Gündüz, *Danışmendli Türkmenleri*, s. 32-33.

¹⁷⁰ Cevdet Yakupoğlu, a.g.e., s.188.

¹⁷¹ BOA TD, nr.327, s.78.

¹⁷² KKA TD, nr.176, s.264b.

Soficalar

Daday kazasına tabi olan cemaatin Yörük oldukları belirtilmiştir. 1487 tahririnde nüfusu 30 hane, 11 mücerred olarak kaydedilen cemaatin vergi hâsılları bulunmamaktadır¹⁷³. 1530 tahririnde nüfusu 40 hane, 15 mücerred olup toplam vergi hâsılları 1889 akçeydi¹⁷⁴. 1582 tahririnde ise nüfus 62 hane, 46 mücerred olarak kaydedilmiş olup hâsılları 2000 akçe idi¹⁷⁵. Cemaat bağlı bulundukları tımar sahibine vergi vermekteydiler¹⁷⁶.

Sofular

1582 tahririnde “Nam-ı diğer Çağlayık” adıyla anılan cemaatin 57 hane, 54 mücerredten oluşan nüfusu bulunmakta idi. Cemaat Kastamonu merkezi ifade eden Kozyaka Yörükleri adı altında kaydedilmiştir¹⁷⁷.

Süleymanlu

Boyabad Yörüklerinden olan cemaat 1560 tahririnde 34 hane, 13 mücerred nüfustan oluşmakta 300 akçe bad-ı heva, 250 akçe adet-i ağnam vergisi vermekteydiler¹⁷⁸. 1582 tahririnde ise 27 nefer olarak kaydedilen nüfusun 5'i mücerreddi ve 350 akçe bad-ı heva, 300 akçe adet-i ağnam vergisi ödemekteydiler¹⁷⁹.

Topraklu

Araç Yörükleri arasında kaydedilmiş olan cemaatin 1582 tahririnde nüfusu 96 nefer olarak kaydedilmiş olup 45'i hane, 51'i mücerred idi.¹⁸⁰

¹⁷³ BOA TD, nr.23m, s.808.

¹⁷⁴ BOA TD, nr.438, s.654.

¹⁷⁵ KKA TD, nr.143, s.345a.

¹⁷⁶ Cevdet Yakupoğlu, a.g.e., s.193.

¹⁷⁷ KKA TD, nr.143, s.122a.

¹⁷⁸ BOA TD, nr.327, s.80.

¹⁷⁹ KKA TD, nr.176, s.265b.

¹⁸⁰ KKA TD, nr.143, s.206a.

Toy Yunuslu ve Depeclü

Kastamonu/Kozyaka Yörükleri arasında kaydedilen cemaatin 1582 tahririnde 22 hane, 4 mücerredten oluşan nüfusu bulunmaktaydı¹⁸¹.

Toycalu

Boyabad Yörüklerinden olan cemaat 1560 tahririnde 17 hane, 16 mücerred nüfustan oluşmakta 180 akçe bad-ı heva ve 1565 akçe adet-i ağnam vergisi vermekteydi¹⁸². 1582 tahririnde ise 59 nefer olarak kaydolunan nüfusun 26'sı mücerred olup 200 akçe bad-ı heva, 1800 akçe adet-i ağnam vergisi ödemektedirler¹⁸³.

Türkeşali

Kastamonu/Kozyaka Yörüklerinden olan cemaatin 1582 tahririnde 52 hane, 13 mücerredten oluşan nüfusu bulunmakta idi¹⁸⁴.

Uzunyusuflu

Boyabad Yörüklerinden olan cemaatin diğer adı Sarı Ağaç Çayı olarak geçmektedir. 1560 tahririnde 40 hane, 25 mücerred nüfusa sahip olup 250 akçe bad-ı heva, 1500 adet-i ağnam vergisi vermekteydiler¹⁸⁵. 1582 tahririnde ise 83 nefer olarak kaydedilen nüfusun 29'u mücerreddi ve 300 akçe bad-ı heva, 1600 akçe adet-i ağnam vergisi vermekteydiler¹⁸⁶.

Yassı Viran

Boyabad Yörüklerinden olan cemaat 1560 tahririnde 28 hane, 15 mücerred nüfusa sahipti ve 228 akçe bad-ı heva, 1200 akçe adet-i ağnam vergisi ödemekteydi¹⁸⁷. 1582 tahririnde ise 59 nefer olarak kaydedilmiş olan

¹⁸¹ KKA TD, nr.143, s.123b.

¹⁸² BOA TD, nr.327, s.102.

¹⁸³ KKA TD, nr.176, s.274b.

¹⁸⁴ KKA TD, nr.143, s.123a.

¹⁸⁵ BOA TD, nr.327, s.99.

¹⁸⁶ KKA TD, nr.176, s.273b.

¹⁸⁷ BOA TD, nr.327, s.90.

nüfusun 24'ü mücerred olup 300 akçe bad-ı heva, 1300 akçe adet-i ağnam vergisi ödemekteydiler¹⁸⁸.

Yaylakçılı

Yine Boyabad Yörüklerinden olan cemaatin 1560 tahririnde 34 hane, 34 mücerred nüfusu bulunmakta 350 akçe bad-ı heva, 1900 akçe adet-i ağnam vergisi vermekteydiler¹⁸⁹. 1582 tahririnde ise 101 nefer olarak kaydedilen nüfusun 50'si mücerred olup 400 akçe bad-ı heva, 2000 akçe adet-i ağnam vergisi ödemekte idiler¹⁹⁰.

Yemişlü

Boyabad Yörüklerinden olan cemaatin nüfusu 1560 tahririnde 13 hane, 11 mücerredten oluşmakta 100 akçe bad-ı heva, 500 akçe adet-i ağnam vergisi vermekteydiler¹⁹¹. 1582 tahririnde ise 21 nefer olarak kaydedilen nüfusun 12'si mücerreddi ve 100 akçe bad-ı heva, 500 akçe adet-i ağnam vergisi ödemekteydiler¹⁹². Aynı isimli bir cemaate Karahisar-ı Şarki Sancağında da rastlanılmakta idi¹⁹³.

Yorga /Torga

Boyabad Yörüklerinden olup 1560 tahririnde 113 hane, 53 mücerred nüfusa sahip olan cemaat 250 akçe bad-ı heva ve 5780 akçe adet-i ağnam vergisi ödemekteydi. Kışlaklarının hâsılı ise 1000 akçeydi.¹⁹⁴ 1582 tahririnde ise 260 nefer olarak kaydedilmiş olan nüfusun 98'i mücerreddi ve 300 akçe bad-ı heva, 6000 akçe adet-i ağnam vergisi vermekteydiler¹⁹⁵. Cemaat vergi nüfusları ve sahip oldukları hayvan nüfusu bakımından bölgenin en kalabalık cemaatidir.

¹⁸⁸ KKA TD, nr.176, s.269a.

¹⁸⁹ BOA TD, nr.327, s.91.

¹⁹⁰ KKA TD, nr.176, s.269b.

¹⁹¹ BOA TD, nr.327, s.88.

¹⁹² KKA TD, nr.176, s.268b.

¹⁹³ Cevdet Yakupoğlu, a.g.e., s.201.

¹⁹⁴ BOA TD, nr.327, s.70-73, 258.

¹⁹⁵ KKA TD, nr.176, s.261a.

Yusuflu

1487'deki tahrirde¹⁹⁶ de Boyabad Yörükleri arasında kaydedilmiş olan bu cemaat 1560'da 27 hane, 18 mücerred nüfustan oluşmakta ve 160 akçe bad-ı heva, 1520 akçe adet-i ağnam vergisi vermekteydi¹⁹⁷. 1582 tahririnde ise 57 nefer olarak kaydedilen nüfusun 30'u mücerred olup 200 akçe bad-ı heva, 1600 akçe adet-i ağnam vergisi ödemekteydiler¹⁹⁸. Yusuflu Cemaatinin kullandığı Hoca Beylüce adında bir mezraaları bulunmaktaydı¹⁹⁹.

II. CANİK SANCAĞI

Canik Anadolu'nun Karadeniz sahilinde Kızılırmak ve Yeşilirmak arasında kalan ve doğuda Ordu'ya kadar uzanan bölgeye verilen isimdir. Bölgeyi günümüzde Samsun ili oluşturmaktadır. Arkeolojik çalışmalara göre bölgede yerleşim M.Ö.5000'li yıllara dayanmaktadır. Bölge Türklerin gelişine kadar Gaşkalar, Hititler, Frigler, Kimmerler, Lidyalılar, Persler, Yunanlılar, Makedonyalılar, Pontus Krallığı, Roma İmparatorluğu Ve Bizans Devleti'nin hâkimiyeti altında kalmıştır²⁰⁰. 1071 Malazgirt Zaferi'nin ardından Anadolu'ya gelmeye başlayan Türkmen gruplarından Danişmendliler bölgeye akınlarda bulunmuşsa da Selçuklu Sultanı II. İzzeddin Keykavus dönemine kadar başarı sağlanamamıştır. Selçuklular devrinde özellikle XIII. yy.da Çepniler, Sinop'tan Trabzon'a kadar olan bölgede yerleşmiş bulunmaktaydı²⁰¹. Selçuklu hâkimiyetinin sonlarına doğru XIII. yy.da bölge merkezi Sinop olan Pervaneoğullarının denetimine geçmiş, onların ardından Canik Beyleri²⁰²

¹⁹⁶ BOA TD, nr.23m, s.78.

¹⁹⁷ BOA TD, nr.327, s.86.

¹⁹⁸ KKA TD, nr.176, s.267b.

¹⁹⁹ KKA TD, nr.176, s.311b.

²⁰⁰ Mehmet Öz, *XV.-XVI. Yüzyıllarda Canik Sancağı*, s.18. ; Kazım Dilcimen, *Canik Beyleri*, Ahali Matbaası, Samsun, 1940, s.24. ; Mehmet Öz, "Samsun", *DİA.*, C.XXXVI. s.83.

²⁰¹ Mehmet Öz, "Samsun", s.84.

²⁰² Canik Beyleri diye adlandırılan kişilerin aynı sülaleden olmadığı, farklı sülaleler arasında toprak paylaşımının söz konusu olduğu düşünülmektedir. Bu aileler de Doğu Karadeniz'in fethine büyük katkılar sağlayan Hacı Emir ve Evlatları, Canikli Tacettin ve Evlatları, Sultan Altunbaş ve Evlatları, Taşan Oğulları ve Kavya Beyleri'dir. Bu konuda daha geniş bilgi için bkz. Kazım Dilcimen, a.g.e., s.24.

hâkimiyeti diye adlandırılan bir dönem yaşamıştır. Bu dönemlerde Samsun, Müslümanların elinde bulunan Samsun, Cenevizlilerin elinde bulunan Simisso ve Rumların yaşadığı Amisos bölgesi olarak üçe ayrılmaktaydı. Ancak Türklerin bölgeye gelmesinin ardından Amisos ele geçirilmiş, Osmanlı hâkimiyetine kadar yalnızca Simisso varlığını sürdürebilmiştir²⁰³.

Osmanlı Devleti'nin Samsun'u ilk ele geçişi Akkoyunluların 1398'de Kadı Burhanettin'i öldürmelerinin ardından I. Bayezid'in Kubadoğulları elindeki bölgeye düzenlediği sefer sırasında gerçekleşmiştir²⁰⁴. Ancak 1402 Ankara Savaşı'nda Yıldırım Bayezid'in Timur'a yenilmesinin ardından bölgede tekrar Kubadoğulları hâkimiyeti başlamıştır²⁰⁵. Daha sonra Candaroğulları hâkimiyetinde kalan bölge, 1420-1428'li yıllarda yeniden Osmanlı hâkimiyetine geçmiştir. Simisso'da bulunan Cenevizlilerin, Osmanlı Devleti'nden önce şehri terk ettikleri belirtilmekte ve bu tarihlerde bölge nüfusunun büyük bölümünü Müslüman Türkler oluşturmaktaydı²⁰⁶.

Canik bölgesi 1280-1297 yıllarında Türkler tarafından ele geçirilmiştir. Karadeniz'i fethettikleri bilinen ve Ordu havalisinde Hacı Emir Oğulları adında bir beylik vücuda getirmiş olan Hacı Emir Bey'in babası Bayram Bey bölgeye ilk gelenlerdendir²⁰⁷. Bu bağlamda Canik-i Bayram kazasının da isminin buradan geldiği düşünülebilir. Daha önce belirtildiği üzere Karadeniz doğuda yer alan Trabzon Rum İmparatorluğu'nun varlığı nedeniyle Anadolu'nun aksi bir istikamette batıdan doğuya doğru bir Türkleşme yaşamıştır. Bu nedenle Canik havalisi Trabzon Rum İmparatorluğunun dağılışına kadar bir uc bölgesi konumunda bulunmaktaydı. Kastamonu'dan doğuya yapılan fetihlerle bölgeye gelen Çepniler ve onlara bağlı bulunan aileler bölgeyi ele geçirerek Türkleşmesini sağlamışlardır. Osmanlı Devleti hâkimiyetine kadar da batıda Candaroğulları, güneyde Sivas Emirleri (Eretna ve Kadı Burhanettin) ve

²⁰³ Mehmet Öz, *XV.-XVI. Yüzyıllarda Canik Sancağı*, s.21.

²⁰⁴ Yalnız, Simisso yine Cenevizlilerde bırakılmıştır.

²⁰⁵ Mehmet Öz, a.g.e., s.21.

²⁰⁶ Bu konuda daha detaylı bilgi için bkz. Aynı eser, s.22.

²⁰⁷ Aynı Eser, s.24.

doğuda Trabzon Rum İmparatorluğu'nun etkisi altında kalan bölge bu güçler arasında hâkimiyet mücadelelerine sahne olmuştur.

Canik bölgesi Osmanlı hâkimiyetine girdikten sonra XV. yy.'da merkezi Amasya'da bulunan şehzade sancağına bağlanmıştır. Şehzade hizmetinde konar-göçer gruplardan da bulunmaktaydı²⁰⁸. Fetihler sırasında bölgeye gelen Türk nüfus arasında konar-göçerlerin varlığı yüksek olmakla birlikte, erken dönemlerden itibaren yerleşik hayata geçtikleri tahrir defterlerinde geçen yer adlarına bakıldığında anlaşılabilmektedir. Bu yerleşik yaşama geçişin en önemli nedeni bölgenin konar-göçer hayat tarzına uygun şartlara sahip olmamasıdır. Çünkü bölge toprağı, büyük akarsuların varlığı ve her mevsim bol yağış alması sebebiyle çamurlu ve bataklık özelliğı taşımakta idi. Kâtip Çelebi Samsun'u, dağlar içerisinde havası kötü ve evlerinin büyük bölümü bataklık arazide kurulu olarak anlatmıştır²⁰⁹. Bu durum Gedegra ve Kavak dışındaki hemen hemen tüm ilçeler için de geçerlidir. Özellikle doğuya doğru gidildikçe, dağlarla deniz arasındaki mesafe kısaltmakta buna bağılı olarak yaşam sahası da daralmaktadır. Genelde sahil kesimde yaşayan bölge halkı denizcilikle uğraşmaktaydı. Samsun limanının Sinop ve Trabzon limanlarının gölgesinde kalması ziraat gelirlerinin de Amasya ve Trabzon'da kurulmuş olan vakıflara tahsis edilmiş olması sancağına ait kentlerin de çok fazla gelişim gösterememesine sebep olmuştur²¹⁰.

Osmanlı Devleti fethettikten sonra bölgenin arazi mülkiyet sistemini ve vergilerini belirlemek amacıyla tahrir tabi tutmuştur. Yapılan ilk tahririn fetih yıllarında yapıldığı ancak günümüze ulaşmadığı, elimize ulaşan 1487 tarihli deftere bakıldığında anlaşılmaktadır. Günümüze ulaşan en eski tarihli defter belirtildiğı üzere 1487²¹¹ tarihli defterdir.

²⁰⁸ Aynı Eser, s.28.

²⁰⁹ Mehmet Öz, "Samsun", s.84.

²¹⁰ Mehmet Öz, *XV.-XVI.Yüzyıllarda Canik Sancağı*, s.61.

²¹¹ BOA TD, nr.37

XVI. yy.'a ait tahrirler ise 1515²¹², 1522²¹³ ve 1576²¹⁴ tarihlerinde yapılmış olan tahrirlerdir. Bu tahrirlere bakıldığında Canik'in merkezi teşkil eden Samsun, Canik-i Bayram (Ordu, Piraziz, Bulancak), Satılmış (Fatsa-Korgan), Ünye, Terme, Arım (Çarşamba), Bafra, Gedegra.(Vezirköprü) ve Kavak adlı kazaları bulunmaktaydı. Bölge konar-göçer nüfus açısından çok zengin olmamakla birlikte Trabzon'a nazaran daha fazla konar-göçer cemaate sahip idi.

XVI. yy.'da bölgede bulunan cemaatler şunlardır:

Ağca Kilise

Kavak kazasına bağlı bulunan cemaatin 1522 tahririnde nüfusu 15 nefer olarak kaydedilmişti²¹⁵. 1576 tahririnde ise 20 hane, 11 mücerred, 4 bennak nüfusa sahipti²¹⁶. Bu cemaat adına Anadolu'nun pek çok yerinde rastlanılmaktadır. Bazı köylere de bu ismin verildiği görülmekte olduğu gibi Canik ve Kastamonu Sancağında da bu isimde köylere rastlanılmıştır.

Ferruhşad

Kavak kazasına bağlı bulunan cemaatin 1522 tahririnde nüfusu 25 nefer olarak kaydedilmişti²¹⁷.

Karvando/Karanto

Kavak kazasına bağlı bulunan cemaatin 1522 tahririnde nüfusu 32 nefer olarak kaydedilmişti²¹⁸. 1576 tahririnde ise 40 hane, 60 mücerred, 10 bennak nüfusu bulunmaktaydı²¹⁹.

²¹² BOA TD, nr.0054

²¹³ BOA TD, nr.387

²¹⁴ KKA TD, nr.33

²¹⁵ BOA TD, nr.387, s.695.

²¹⁶ KKA TD, nr.33, s.56a.

²¹⁷ BOA TD, nr.387, s.695.

²¹⁸ BOA TD, nr.387, s.695.

²¹⁹ KKA TD, nr.33, s.55a.

Kara Yusuf (Koçi)

Kavak kazasına bağlı bulunan cemaat 1522 tahririnde nüfusu 38 nefer olarak kaydedilmişti²²⁰. 1576 tahririnde ise 34 hane, 23 mücerred, 7 bennak nüfusa sahip idi²²¹.

Öte yandan Ağca Kilise, Ferruhşad, Karvando/Karanto, Kara Yusuf (Koçi) adlı bu dört cemaat 1522 tarihli muhasebe icmal defterde birlikte yazılmışlardır. Verilen bilgiler de toplu olarak verilmiştir. Bu bilgilere göre bu dört cemaatin 114 nefer, 99 hane, 12 mücerred nüfusu olup toplam hâsılları 12.231 akçe idi²²².

Bahşayış

Bafra kazasına bağlı olan cemaat 1522'de 2 nefer olarak kaydedilmiş olup hâsılı 720 akçedir²²³. 79 akçe de malikâne vergisi vermekteydiler.

Başkend

Kavak kazasına bağlı olan cemaat 1576 tahririnde 66 hane, 30 mücerred nüfusu bulunmaktaydı.²²⁴

Beşlü

Gedegra'ya (Vezirköprü'ye) bağlı bulunan cemaatin 1487 tahririnde 22 nefer nüfusu bulunmakta idi²²⁵. 1522 tahririnde, Mustafa veled-i Yörgüç Paşa tımarı içerisinde yer aldığı belirtilmiş ve 4 hane, 10 mücerred nüfusu bulunmakta olan cemaatin öşür vergisi de ödedikleri görülmekte olup toplam

²²⁰ BOA TD, nr.387, s.695.

²²¹ KKA TD, nr.33, s.55a.

²²² BOA TD, nr.387, s.695.

²²³ BOA TD, nr.387, s.671.

²²⁴ KKA TD, nr.33, s.49b.

²²⁵ BOA TD, nr.37, s.604.

hâsılları 1498 akçe olarak kaydedilmiştir²²⁶. 1576 tahririnde ise 116 nefer olarak kaydedilmiş bir karye haline gelmiştir.²²⁷.

Çaluk

Arım kazasında bulunan cemaatin 1515 tahririnde 3 hane 1 mücerred vergi nüfusuna sahip oldukları görülmektedir²²⁸. Cemaatin gelirlerinin şehzade hassına ait olduğu belirtilmiştir.

Danişmendlü

Arım kazası, Karacalu köyünde bulunan cemaat 1522 tahririnde 36 nefer olarak kaydedilmiş olup, 25 hane, 11 mücerredten oluşan nüfusu bulunmaktaydı. Toplam hâsılları 1327 akçe idi.²²⁹ 1576 tahririnde ise 21 hane, 26 mücerred ve 5 bennaktan oluşan nüfusu bulunmaktaydı²³⁰. Danişmendlü isimli bir cemaate daha önce Kastamonu Sancağında da rastlanmış ve adının Anadolu Beyliği olan Danişmendliler ile isim benzerliği taşıdığını ve bunların Danişmendli beyliği ile ilgisini kurmanın zor olduğunu çünkü Anadolu'nun pek çok farklı bölgesinde Danişmendlü adıyla anılan kaza, köy, cemaat adlarına rastlanılmasının adın yaygın kullanımından ileri geldiğini belirtmiştik.

Dündar Evladı

Gedegra kazasına bağlı olan cemaat 1522 tahririnde 1 hane olarak kaydedilmiş olup hâsılı 265 akçedir²³¹.

Etrak -

Etrak kelimesi Türkler anlamına gelmektedir. Anadolu'da konar-göçer gruplar için genellikle Yörük ve Türkmen tabiri kullanılırken nadir olarak Etrak

²²⁶ BOA TD, nr.387, s.681.

²²⁷ KKA TD, nr.33, s.54a.

²²⁸ BOA TD, nr.0054, s.356.

²²⁹ BOA TD, nr.387, s.648.

²³⁰ KKA TD, nr.33, s.142b.

²³¹ BOA TD, nr.387, s.684.

Yörükânı ifadesine de rastlanılmaktadır. Örneğin Kayseri Yörükleri için Etrak Yörükânı tabiri kullanılır. Keza Ulu Yörük Türkmenleri için de bu tabir kullanılmıştır²³². Yörük ve Türkmen tabirlerinin yanı sıra konar-göçerlere verilen Etrak Yörükânı ifadesi aslında nadir bir özellik olmakla birlikte Etrak isimli yörüklerin Anadolu'nun ilk fethi sırasında gelmiş olabileceklerine delalet edebilir.

Etrak veya Etrakiye ismiyle kaydedilmiş altı cemaat bulunmaktadır. Bunlar:

Etrak-ı Saraycık ve Mezraa-i Narlu: Gedegra'ya bağlı bulunan ve mezraasıyla birlikte yazılmış olan cemaatin 1487 tahririnde 86 nefer olarak yazılmış olan nüfusu, 81 hane ve 5 mücerreden oluşmaktaydı²³³. 1522 tahririnde cemaat 105 nefer olarak kaydedilmiş olup, 68 hane, 37 mücerred nüfusu bulunmaktadır. Toplam hâsılları 5147 akçedir²³⁴. 1576 tahririnde ise 228 nefer nüfus olarak kaydedilmişlerdir²³⁵.

Etrak: Gedegra kazasında bulunan cemaat 1522 tahririnde 12 nefer olarak kaydedilmiş olup 8 hane, 4 mücerred nüfusu bulunmaktaydı. Hâsılları 376 akçe idi²³⁶.

Etrakiye: Gedegra'ya bağlı bulunan cemaatin 1487 tahririnde 42 hane 10 mücerred nüfusu bulunmaktaydı²³⁷.

Etrakiye: Gedegra kazasında bulunan cemaat 1522 tahririnde 28 nefer olarak kaydedilmiş olup 16 hane, 10 mücerreden oluşan nüfusu bulunmaktaydı. Hâsılları 1665 akçe, malikâneleri 660 akçedir.²³⁸

Etrakiye ve Mezraa-i Çoban Viranı: Gedegra kazasına bağlı bulunan, diğerlerinden ayrı ve mezraasıyla birlikte yazılan cemaat 1522

²³² Tufan Gündüz, Bozkırın Efendileri, İstanbul 2012, s. 140.

²³³ BOA TD, nr.37, s.613.

²³⁴ BOA TD, nr.387, s.686.

²³⁵ KKA TD, nr.33, s.53b.

²³⁶ BOA TD, nr.387, s.683.

²³⁷ BOA TD, nr.37, s.634.

²³⁸ BOA TD, nr.387, s.686.

tahririnde 54 nefer olarak kaydedilmiş olup 35'i hane, 19 'u mücerred nüfusu bulunmakta idi. Toplam hâsılı 1889 akçe, malikâneleri 1280 akçe idi²³⁹.

Etrakiye Evlad-ı Emir Koyun: Samsun merkez kazasına bağlı cemaat 1522 tahririnde 5 nefer olarak kaydedilmiş olup 3'ü hane, 2'si mücerred nüfusu bulunmakta idi. Hâsılları 276 akçe idi.²⁴⁰

Ferruhşad Veled-i Bekir

Bafra kazasında bulunan cemaatin 1522 tahririnde 5 nefer nüfusu bulunmakta olup hâsılı 440 akçe, malikânesi 44 akçedir²⁴¹.

Günan Bey

Arım kazasında bulunan cemaatin 1487 tahririnde 22 hane, 1 mücerred nüfus olarak kaydedilmiş olup hâsılı belirtilmemiştir²⁴². 1515 tahririnde 28 hane, 4 mücerred, 4 bennak nüfus olarak kaydedilmiştir²⁴³. 1522 tahririnde ise 28 nefer olarak kaydedilen nüfus 22 hane, 6 mücerredten oluşmaktadır. Toplam hâsılları 3177 akçedir.²⁴⁴

Haydar Veled-i Ali Paşa

Bafra kazasında bulunan cemaatin 1522 tahririnde 2 nefer nüfusu kaydedilmiş olup hâsılı 440 akçedir²⁴⁵

Hızır Veled-i Behşayış

Gedegra kazasında bulunan cemaatin 1522 tahririnde nüfusu belirtilmemiş olup 1300 akçe hâsılı bulunmaktadır²⁴⁶.

²³⁹ BOA TD, nr.387, s.688.

²⁴⁰ BOA TD, nr.387, s.661.

²⁴¹ BOA TD, nr.387, s.671.

²⁴² BOA TD, nr.37, s.417.

²⁴³ BOA TD, nr.0054, s.347.

²⁴⁴ BOA TD, nr.387, s.652.

²⁴⁵ BOA TD, nr.387, s.671.

²⁴⁶ BOA TD, nr.387, s.684.

Karluklu

Kavak kazasına bağlı bulunan cemaatin 1576 tahririnde nüfusu 55 hane, 54 mücerred ve 14 bennaktan oluşmakta idi²⁴⁷.

Kılıç Veled-i Halil

Gedegra kazasında bulunan cemaatin 1522 tahririnde 27 nefer nüfusu kaydedilmiştir. Hâsılları 900 akçedir²⁴⁸. 1576 tahririnde ise 172 nefer nüfus olarak kaydedilmişlerdir²⁴⁹. Bu cemaatin Dulkadir'den geldiği belirtilmiştir²⁵⁰.

Kasım Veled-i Halil

Bafra kazasında bulunan cemaatin 1522 tahririnde 3 nefer nüfusu kaydedilmiş olup hâsılı 440 akçe, malikânesi 45 akçedir²⁵¹.

Lütfullah Veled-i İsa

Bafra kazasında bulunan cemaat 1522 tahririnde nüfusu 1 nefer olarak kaydedilmiş olup 440 akçe hâsılı bulunmaktadır. 45 akçe de malikâne vergisi verdiği görülmektedir²⁵².

Mehmed Veled-i Pir Ahmet

Gedegra kazasında bulunan cemaat 1522 tahririnde 1 nefer olarak kaydedilmiş olup 1310 akçe hâsılı bulunmaktadır²⁵³.

Nasib Veled-i Resul

Bafra kazasında bulunan cemaatin 1522 tahririnde nüfusu belirtilmemiş olup 445 akçe hâsılı kaydolunmuştur²⁵⁴.

²⁴⁷ KKA TD, nr.33, s.56a.

²⁴⁸ BOA TD, nr.387, s.687.

²⁴⁹ KKA TD, nr.33, s.52a.

²⁵⁰ Mehmet Öz, "Tahrir Defterlerine Göre Vezirköprü Yöresinde İskân ve Nüfus", **BELLETEREN**, S.219/1993, Ankara, s.535.

²⁵¹ BOA TD, nr.387, s.671.

²⁵² BOA TD, nr.387, s.671.

²⁵³ BOA TD, nr.387, s.684.

Tabsir

Cemaat 1515 tahririnde 4 hane, 1 bennak olarak kaydedilmiştir²⁵⁵.

Tur Ali veled-i Hüseyin

Bafra kazasında bulunan cemaatin 1522 tahririnde 1 nefer nüfusu kaydedilmiş olup hâsılı 440, malikânesi 45 akçedir²⁵⁶.

Yörükân-ı Hassa

Hangi cemaate bağlı oldukları bilinmemektedir. Tahrire sadece Yörükân-ı Hassa olarak kaydedilmişlerdir. Cemaatin 1515 tahririnde 16 nefer nüfusu bulunmakta idi²⁵⁷. 1522 tahririnde 15 nefer olarak kaydedilmiş olup 10 hane, 4 mücerred nüfusu bulunmaktaydı. Hâsılları 757 akçe idi.²⁵⁸

III. TRABZON SANCAĞI

Trabzon'un M.Ö.756 yılında Sinop'tan gelen Miletli göçmenler tarafından kurulduğu kabul görmüştür²⁵⁹. Türklerin bölgeye gelişine kadar bölge Gas/Kas'lar, Guti'ler, Miletler, Kolhlar, Driller, Mossinoikler, Halibler, Tibarenler, Kimmerler, İskitler, Medler, Persler, Yunanlılar gibi kavimlerin, Pontus Devleti ve Roma, Bizans gibi İmparatorlukların hâkimiyeti altına girmiştir²⁶⁰. İlk çağda Doğu Karadeniz bölgesine ilk yerleşen ve ismi bilinen en eski topluluğun M.Ö. III.bin ile II.binler arasında Oğuzların öncü kollarından biri kabul edilen Gas/Kas'lar ve Gutiler'dir. Bölgenin Türklerle tanışıklığı da onlarla başlamış olup ardından M.Ö. 675 yılından itibaren

²⁵⁴ BOA TD, nr.387, s.671.

²⁵⁵ BOA TD, nr.0054, s.232.

²⁵⁶ BOA TD, nr.387, s.671.

²⁵⁷ BOA TD, nr.0054, s.276.

²⁵⁸ BOA TD, nr.387, s.655.

²⁵⁹ M.C.Şehabeddin Tekindağ, "Trabzon", İA, C.XII, s.456.

²⁶⁰ Haneî Bostan, *XV-XVI. Asırlarda Trabzon Sancağında Sosyal ve İktisadi Hayat*, s.1-2. ; Melek Öksüz, "Kuruluşundan XIX. Yüzyıla Kadar Trabzon Tarihine Kısa Bir Bakış", *Karadeniz Araştırmaları Dergisi*, S.V, Bahar 2005, s.11-19.

Kimmerlerin ve İskitlerin bölgeye yerleştikleri görülmektedir.²⁶¹ M.S.394 yılında bölge Bizans hâkimiyetine girmiş ve ilk Türk yerleşimi 530 yılında Bizans tarafından bozguna uğratılan Bulgar Türklerinin bir bölümünün Trabzon havalisine yerleştirilmesiyle başlamıştır²⁶². Ayrıca XII. yy.'da 40.000 civarında Kıpçak ailesin Gürcistan'a geldikleri ve Hristiyan olduktan sonra Doğu Karadeniz ve Doğu Anadolu'ya giderek yerleştikleri görülmektedir²⁶³.

1071'den önce 1048'li yıllarda Anadolu'ya yönelik ilk Türk akınları sırasında Doğu Karadeniz bölgesinin Trabzon, Bayburd, Gümüşhane dolaylarına kadar Oğuz boylarının geldiği, hatta Tuğrul Bey'in 1054'deki Anadolu harekâtı sırasında Artvin'e kadar geldiği belirtilmektedir²⁶⁴. Yine 1057 yılında Türkmenlerin Trabzon'u yağmaladıklarından ve bu dönemlerde Anadolu'ya başlayan yoğun göç ile birlikte bölgede başıboş pek çok Türkmen grubunun dolaştığından, bunlardan bazılarının da 1073 yılında Trabzon'da bulunduğu bahsedilmekte idi.²⁶⁵ 1204 yılında İstanbul'un Latinlerce işgalinin ardından Trabzon'a kaçan Bizans İmparatoru Komnenos burada Trabzon Rum İmparatorluğu'nu kurmuştur. Bu dönemlerde özellikle Sinop'dan doğuya doğru gelen Çepnilerin çeşitli fetih hareketleri görülmektedir. Öyle ki Trabzon Rum İmparatoru II.Yuannis zamanında Türklerin Ünye yöresini fethettikleri ve Trabzon'a büyük bir akın düzenledikleri belirtilmektedir²⁶⁶. Selçukluların 1243'deki bozgununun ardından yaşanan Moğol istilası sırasında Türkmenlerin, Kuzey ve Batı Anadolu yaylalarına doğru çekildikleri ve bölgenin fethinin hızlandığı anlaşılmaktadır. Nitekim bu tarihten itibaren Trabzon, Sinop'da bulunan Pervaneoğulları, Akkoyunlular ve Canik bölgesinin fethinden sonra

²⁶¹ Hanefi Bostan, a.g.e., s.1-2.

²⁶² İbrahim Tellioglu, *Osmanlı Hâkimiyetine Kadar Doğu Karadeniz'de Türkler*, Serander Yayınları, Trabzon, 2004, s.58.

²⁶³ Salim Göhçe, "Doğu Karadeniz Bölgesinin Türkleşmesinde Kıpçakların Rolü", *Birinci Tarih Boyunca Karadeniz Kongresi Bildirileri (Samsun 13-17 Ekim 1986)*, Samsun, 1988 s.478.

²⁶⁴ Feridun Emecen, *Doğu Karadeniz'de Bir Vadi Boyu Yerleşmesi Ağasar Vadisi: Şalpaazarı-Beşikdüzü*, Serander Yayınları, Trabzon, 2010, s.36.

²⁶⁵ Claude Cahen, *Osmanlılardan Önce Anadolu'da Türkler*, Çev.Yıldız Moran, E Yayınları, İstanbul, 1979, s.85-88.

²⁶⁶ Faruk Sümer, *Çepniler*, s.13.

Danışmendliler'in çeşitli saldırılarına maruz kalmış, ancak Trabzon sınırlarına kadar gelinse de başarı sağlanamamıştır.

1331 yılında Hacı Bayram Bey Ordu bölgesinde Hacıemiroğulları adıyla bir beylik kurmuş ve torunu Süleyman Bey'in²⁶⁷ 1397 yılında "sağlamlığı ve alınamazlığı" ile ünlü Giresun kalesini fethetmesiyle ilk başarı sağlanmıştır²⁶⁸. Nitekim yukarı Kelkit vadisinde kalabalık bir Çepni grubu yaşamakta olup XIV. yy.'ın ikinci yarısında kuzeye doğru ilerleyerek Tirebolu'dan denize dökülen Harşid çayı çevresinde yurt tuttukları görülmektedir²⁶⁹. Giresun'un fethinden yaklaşık 8 yıl sonra bile bölgenin Hacıemiroğullarının hâkimiyetinde olduğu ve Trabzon Rum İmparatorluğu'nun sınırlarının Giresun'un 45 km. doğusundaki Tirebolu'dan başladığını tespit olunmaktadır²⁷⁰.

1400'lü yıllarda Harşid Çayı ağzında bulunan Bedreme kalesi Kürtün Beyi Melik Ahmed Bey²⁷¹ tarafından fethedilmiştir. Ağasar vadisi bu dönemde Çepni Vilayeti'nin en doğu ucunu, hemen ardındaki Vakfıkebir Fol deresi vadisi Çepni Beylerinin uç sahasını oluşturmaktaydı²⁷². XV. yy.'da Bizans müverrihlerinden Halkokondil'in belirttiğine göre Trabzon'un doğusundan, Amasra'ya kadar uzanan tüm Karadeniz kıyısında Çepniler yaşamaktaydı²⁷³.

XIV. yy.'da Azerbaycan'da Safiyeddin İshak tarafından kurulmuş olup İran ve Irak'ta yayılan Safevi tarikatı bulunmaktaydı. 1447 yılında tarikatın başında bulunan Şeyh Şah'ın ölümünün ardından oğlu Şeyh Cüneyd, geleneklere uygun olarak tahta geçmek istemiş ancak amcası Şeyh Cafer

²⁶⁷ Mehmet Fatsa, *XV-XVI. Yüzyılda Giresun Kırsalının İdari ve Sosyal Tarihi*, Giresun Belediyesi Yayınları, 2005, s.62.

²⁶⁸ Hanefi Bostan, a.g.e., s.3.

²⁶⁹ Faruk Sümer, *Çepniler*, s.14-15.

²⁷⁰ Feridun Emecen, "Clavijo'dan Fallmerayer'e Giresun'da Seyyahlar (1404-1840)", *Giresun Kültür Sempozyumu Bildirileri 30-31 Mayıs 1998*, İstanbul, 1998, s.24. ; Kenan İnan, " Giresun ve Havalisinde Türkmenler (XVIII. ve XV. Yüzyıllar)", *Giresun Tarihi Sempozyumu Bildirileri 24-25 Mayıs 1996*, İstanbul 1997, s.69.

²⁷¹ Harşid çevresi ve Kürtün bölgesindeki Çepnilerin bilinen ilk lideri Melik Ahmed Bey idi. Bkz. BOA TD, nr.52, s.749,755.

²⁷² Feridun Emecen, *Doğu Karadeniz'de Bir Vadi Boyu Yerleşmesi Ağasar Vadisi: Şalpaazarı-Beşikdüzü*, s.42.

²⁷³ Faruk Sümer, *Çepniler*, s.15.

onun siyasi emeller için tahta geçmek istediğini düşündüğünden buna mani olmak amacıyla o dönemde Doğu Anadolu'da hüküm süren Karakoyunlu hükümdarı Cihanşah'tan yardım istemiştir²⁷⁴. Şeyh Cüneyd Cihanşah'ın desteğini alan amcasına karşı başarılı olamayarak Anadolu'ya gelmiştir. Müritleriyle Sivas'a gelen Şeyh Cüneyd o dönemlerde Anadolu'da hâkimiyet sahasını gittikçe genişleten Osmanlı Sultanı II.Murad'dan Kurt Beli mevkiinin kendisine mülk olarak verilmesini talep etmiş fakat isteği kabul edilmemiştir²⁷⁵. Bunun üzerine Şeyh Cüneyd Karamanoğulları hâkimiyetindeki Konya'ya gitmiş ancak buradaki Konevi dergâhında yaptığı bir tartışmanın ardından burada da tutunamayacağını anlayarak İç-il'deki Varsakların arasına karışmıştır. Burada kendine mürit toplamaya çalışırken Karamanoğlu İbrahim Bey'in hakkında yakalama emri çıkarttığını duyarak, mürit edindiği Türkmenlerle birlikte Çukurova'ya gitmiş burada bulunan harap bir kaleyi tamir edip oraya yerleşmiştir. Aynı zamanda Haleb Türkmenleri arasına adamlar göndererek mürit arayışlarına da devam etmiştir. Onun bu faaliyetlerine karşı Memlûklerin harekete geçtiğini duyan Şeyh Cüneyd bu durumdan kurtulmak için Canik'e gelmiştir. Burada Çepni Türkmenleri arasından mürit toplayarak zayıf olan Trabzon Rum İmparatorluğu'nu yıkmak ve bir beylik kurmak amacıyla Taceddinoğullarından Mehmed Bey ile birlikte Trabzon'a yürümüş ve 1454'de Trabzon'u kuşatmıştır.²⁷⁶ Ancak Osmanlı baskısı ve Sivas Beylerbeyisi Hızır Bey'in, Şeyh Cüneyd'in üzerine doğru harekete geçmesi sebebiyle, kuşatmayı kaldırarak Akkoyunlu hükümdarı Uzun Hasan'a sığınmıştır. Uzun Hasan, Şeyh Cüneyd'in gücünden, Karakoyunlulara karşı yararlanabileceğini düşünerek kız kardeşi Hatice Begüm'ü onunla evlendirmiştir. Bu sırada Akkoyunlular arasından da mürid toplamayı başaran Şeyh Cüneyd, Erdebil'e dönmüştür. Erdebil'e döndükten sonra müritlerini bir araya toplamak için adamlarını Anadolu'ya göndermiştir. Akabinde Anadolu'dan gelen 12.000 silahlı mürit ile Kafkaslar üzerine

²⁷⁴ Faruk Sümer, a.g.e., s.33. ; Tufan Gündüz, *Son Kızılbaş Şah İsmail*, Yeditepe Yayınevi, İstanbul, 2010, s.24.

²⁷⁵ Faruk Sümer, a.g.e., s.34. ; Tufan Gündüz, a.g.e., s.26.

²⁷⁶ Faruk Sümer, a.g.e., s.33-35.

yürümüş ve bu sırada vefat etmiştir.²⁷⁷ İşte bu dönemde Şeyh Cüneyd'in Karadeniz'de bulunduğu sıralarda yaptığı propagandalar sonucu Çepniler arasından çok fazla sayıda mürit topladığı bilinmekte ve İran'a göç eden müritler arasında Doğu Karadeniz Çepnilerinden de müritler bulunmaktaydı²⁷⁸.

Bu dönemde Trabzon Rum İmparatorluğu Karadeniz'de Trabzon sınırlarına kadar dayanan Türk hâkimiyetinden korunabilmek amacıyla, sınırlarında bulunan Akkoyunlular, Hacıemiroğulları ve Taceddinoğulları'na kızlarını vererek akrabalık ilişkileri kurmuştur. Anadolu'da giderek hâkimiyet sahasını genişleten Osmanlı Devleti'nin hükümdarı Fatih Sultan Mehmet 1453'de İstanbul'u fethinin ardından, Anadolu birliğini kurmak için çalışmaya başlamıştı. 23 Mart 1461'de Edirne'den hareket edip Bursa'ya gelen Fatih Sultan Mehmet, 300 parçalık donanmayı Sinop'a göndermiş ve önce Kastamonu ve Sinop'da bulunan Türk Beylerini idaresi altına almıştır. Ardından Akkoyunlular üzerine yönelmiş ve Erzincan'da Uzun Hasan'la karşı karşıya gelmiştir. Fatih karşısında bir şey yapamayacağını anlayan Uzun Hasan annesi Saray Hatun'u, Fatih'e göndermiştir. Buradan Bayburd'a inen Osmanlı ordusu iki kola ayrılarak Trabzon'a inmiş, bu sırada Sinop'daki donanma da bölgeye gelerek şehir 28 gün karadan ve denizden ablukaya alınarak nihayet 15 Ağustos 1461'de Osmanlı Devletince fethedilmiştir.²⁷⁹ Ardından Trabzon Rum İmparatorluğunun Hacıemiroğullarının yıkılmasından sonra tekrar almış olduğu Görele, Tirebolu, Bedreme ve Giresun kaleleri Fatih Sultan Mehmet tarafından ele geçirmiştir²⁸⁰. Fetih sırasında Osmanlı Devleti'ne yardım eden Çepni beylerine zeamet ve tımar dirlikleri verilmiş, Çepni halkının büyük kısmı müsellemler olarak hizmete alınmış cami ve zaviyelerde görevlendirilerek vergiden muaf tutulmuşlar, bazılarıysa hizmete alınmadan muaf tutulmuşlardır²⁸¹. Trabzon'un fethinin ardından fethin kalıcı

²⁷⁷ Faruk Sümer, a.g.e., s.35-36. ; Tufan Gündüz, a.g.e., s.26-29.

²⁷⁸ Faruk Sümer, a.g.e., s.39.

²⁷⁹ Hanefi Bostan, a.g.e., s.5-6.

²⁸⁰ Faruk Sümer, a.g.e., s.42.

²⁸¹ Faruk Sümer, a.g.e., s.44-45. ; Ali Çelik, "Çepnilerin Anadolu'nun Türkleştirilmesindeki Yeri ve Önemi", *TÜRKLER*, C.VI., 2005, s.320.

olabilmesi için şehrin Türkleştirilmesine başlanılmıştır. Bu doğrultuda, Anadolu'nun çeşitli bölgelerinden getirilen ve zorla iskâna tabi tutulan 202 hanelik bir Müslüman Cemaatinden bahsedilmektedir²⁸². Hatta bunların çoğu getirildikleri kazaların isimleriyle anılmaktadırlar²⁸³. Aynı zamanda kendi istekleri ile gelip yerleşen 56 hanelik bir nüfus da mevcuttu²⁸⁴. II. Bayezid hükümdarlığı zamanında (1481-1512) ise Trabzon şehzade sancaklarından biri haline getirilmiştir.

Osmanlı Devleti'nin Trabzon'u fethinin ardından bölgede problemler bir türlü bitmek bilmemişti. Çepni gruplarının Safevilerle alakalarını ve iletişimlerini kesmemesi, Safevilerinse bölgede devamlı propaganda yapmaları Osmanlı Devleti'ni rahatsız etmekteydi. Özellikle XVI. yy.'da Ağasar vadisinin üst kesimleri ve yaylalık alanları Safevilerin etkisine girmiştir. Trabzon'da Yavuz Sultan Selim'in sancak beyliği yaptığı sıralarda Safevilerin başına geçen Şah İsmail'in Çepni gruplarını etkileyen propagandalar yaptıkları ve 1512'de Şah İsmail'e taraftar toplamak üzere Şebinkarahisar'a gelen Nur Ali Halife'nin bölgeden 3000-5000 kişiyi aileleriyle birlikte alıp götürdüğü belirtilmektedir²⁸⁵. Faruk Sümer bu harekete büyük katılım gösterdikleri görülen Çepnilerin, özellikle Vilayet-i Çepni olarak adlandırılan bölgedeki halkın ezici bir çoğunluğunun Müslüman Türk ve Sünni olduğunu ayrıca belirtmektedir²⁸⁶. Tahta geçmesinin ardından giderek artan Safevi tehlikesine karşı harekete geçen Yavuz Sultan Selim, 1514 yılında Çaldıran Savaşında Şah İsmail'i yenerek gücünü kırmıştır. Savaş sırasında da pek çok ailenin Safevilere destek amacıyla savaşa katıldığı görülmektedir.²⁸⁷

²⁸² Heath W. Lowry, *Trabzon Şehrinin İslamlaşması ve Türkleşmesi 1461-1583*, Çev. Demet Lowry -Heath W. Lowry, Boğaziçi Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 2010, s.40.

²⁸³ Niksar, Sonusa, Gedegra, Satılmış-ı Canik, Merzifon, Gedegra vs. gibi. Daha detaylı bilgi için bkz. Heath W. Lowry, a.g.e., s.39-40

²⁸⁴ Hanefi Bostan, "XV. ve XVI. Yüzyıllarda Trabzon Şehrinde Nüfus ve İskân Hareketleri", *Trabzon Tarihi Sempozyumu Bildirileri 6-8 Kasım 1998*, Trabzon, 2000, s.170.

²⁸⁵ Feridun Emecen, a.g.e., s.46-47.

²⁸⁶ Faruk Sümer, a.g.e., s.63-90.

²⁸⁷ Feridun Emecen, a.g.e., s.77.

Tarihi sürece bakıldığında Trabzon havalisine Türkmenlerin gelişleri çok eski dönemlerden başlamış olup bölgede 1461 yılına kadar kesin bir hâkimiyet kurulamamıştır. Bu dönemde Anadolu'ya gelmiş olan başıboş pek çok Türkmen grubu Trabzon havalisine akınlarda bulunarak zaman içerisinde bölgenin Türkleşmesini sağlamışlardır. Bu Türkleşmede en önemli pay Sinop'dan doğu Karadeniz'e doğru yayılan Çepni boyunundur. Öyle ki, Giresun ve havalisindeki Keşap ve Dereli kazalarını kapsayan bölgenin adı Vilayet-i Çepni olarak anılmıştır²⁸⁸. XIV. yy. itibarıyla bölgeye gelen Çepniler, Kürtün'den hareket ederek Harşit vadisi ve Ağasar vadisi yolu ile Karadeniz'e inmişlerdir. Ancak bölgeye gelen konar-göçer Türkmenlerin iklim şartlarının ve coğrafi yapısının etkisiyle olsa gerek konar-göçer hayatlarını terk edip erken dönemlerden itibaren yerleştikleri görülmektedir. Yerleşirlerken de yurt tutundukları bölgelere kendilerine has isimler vermişler ve böylelikle özlerine sadık kalmışlardır.

XVI. yy.'a ait Trabzon tahrirleri, 1515²⁸⁹, 1522²⁹⁰, 1554²⁹¹ ve 1583²⁹² tarihlerine aittir. Tahrirlere bakıldığında Trabzon'un, merkez kazası Trabzon olmak üzere, Of, Rize, Atina, Arhavi, Hemşin, Torul ve Giresun adlı kazaları bulunmakta idi. Konar-göçerlerin yoğun olarak yerleştiği bir bölge sayamayacağımız gibi, Konar-göçer Türkmen boy ve cemaat adlarına bölgenin hemen hemen her yerinde ve sıklıkla rast gelinmektedir.

1554 tahririnde Görele cemaati vergi vermediklerinden defterlerde kaydı yoktur diye not düşülmüştür²⁹³.

1583 tahririnde Torul'da kaydedilmiş, 115 haneden oluşan ve yazın Akdağ Yaylasında yaylacılık yapan bir Yörük cemaati bulunmaktadır²⁹⁴. Bu

²⁸⁸ İlhan Şahin, "Giresun Bölgesinde Konar-Göçerlerin İzleri", *Giresun Tarihi Sempozyumu Bildirileri 24-25 Mayıs 1996*, İstanbul, 1997, s.112.

²⁸⁹ BOA TD, nr.52

²⁹⁰ BOA TD, nr.387

²⁹¹ BOA TD, nr.288

²⁹² KKA TD, nr.29

²⁹³ BOA TD, nr.288, s.614.

²⁹⁴ KKA TD, nr.29, s.177a.

cemaatin Çağırkanlı Türkmenlerinden olduğu belirtilmektedir²⁹⁵. Bunun dışında XVI. yy.'da bölgede bulunan cemaatler:

Çalışlu

Çepni(Giresun) vilayeti dâhilinde bulunan cemaatin 1530 tahririnde 2 hane 1 mücerreden oluşan nüfusu bulunmakta ve toplam 190 akçe vergi ödemekteydiler²⁹⁶.

Çepni-i Çıtak

Cemaat 1515 tahririnde Sürmene kazasına bağlı olup Türkmen İskender'in tımarı içerisinde kaydolunmuştur. 54 hane nüfusu vardır.²⁹⁷ Öte yandan Çıtak tabirinin Rumeli Türkleri için de kullanıldığı Çıtakların Deliorman ve Selanik çevresine yerleşmiş olan bir Türk topluluğu olduğu, Anadolu ve Rumeli'nin çeşitli yerlerinde Çıtak ismine rastlanıldığı belirtilmektedir²⁹⁸. Ayrıca Yeni-il haslarına bağlı olan Çıtaklı isimli bir oymak da bulunmakta idi²⁹⁹. Tabi bu durum sadece bir isim benzerliğinin de kaynaklanmış olabilir.

²⁹⁵ Haneft Bostan, *XV. – XVI. Asırlarda Trabzon Sancağında Sosyal ve İktisadi Hayat*, s.371.

²⁹⁶ BOA TD, nr.387, s.750.

²⁹⁷ BOA TD, nr.52, s.149.

²⁹⁸ Haneft Bostan, a.g.e., s.346.

²⁹⁹ Gösterilen yer.

İKİNCİ BÖLÜM

İKTİSADİ HAYAT

I. HAYVANCILIK

Türkler eski çağlardan itibaren konar-göçer bir hayat sürdürdüklerinden temel geçim kaynaklarını da her zaman hayvancılık oluşturmuştur. Bu nedenle de öncelikleri hayvanlarını rahatlıkla yaylayıp doyuracak, uygun iklimlere sahip geniş alanlar bulmak ve hayvanlarının telef olmasının önüne geçmektir. Vücuda getirdikleri bütün göçlerin ve yer değişikliklerinin sebebi de bu öncelikten kaynaklanmaktadır. Anadolu'ya geldikten sonra da Yörük ya da Türkmen olarak adlandırılan konar-göçerlerin iktisadi faaliyetlerinin temeli koyun, keçi ve at yetiştiriciliğini içeren hayvancılığa ve buna bağlı olarak hayvancılığın et, süt, peynir, yağ vb. yan üretim alanlarına dayandığı görülmektedir³⁰⁰.

Konar-göçerlerin yetiştirdiği hayvanların başında koyun geldiği bunun yanı sıra keçi, dana, düve, tosun, sığır, katır, at, deve gibi hayvanların da yetiştirildiği, taşımacılıkta ve zirai faaliyetlerde kullanıldığı görülmektedir. Tahrirlerde bizzat hayvan sayısı ve cinsinden bahsedilmemektedir. Ancak hayvanlar için alınan adet-i ağnam vergisinin miktarından hayvan sayısı tahmini olarak çıkartılabilmektedir. Buna dayanarak Karadeniz Sancaklarında hayvan sayıları, Anadolu'nun diğer bölgelerine kıyasla daha az miktarlarda olduğu belirtilebilir. Ancak bölgenin coğrafi ve iklim şartlarının hayvancılık için zor şartlar olduğu göz ardı edilmemelidir. Bu konuda verdikleri adet-i ağnam miktarına bakıldığında Kastamonu sancağı konar-göçer nüfusta olduğu kadar, hayvan sayısı bakımından da Canik ve Trabzon Sancaklarından oldukça zengindir.

³⁰⁰ Tufan Gündüz, “Osmanlı Ekonomisi İçinde Konar-Göçerler”, s.359.

Yerleşim alanlarına yakın yerlerde ya da yaylalarda kurulan pazarlarda elde ettikleri süt, yoğurt, yağ, peynir, et, deri, keçe, yapağı, yün gibi ürünleri ve bunlardan ürettikleri, kilim, çuval, heybe gibi malzemeleri pazarlıyorlardı. Yerleşiklerden de zirai ürünleri, kumaş ve diğer temel ihtiyaç malzemelerini temin ediyorlardı. Bu şekilde konar-göçer ve yerleşik halk bir nevi birbirlerini tamamlamaktaydılar.³⁰¹ Yerleşikler hayvancılıkla, ziraat ve mera sahalarının elverdiği ölçüde ancak çok sınırlı bir biçimde meşgul olmaktaydılar. Aynı şekilde konar-göçerlerde şartların elverişli olduğu bölgelerde, devletin belirlediği sınırlar içerisinde de kısmi ziraat yapıyorlardı. Ziraatlarını bölgelerine yakın elverişli mezraalarda yapmışlar ve ziraatın toprağa bağımlılığı gerektirmesi ile konar-göçerlerin kışlak olarak da kullandıkları bu mezraalar ilerleyen dönemlerde köye dönüşmüştür³⁰².

Konar-göçerlerin çok fazla sayıda hayvana sahip olmaları nedeniyle, yaylak ve kışlakları arasındaki yol güzergâhları ve güzergâhlar üzerindeki sorumlulukları ve muafiyetleri devlet tarafından belirlenmekteydi. Buna en büyük neden konar-göçerlerin devletten bağımsız hareket etmesini engellemek, üzerlerindeki devlet denetimini güçlendirmek ve konar-göçer hayat tarzı ile yerleşikliğin birbirinden çok ayrı oluşundan doğacak problemleri en aza indirmektir. Buna rağmen konar-göçer ve yerleşik reaya arasında bir takım problemler meydana gelmekte idi. Aralarındaki sorunlar konar-göçerlerin sahip oldukları hayvanların ekin alanlarına zarar vermesinden ve aynı şekilde yerleşiklerin, konar-göçerlerin yaylak ve kışlak sahalarını tarım alanına çevirme çabalarından kaynaklanmaktaydı.³⁰³ Bunun önüne geçebilmek için konar-göçerlerin konup göçmeleri esnasında yerleşik ahalinin ekin ve bostanlarına zarar vermemesine zarar verdikleri takdirde göçebelikten men edileceklerine dair kanunlar çıkartılmıştır³⁰⁴.

³⁰¹ Tufan Gündüz, “Osmanlı Ekonomisi İçinde Konar-Göçerler”, s.360.

³⁰² Tufan Gündüz, *Bozkırın Efendileri*, s.141-142.

³⁰³ Daha detaylı bilgi için bkz. Ahmet Refik, *Anadolu’da Türk Aşiretleri* adlı eserinde bu problemler hakkında Divan-ı Hümayun Mühimme Defterlerinde bulunan bazı hükümlere yer vermiştir.

³⁰⁴ Tufan Gündüz, *Anadolu’da Türkmen Aşiretleri*, s.33.

Kaynaklar Karadeniz sahil sancaklarındaki konar-göçerlerin hayvan sayılarını tespiti imkân vermemektedir. Çünkü tahrirlerde hanelerin sahip olduğu koyun sayısı belirtilmemiştir. Bununla birlikte adet-i ağnam vergisinin iki koyuna bir akçe olarak tahsil edildiğinden hareketle bazı tahminlerde bulunmak mümkün olabilmektedir³⁰⁵. Ancak bu defa Kastamonu sancağının tahrirlerinin dışında adet-i ağnam kaydı bağımsız olarak yazılmadığından genel bir tahmin yürütmek de mümkün olamamaktadır.

Bölgedeki konar-göçerlerin ürettikleri malların pazarlanması hususunda da yeterli veri bulunmamaktadır. Ancak diğer konar-göçer gruplarda olduğu gibi bunların da kasaba veya şehirlere yaklaştıkça temel ihtiyaç maddelerini temin etmiş olmaları keza, ellerindeki fazla malları da aynı yollarla pazarladıkları kuvvetli bir ihtimal olarak savunulabilir.

II. ZİRAAT

Konar-göçer yaşam süren teşekküllerin temel iktisadi faaliyetleri hayvancılık olmasına rağmen özellikle kışlak sahalarına yakın yerlerde kısmi ziraatla da uğraştıkları görülmektedir. Osmanlı Devleti hem konar-göçerlerin hem de yerleşik köylü reayanın ziraatla uğraşabilmeleri için onlara mezraalar tahsis etmiştir. Mezraa tabiri Osmanlı döneminde sürekli bir yerleşim yeri olmayan, ziraat yapmak için kullanılan küçük toprak parçalarını niteleyen bir kelime olarak kullanılmıştır³⁰⁶. Osmanlı Kanunnamelerinde ise bir yerin müstakil mezraa olduğunun belirlenebilmesi için o yerin harabesi, suyu ve mezarlığının bulunması gerektiği tarif edilmiştir³⁰⁷. Ancak pek çok mezraanın

³⁰⁵ Bir örnek olması bakımından BOA TD, nr.327, s.79'a bakıldığında, Kastamonu Boyabad Yörükleri içerisinde kaydolunan Beğlilü Cemaatinin adet-i ağnam vergisi 3068 akçedir. Her 2 koyuna 1 akçe adet-i ağnam, 300 koyuna 5 akçe ağıl resmi vergisi alındığı düşünüldüğünde 40 hanelik bu cemaatin koyun sayısı 5941 adet olmalıdır. KKA TD, nr.176, s.264b'de Yine aynı bölgede bulunan Sazlu Kavak cemaatinin adet-i ağnam vergisi ise 6000 akçe olup, koyun miktarı tahminen 11.600 adet civarında olmalıdır.

³⁰⁶ İlhan Şahin, "Mezraa", *DİA*, C.XXIX, Ankara, 2004, s.546. ; Tufan Gündüz, *Bozkırın Efendileri*, s.136.

³⁰⁷ İlhan Şahin, a.g.m., s.546.

bu tarife uymadığı, bazılarında belli bir nüfus barınırken bazılarında hiçbir yerleşim izine rastlanmadığı görülmektedir.

Mezraaların çoğu o mezranın ilk sahiplerinin veya mezraayı ilk ziraate açan kişilerin adlarıyla anılmaktayken bazıları bulundukları yerin özellikleriyle, bazılarıysa tasarrufunda bulundukları konar-göçerlerin isimleriyle adlandırılmaktaydılar. XVI. yy. boyunca Anadolu’da nüfusun hızla artması ile ortaya çıkan ihtiyaca binaen mezraa sayılarında artış görülmüştür. Mezraalar hem yerleşik/köylü reaya hem de konar-göçer reaya tarafından ziraat alanı olarak kullanılabilmekteydi. Bir köyün halkı, birden fazla mezraada ziraat yapabilirken, birkaç köyün halkı aynı mezraada ziraat yapabilirlerdi. Mezraaların hisseleri köyü tasarruf eden sipahiye verildiği gibi mülk veya vakıf arazisi olarak da ayrılabilmekteydi. Aynı zamanda özel hizmetler karşılığında çeşitli gruplara mezraaları tasarruf hakkı da verilmekte ve bunların bir kısım mükellefiyetlerden muaf tutuldukları görülmektedir.³⁰⁸

Konar-göçerlerin kışlak olarak kullandıkları mezraalar ise hem konar-göçerlerin yerleşikliğe geçişinde, hem de mezraaların yerleşim yerine dönüşmesinde büyük rol oynamaktaydı. Mezraalarda bir vergi birimi olduklarından tahrir defterlerinde kaydedildiği görülmektedir. Tahrirlerde bazı mezraaların sınırları ve büyüklükleri bölgeye ait ölçü birimlerine göre bazen “çiftlik”, bazen “dönüm” adı altında belirtilmiş olup bu miktar “zemin ve kıt’a”lardan daha büyüktü.³⁰⁹ Mezraalarda üretilen tarım ürünlerinden alınan vergiler genel olarak tahrir defterlerine “hâsıl” adı altında toplu olarak yazılmakta, bazense ayrı kalemler altında tek tek belirtilmekteydi.

Karadeniz Sancaklarına ait tahrir defterlerinde Mezraaların çeşitli şekillerde kaydedildiği görülmektedir. Bazı yerlerde hangi köyün ya da cemaatin tasarrufunda olduğu ve hasılatları belirtilmiş, bazılarında ise sadece isimleri belirtilmiştir.

³⁰⁸ İlhan Şahin, a.g.m., s.547.

³⁰⁹ İlhan Şahin, a.g.m., s.547. : Tufan Gündüz, a.g.e., s.140.

Karadeniz Sahil Sancaklarında bulunan ve Yörükler/konar-göçerler tarafından kullanıldığı bilinen mezraalar şunlardır:

Ağca Su Mezraası: Kastamonu Boyabad'da bulunan ve Yörükler tarafından ekilen ve öşrü verilen mezraanın 1487'de 258 akçe, 1560'da 255 akçe, 1582'de ise 400 akçe hâsılı bulunmakta idi.³¹⁰

Ayvalu Pınar Mezraası: Kastamonu Taşköprü'de bulunan mezraanın hâsılı 1487'de 621 akçe, 1530'da 500 akçe, 1560'da 565 akçe, 1582'de 700 akçe idi.³¹¹

Kavacık Mezraası: Kastamonu Boyabad Kurucak köyünde bulunan bu mezraada 1560'da Yörüklerin ziraat yaptıkları belirtilmiştir³¹².

Kıran Çepni Mezraası: Samsun Gedegra'da bulunan Narlu cemaati tarafından ekilen mezraanın Taceddin Bey'in malikâne-i mülk'ü olduğu belirtilmiş olup 1522 tahririnde hâsılı 370, malikânesi 370 akçedir.³¹³

Karando Mezraası: Samsun Gedegra'da bulunan ve isminden yola çıkılarak Kavak'ta bulunan Karando cemaatinin tasarrufunda olduğu düşünülmekte olan mezraanın 1522 tahririnde hâsılı 100, malikânesi 100 akçedir.³¹⁴

Kuzpınar Mezraası: Samsun Gedegra(Vezirköprü)da bulunan bu mezraada 1522 tahririnde Yörüklerin ziraat yaptıkları ve 5 nefer nüfusun barındığı belirtilmiş olup hâsılları 308 akçe, malikâneleri 280 akçedir.³¹⁵

Mermer Mezraası: Kastamonu Boyabad'da bulunan mezraanın Yörükler tarafından ekilip öşrü verilirdi. 1560'da ve 1582'de hâsılı 500 akçe idi³¹⁶.

³¹⁰ BOA TD, nr.23m, s.587. ; BOA TD, nr.327, s.242. ; KKA TD, nr.176, s.345b.

³¹¹ BOA TD, nr.23m, s.676. ; BOA TD, nr.438, s.620. ; BOA TD, nr.327, s.283 ; KKA TD, nr.200, s.8b.

³¹² BOA TD, nr.327, s.122.

³¹³ BOA TD, nr.327, s.687.

³¹⁴ BOA TD, nr.327, s.687.

³¹⁵ BOA TD, nr.387, s.689.

Narlu Mezraası: Gedegra'da bulunan Etrak-ı Saraycık cemaati ile birlikte yazılan ve muhtemelen onların tasarrufunda bulunan mezraanın hâsılı cemaatin hâsılı ile birlikte toplu olarak verilmiş olup, 1522'de, 5147 akçedir.³¹⁷

Kastamonu sancağında ziraatin daha çok mezralarda yapıldığı görülürken, Trabzon sancağında coğrafyanın inişli çıkışlı ve engebeli yapısı nedeniyle ekilecek arazi sıkıntısı olduğundan hanelerin de caba ve Bennak olarak belirttikleri görülmektedir³¹⁸. Canik de ise akarsu Kızılırmak ve Yeşilirmak ovaları kısmen ziraate uygun bir özellik göstermekteydi. Ancak konar-göçerlerin kırsal kesimde yaşıyor olmaları nedeniyle mezraaları kullandıkları görülmektedir.

III. NÜFUS

XVI. Yüzyıl'da Anadolu'nun geneline oranla Karadeniz bölgesinde bulunan konar-göçer nüfusun oldukça az olduğu görülmektedir. Karadeniz bölgesinin genelinin fiziki ve iklim özelliklerinin konar-göçer hayata uygun olmaması bunun en önemli nedenidir. XVI. yy.'da Karadeniz Sahil Sancaklarında konar-göçer nüfus batıdan doğuya doğru gidildikçe azalan bir yapı göstermekteydi. Karadeniz'in denize paralel uzanan dik ve yüksek dağları ile sahil şeridi arasındaki mesafenin doğuya gidildikçe kısalarak yaşam alanını daraltması ve yağış oranının aynı şekilde doğuya gidildikçe artış göstermesi konar-göçer nüfusun da doğuya gidildikçe azalmasında etkili olmuştur.

³¹⁶ BOA TD, nr.327, s.254. ; KKA TD, nr.176, s.350a.

³¹⁷ BOA TD, nr.387, s.686.

³¹⁸ Faruk Sümer, *Tirebolu Tarihi*, Tirebolu Kültür ve Yardımlaşma Derneği, İstanbul, 1992, s.64.

Tablo 1. Karadeniz Sahil Sancaklarında Konar-göçer Nüfus

Sancak	Kastamonu			Canik			Trabzon	
Tahrirler	1530	1560	1582	1515	1522	1576	1515	1530
Hane	1.238	1.294	2.277	32	192	236	54	2
Mücerred	419	569	1.615	4	103	204	-	1
Bennak	-	-	-	5	-	40	-	-
Neferan	-	-	-	16	153	-	-	-

Tablo 2. Kastamonu Sancağında Konar-Göçer Cemaatlerin Vergi Nüfusları

	1560		1582	
Cemaat Adı	Hane	Mücerred	Hane	Mücerred
Ağca Kavak	13	1	21	7
Ahilü	21	4	15	13
Alayundlu	16	26	30	26
Ali Beğlü	-	-	29	48
Ali Hacılu	44	2	45	13
Alpagud	-	-	31	12
Beğlilü	40	20	40	11
Bozlu	42	20	33	10
Çallu	18	2	27	6
Çelıklü	31	6	34	26
Çoraklu	39	19	57	39
Çotullar	29	4	29	15
Danışmendlü	5	5	8	4
Diklendim Oğlu	2	2	9	5
Dolu Serpaşulu	27	44	29	44
Eriklü	50	13	55	22
Esen Gazilü	45	13	49	29
Espiyelü	13	3	17	7
Göğelü	40	13	48	39
Gencelü	-	-	14	12
Habıblü	-	-	59	51
Hacı Beylü	71	10	61	15
Hamidlü	31	11	38	36
Ilmeklü	12	5	Nüfus yok	
İshaklu	35	55	58	44
Karagözlü	-	-	37	48
Karagözlü ve Türkeşali	-	-	26	37
Karagözlü ve İhsanlı	-	-	50	70
Kavaklu	36	12	36	21
Kır Koyanlı	13	14	19	6
Kozatlu	60	13	63	30
Köse Halil	-	-	28	21

Tablo 2 (devamı). Kastamonu Sancağında Konar-Göçer Cemaatlerin Vergi Nüfusları

Köse İlyaslu	13	7	17	11
Kulaz	-	-	14	-
Kuzgunlu	-	-	55	49
Kuzgunlu ve Küçük	-	-	23	14
Mahmudlu	27	14	36	11
Mehdi	14	-	12	5
Mehmedlü	20	7	17	14
Menteşe Fakih	-	-	59	70
Mesudlu	28	9	18	6
Muradlu	31	15	34	31
Nasırlu	8	6	25	22
Obruklu Keçi Çaylı	52	2	52	28
Rahatlu	28	4	37	14
Resuller	-	-	17	12
Saltuklu	-	-	93	90
Sazlu Kavak	34	19	44	29
Soficalar	-	-	62	46
Sofular	-	-	57	54
Süleymanlu	34	13	22	5
Topraklu	-	-	45	51
Toy Yunuslu ve Depeclü	-	-	22	4
Toycalu	17	16	33	26
Türkeşali	-	-	52	13
Uzunyusuflu	40	25	54	29
Yassı Viran	28	15	35	24
Yaylakçılı	34	34	51	50
Yemişlü	13	11	9	12
Yorga	113	53	160	98
Yusuflu	27	18	27	30
Toplam	1294	569	2277	1615

Kastamonu konar-göçer nüfus açısından en zengin bölgeydi. Kastamonu'nun XVI. yy.'a ait ilk tahririnde konar-göçerlerin 1238 hane ve 419 mücerred vergi nüfusuna sahip olduğu görülmektedir. 1560 tahririndeki nüfus miktarı 1294 hane, 569 mücerred olan Kastamonu Sancağının 1582 tahririnde vergi nüfusu 2277 haneye, mücerred nüfusu ise 1615 rakamına ulaşmıştır. En yoğun konar-göçer nüfusa sahip sancak olan Kastamonu'da en kalabalık cemaat 1560 tahririnde 113 hane, 53 mücerred, 1582 tahririnde 160 hane 98 mücerred vergi nüfusuna sahip olan Yorga'dır. Cemaatlerin geneline baktığımızda nüfus değişikliğinin belli bir orantıya sahip olmadığını görebilmekteyiz.

Tablo 3. Canik Sancağında Konar-Göçer Cemaatlerin Vergi Nüfusları

	1515					1522					1576				
Cemaat Adı	Ha ne		Mücer red		Ben nak	Han e		Mücer red		Ben nak	Ha ne		Mücer red		Benn ak
Ağca Kilise	-		-			15 neferen					20		11		4
Ferruhşad	-		-		-	25 neferen					-		-		-
Karvando	-		-		-	32 neferen					40		60		10
Kara Yusuf	-		-		-	38 neferen					34		23		7
Bahşayış	-		-		-	2 neferen					-		-		-
Başkend	-		-		-	-	-	-	-	-	66		30		-
Beşlü	-		-		-	4	10	-	-	-	116 neferen				
Çaluk	3		1		-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Danışmendlü	-		-		-	25	11	-	-	-	21		26		5
Dündar Evladı	-		-		-	1	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Etrak-ı Saraycık ve Mezraa-i Narlu	-		-		-	68	37	-	-	-	228 neferen				
Etrak	-		-		-	8	4	-	-	-	-	-	-	-	-
Etrakiye	-		-		-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Etrakiye	-		-		-	16	10	-	-	-	-	-	-	-	-
Etrakiye ve Mezraa-i Çoban Viranı	-		-		-	35	19	-	-	-	-	-	-	-	-
Etrak-ı Evlad-ı Emir Koyun	-		-		-	3	2	-	-	-	-	-	-	-	-
Ferruhşad Veled-i Bekir	-		-		-	5 neferen					-		-		-
Günan Bey	28		4		4	22	6	-	-	-	-	-	-	-	-
Haydar Veled-i Ali Paşa	-		-		-	2 neferen					-		-		-
Hızır Veled-i Bahşayış	-		-		-	1 neferen					-		-		-
Karluklu	-		-		-	-	-	-	-	-	55		54		14
Kılıç Veled-i Halil	-		-		-	27 neferen					172 neferen				
Kasım Veled-i Halil	-		-		-	3 neferen					-		-		-
Lütfullah Veled-i İsa	-		-		-	1 neferen					-		-		-
Mehmed Veled-i Pir Ahmed	-		-		-	1 neferen					-		-		-
Nasib Veled-i Resul	-		-		-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Tabsir	4		-		1	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Tur Veled-i Hüseyin	-		-		-	1 neferen					-		-		-
Yörükân-ı Hassa	16 neferen					10	4	-	-	-	-	-	-	-	-
Toplam	35 h	5 m	5 b	16 nef	192h	103 m	-	153 nef	236 h	-	204 m	40 b	516 nef		

Canik Sancağındaki konar-göçerlerin 1515 tahririnde 35 hane, 5 mücerred, 5 bennak, 16 neferen vergi nüfusundan bahsedilmekte olup bu rakam 1522 tahririnde artış göstererek 192 hane, 103 mücerred, 153 neferene, 1576 tahririnde ise daha da artarak 236 hane, 204 mücerred, 40 bennak ve 516 neferene ulaşmıştır. Canik Sancağında en yoğun konar-göçer nüfusa sahip cemaat yalnızca 1576 tahririnde bulunan 228 neferen vergi nüfusuyla Etrak- Saraycık ve Mezraa-i Narlu'dur. Bölgede konar-göçer cemaatlerde, Kastamonu'da yer almayan bennak nüfusu da bulunmaktadır. Ayrıca vergi nüfusu özellikle 1522'de hane, mücerred, bennak ayrımı yapılmaksızın toplu biçimde neferen olarak verilmiştir. Bu yüzden yukarıdaki tabloda da sadece neferen olarak gösterilmiştir.

Ancak Kastamonu'nun 1582, Canik'in 1576 tarihli tahrirlerinde konar-göçer nüfusta oldukça yüksek bir artış görülmektedir. Bu artışın sebebi tam olarak bilinmemekle birlikte bu dönemde Anadolu'nun genelinde bir nüfus artışı olduğu malumdur. 1582 tahririnde Kastamonu Sancağının vergi nüfusu neredeyse iki katına çıkarak 2277 haneye, mücerred nüfusu ise önceki tahririn üç katı sayılabilecek 1615 rakamına ulaşmıştır. 1576 Canik tahririnde de benzer bir durum görülmekte vergi nüfusu 236 hane, 204 mücerred, 40 bennak, 516 neferene ulaşmıştır. Ancak bölgedeki konar-göçer nüfus zaten düşük olduğundan bu durum Kastamonu'daki artış kadar göze çarpmamaktadır.

Tablo 4. Trabzon Sancağında Konar-Göçer Cemaatlerin Vergi Nüfusları

Cemaat Adı	1515		1530	
	Hane	Mücerred	Hane	Mücerred
Çalışlu	-	-	2	1
Çepni-i Çitak	54	-	-	-

Trabzon Sancağında ise XVI. yy.'a ait yalnızca iki cemaat bulunabildiği için konar-göçer cemaatlerin nüfus hareketleri hakkında yorum yapmak güçtür.

IV. VERGİLER

Konar-göçerler devlete önemli miktarlarda vergi ödemekteydiler. Bu nedenle konar-göçer hayatın devamlılığı devletin vergilendirme çeşitliliğine sahip olması, yerleşik olmayan reayanın ve iktisadi faaliyetlerin devamlılığını sürdürebilmesi, halkın ihtiyaçlarının temin edilebilmesi, hazineye aktarılacak gelirlerin arttırılması ve devletin gelirlerinde devamlılık sağlanması açısından önemlidir³¹⁹. Bu nedenle devlet vergilerin ağırlaşmaması ve konar-göçer hayatın devamlılığının sağlanması için bazı alanlarda muafiyetler sağlayarak bir takım önlemler almıştır. Özellikle vergi toplaması için gönderilen memurların bu konuya azami dikkat göstermeleri istenmiş ve vergi toplanmasına dair şikâyetler her zaman dikkatle takip edilmiştir³²⁰. Ayrıca resmi görevliler haricindeki şahısların müdahalesinin engellenebilmesi ve vergi toplayıcıların keyfi davranışlarda bulunarak fazladan vergi toplamasının engellenebilmesi amacıyla çıkartılan Kanunnamelerin bir örnekleri de konar-göçerlere verilmekteydi.³²¹

Çeşitli hastalıklar ya da durumlar sonucu hayvanları kırılan aşiretlerin değişen iktisadi güçleri, vergi tahsildarları ile aralarında sorunlar çıkarmaktaydı. Ancak böyle durumlarda, yanlışlığın düzeltilebilmesi için bizzat Divan'a başvurma hakları vardı³²². Tahrirlerin sık yapılması da halkın değişen iktisadi güçlerine oranla haksız vergi ödemelerini engellemek amacı taşımakta idi. Yani devlet tahsil edilecek vergilerin konar-göçerleri zorlamadan ve yoksul bırakmadan, alınabilirlik seviyesinde tutulmasına özen göstermiştir. Aksi halde konar-göçer gruplar dağılacak, düzen bozulacak, alınan vergi azalacak ve konar-göçerlerden elde edilen mamullerin temini sıkıntıya girecekti. Tahrir esnasında bölgede bulunmayan konar-göçerler tahsil edilecek vergilerinin belli olmaması ve tahsilinin mahalli idarecilere veya tasarruf sahibine bırakılması anlamına gelen hariç ez-defter olarak

³¹⁹ Tufan Gündüz, “Osmanlı Ekonomisi İçinde Konar-Göçerler”, s.362-366.

³²⁰ Tufan Gündüz, *Danışmendli Türkmenleri*, s.70.

³²¹ Tufan Gündüz, “Osmanlı Ekonomisi İçinde Konar-Göçerler”, s.359. ; Tufan Gündüz, “Konar-göçer” Maddesi, s.162.

³²² Tufan Gündüz, *Danışmendli Türkmenleri*, s.68.

kaydedilirlerdi ki bu durum yüksek meblağlar ödemelerine yol açtığından kışlaklarından/yaylaklarından döner dönmez kadılara başvurarak kendilerini deftere kaydettirirlerdi³²³. Vergilerin tahsil zamanı XVI. asırdan itibaren genellikle Mart ayı olarak kabul edilmiştir³²⁴.

Vergiden muaf tutulan ve vergi nüfus sayımlarında da sayıya katılmayan kadı, imam, hatib, hafız, müezzin, müderris, şeyh, derviş, duagu, fakih, mu'arraf, müteveli, muhassıl, mülazım, sipahizade, pir, pir-i fani, a'ma, kötürüm, divane, mecnun, fakir ve mu'taklar³²⁵ gibi özel duruma tabi şahıs ve gruplar bulunmaktaydı. Bunlar mufassal defterlerde tek tek yazılır ve altlarına özel durumları not edilir, ancak vergi sayımına katılmazlardı.

Kanunnamelere göre konar-göçerler hayat tarzları dolayısıyla kimseye raiyyet kaydedilmemiştir ve mükellefleri, hane, mücerred ve bennak'dır. Konar-göçerlerden alınan vergi çeşitlerini hayvanları için alınan adet-i ağnam(koyun resmi), evlendirilen kızlardan alınan resm-i arus(gerdek resmi), sahipsiz tutulan hayvanlar için alınan yave akçası ve bünyesinde birden fazla vergi çeşidini barındıran bad-ı heva ile yaylak ve kışlaklardan alınan yaylak ve kışlak resimleri oluşturmaktadır. Eğer ziraat yapıyorlarsa da öşür, malikâne ve resm-i boyunduruk verirlerdi.³²⁶ Trabzon Sancağının genelinde çok fazla sayıda muaf grup olduğunu ve bunların neredeyse tamamını Çepnilerin oluşturduğunu görebilmekteyiz. Kastamonu Sancağındaki konar-göçerlerin adet-i ağnam, bad-ı heva ve Yaylak-kışlak resmi ödedikleri, Canik Sancağındaki konar-göçerlerinse bunların yanı sıra öşür ve malikane vergileri de verdikleri görülebilmektedir.

³²³ Tufan Gündüz, a.g.e., s.76.

³²⁴ Yusuf Halaçoğlu, *XIV.-XVII. Yüzyıllarda Osmanlılarda Devlet Teşkilatı Ve Sosyal Yapı*, TTK Yayınları, Ankara, 2007, s.108.

³²⁵ Ahmet Kankal, a.g.e., s.107.

³²⁶ Yusuf Halaçoğlu, a.g.e., s.112.

Hane

Hane kelimesi Osmanlı Devletinde birer vergi birimi anlamında kullanılmıştır³²⁷. Vergi tahsilinde temel olan sistemde hane hem konar-göçer hem yerleşik reaya için Tahrir Defterlerine kaydedilmiş vergiden mükellef olan evli erkek nüfus olarak adlandırılmaktaydı. Yani bir ailenin kurulması ve yeterli iktisadi gücün olması haneyi oluşturmak için yeterli idi. Konar-göçer reayada iktisadi hayatın temeli hayvancılık olduğundan hanelerin belirlenmesinde koyun sayısı esas alınıyordu. Buna göre konar-göçerlerde bir aile 24 adetten fazla koyuna sahip ise hane oluşmuş oluyordu³²⁸. Haneden sahip oldukları koyunlara yönelik olarak iki koyuna bir akçe adet-i ağnam vergisi alınmaktadır. Bunun yerleşik reayanın hanesindeki karşılığı, ziraatına ve sahip olduğu toprağa bağlı olarak ödediği resm-i çift idi.

Defterlerde “hane” olarak kaydedilen ve bir aileyi kasteden birimin kaç kişiden oluştuğu tam olarak bilinmemektedir. Bu belirsizlik de gerek Osmanlı Devleti’nin nüfus meselelerini aydınlatabilmek gerek tahrir defterlerinin tam olarak anlaşılabilmesi açısından problem oluşturmaktadır. Bu konuda şimdiye kadar pek çok görüş ileri sürülmüş olup en yaygın kabul göreni Ömer Lütfi Barkan’ın hanenin 5 kişiden oluştuğu görüşüdür³²⁹. Ancak bu rakam bölgelere ve zamana göre farklılık gösterebilmektedir.

Muaf zümrelerin de hane olarak yazıldığı ve kadı, imam, müezzin, müderris, hatib, hafız, fakih, muarriif, mülazım, pir, pir-ifani ve fakir gibilerinin bekâr olmadığı da dikkatlerden kaçmamalıdır.

³²⁷ Nejat Göyünç, “Hane”, *DİA*, C.XV, İstanbul, 1997, s.552.

³²⁸ Tufan Gündüz, *Danışmendli Türkmenleri*, s.77.

³²⁹ Bu konuda bir hanenin karşılığını, Faruk Sümer 7 kişi, M.A.Cook, 4.5 katsayısını, Suraiya Faroqhi 6 kişiyi, Mehdi İlhan 5.5 katsayısını, Bernard Lewis 5-8 kişi olarak kabul etmişlerdir. Daha detaylı bilgi için bkz. Nejat Göyünç, “Hane Deyimi Hakkında”, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Dergisi, Sayı XXXII, Mart 1979, s.332 ya da Nejat Göyünç, “Hane”, s.552.

Mücerred

Mücerred toprağı bulunmayan kazancı da olmayan bekâra denilmekteydi³³⁰. Hanenin erkek evladı kendini geçindirebilecek yaşa geldikten sonra eğer kazanç getiren bir işi varsa, evlenmemişse ve babasının hanesinde yaşıyorsa mücerred olarak kaydedilir ve bölgesine göre 6 ila 9 akçe arası vergi öderlerdi. Mücerred işsiz olur ya da babasının yanında çalışıyor olursa vergiden muaf olurdu³³¹.

Bennak

Bennak hem yerleşik ziraatçi haneden hem de konar-göçer hanelerden alınan bir vergiydi. Konar-göçer aile/hane mali açıdan 24'ten az koyuna sahipse ya da hiç koyunu yoksa bennak olarak kaydedilmekteydi. Bennaklardan hane vergisi yerine standart olarak yıllık 12 akçe vergi tahsil ediliyordu.³³² Bennak hem yerleşik hem konar-göçer reayada vergiler için belirlenen ölçülere sahip olmayan evli reyalardan alınmakta olan vergi çeşididir.

A. Adet-i Ağnam

Yerleşiklerden de konar-göçerlerden de koyun ve keçileri nispetinde alınan bir vergi türüdür. Bazı kanunnamelerde “resm-i merai”, “resm-i ganem” veya “koyun resmi” olarak da adlandırılmıştır. Konar-göçerlerden genellikle iki koyuna 1 akçe olarak alınan adet-i ağnam vergisinin hesaplanmasında kuzulu koyun kuzusuyla birlikte, oğlaklı keçi de oğlağıyla birlikte sayılır, oğlak ya da kuzudan ayrıyeten vergi alınmazdı³³³. Hayatları ve geçimleri hayvanlarına dayalı olan konar-göçerlerin koyun ya da keçileri telef olup

³³⁰ Faruk Sümer, *Çepniler*, s.48.

³³¹ Tufan Gündüz, *Bozkırın Efendileri*, s.113. ; Ünal Taşkın, “Rüsum-ı Örfiye”, *Tarih Okulu Dergisi*, İlkbahar-Yaz, 2013,S.XIV, s.61.

³³² Tufan Gündüz, *Danışmendli Türkmenleri*, s.78.

³³³ Neşet Çağatay, “Osmanlı İmparatorluğunda Reayadan Alınan Vergi ve Resimler”, *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi*, Ankara, 1942, C.V., S.V., s.486 ; Yusuf Halaçoğlu, a.g.e., s.112.

hayvan miktarı en az 24 ila 33 adet altında kalırsa bunlardan koyun resmi alınmaz, onun yerine yılda 12 akçeye gelen kara resmi alınırdı. Konar-göçerlerin sahip oldukları diğer hayvanlarda adet-i ağnam vergisine tabi olup, bir deve otuz koyuna, altı sığır ise bir deveye tekabül ediyor³³⁴ ve vergi miktarları da ona göre hesaplanıyordu³³⁵. Adet-i Ağnam vergisi bazı bölgelerde Nisan ayı başında, bazılarında ise Mart sonlarında toplanılmaktadır.³³⁶ Diğer hayvanlardan alınan vergiler de ayırım gözetilmeksizin adet-i ağnam başlığı altında yazılmaktaydılar.

Ağıl Resmi

Ağıl etrafı çevrili üstü açık ya da kapalı hayvan barınağı anlamına gelmektedir. Ağıllardan alınan ve kanunnamelerde “yatak resmi”, “yatak parası” veya “çit parası” olarak da geçen Ağıl Resmine göre bir sürü 100 ila 300 hayvandan oluşur ve miktara göre vergi belirlenirdi. Bu ağılların her biri bir sürüyü alacak şekilde yapılmıştır. Ağıl resmi ağnam resmine bağlı olup onunla birlikte Mart aylarında alınırdı.³³⁷ Osmanlı Devleti’nde Ağıl Resminin miktarı bölgelere, bölgelerin özelliklerine ve zaman göre değişiklik göstermekteydi. Genel kabul İbrail Kanunnamesinde geçen 300 koyuna 5 akçe ağıl resmi alındığı³³⁸ olsa da XVI. yy. başlarında Batı Anadolu Sancaklarında sürü miktarı belirtilmeden ağıl başına 3’er akçe Ağıl Resmi alındığı³³⁹, Doğu Karadeniz’de ise bu rakamın 10 koyuna bir akçe olarak belirlendiği görülmektedir³⁴⁰.

³³⁴ Tufan Gündüz, *Danışmendli Türkmenleri*, s.80.

³³⁵ Bu durumda bir deveden 15 akçe, bir sığırdan ise 5 akçe vergi alınmakta idi.

³³⁶ Neşet Çağatay, a.g.m., s.486.

³³⁷ Feridun Emecen, “Ağıl Resmi”, *DİA*, C.I, İstanbul, 1988, s.467.

³³⁸ Neşet Çağatay, a.g.m., s.485. ; Yusuf Halaçoğlu, a.g.e., s.112.

³³⁹ Feridun Emecen, a.g.m., s.467. ; Cevdet Yakupoğlu, a.g.e., s.401.

³⁴⁰ Bahaeddin Yediyıldız, *Ordu Kazası Sosyal Tarihi (1455-1613)*, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Aralık, 1985, s.152.

B. Bad-ı Heva (Arusiyye)

Bad-ı heva kendi başına bir vergi çeşidi olmayıp bünyesinde çeşitli vergileri barındırmakta olan bir tabir olarak karşımıza çıkmaktadır. Bad-ı heva'dan sayılan resimler, “resm-i arusi”, “resm-i duhan”, “cürm-i cinayet”, “resm-i yave veya kaçgun”, “resm-i tapu”, “resm-i zemin, “adet-i deştbanı” olarak sıralanabilir.

Bad-ı heva'dan sayılan resimlerden biri kanunnamelerde “resm-i arusi”, “arusane”, “adet-i arusi” ve “gerdek resmi” gibi adlarıyla geçmektedir. Arus resmi bir kız veya dul kadın evlenirken kadıya verilen nikâh resminin haricinde tımar sahibine ya da sancak beyine verilen vergidir. Nikâh için verilen nikâh resminin miktarı ailenin durumuna göre değişmekte olup âlâdan dinar, ednadan 12 akçe alındığı belirtilmiştir³⁴¹. Arus resmi konar-göçerlerde ise kız olsun dul olsun, gelinin babasının kayıtlı olduğu tımarın veya yerin sahibine verilirdi. Resmin miktarı evlenenin kız-dul/Müslüman-zimmi olmasına, maddi duruma ve bölgelere göre değişiklik göstermekteydi. Osmanlı Devleti'nin genelinde arus vergisi miktarı kızıdan 60 akçe, dul kadından 30 akçe olarak alınmaktadır. Bu miktarın Rum Eyaleti içinde Yörüklerin mekânı belli olmadığı için kız ve dul'da aynı olduğu belirtilmektedir³⁴². Gayrimüslimlerde bu rakamın yarısı miktarında vergi alınmaktadır. Bazı yerlerde özellikle doğu vilayetlerinde ise akçe yerine koyun alındığı görülmektedir. Bu vergi miktarını hangi tarafın ödediğine dair kanunnamelerde açık ifadeler bulunmamaktadır.³⁴³

Yine bad-ı hevadın sayılan ve kanunnamelerde “duhaniye”, “resm-i dud”, “resm-i baca”, “tütün resmi” gibi adlarla geçen yörük, yüzdeci, yağcı, küreci, Türkmen taifesi gibi konar-göçer hayat sürdüren ve evli olan kişilerden alınan resm-i duhan vergisi bulunmaktaydı. Bu vergi konar-göçerlerin kışladıkları yerlerde hane başına 3 ila 12 akçe olarak mart aylarında tahsil

³⁴¹ Aynı Yer, s.158.

³⁴² Aynı yer, s.158.

³⁴³ Neşet Çağatay, a.g.m., s.506. ; Halil Sahillioğlu, “Arus Resmi”, **DİA**, C.III, İstanbul, 1991, s.423.

edilmekteydi. Ancak bir kışlakta 3 yıldan fazla kalındığında, 4. Yıldan itibaren “resm-i duhan” yerine “resm-i bennak” ödenmekte idi.³⁴⁴

“Cürm-i cinayet resmi” her türlü suçun, suçu işleyen suçluların mali gücü ve işledikleri suçun derecesi göz önünde bulundurularak Osmanlı ceza hukukuna göre kadı tarafından yargılanması sonucu alınan ve bad-ı hevadan sayılan ceza vergisi idi³⁴⁵. Karadeniz bölgesinde cürüm miktarının âlâdan 300, evsatdan 200, ednadan 100 akçe olarak belirlendiği görülmektedir³⁴⁶.

Bad-ı hevadan sayılan “resm-i yave” veya “resm-i kaçgun” bir tımar arazisinde başıboş dolaşan hayvanın bulunduğu andan itibaren bir ay boyunca sahibi çıkmazsa bulan kişiye verilmesi ile hayvanı bulan kişiden alınan verginin adıdır³⁴⁷.

Yine bad-ı hevadan olan vergilerden “resm-i tapu” ise, Mülkiyeti devlete ait olan miri araziden çiftlik tasarruf eden reayanın bir kereye mahsus arazinin bir yıllık gelirinin miktarında ödenen vergi türüdür. Tapu resmi ödendiği takdirde ekilen arazi/çiftlik tekrar resim ödenmeden oğula miras bırakılabilirdi. Ancak bu vergiyle toprağın mülkiyet değil yalnızca tasarruf hakkı elde edinilirdi.³⁴⁸

Kanunnamelerde “resm-i zemin” veya “dönüm resmi” olarak geçen bu resim, bir konar-göçer topluluğun bir tımara gelerek yerleşmesi ve ziraatla uğraşması durumunda alınan bir vergidir. Miktarı bölgelere ve toprağın verimine göre değişiklik göstermektedir.³⁴⁹

“Ceraim-i hayvanat” olarak da bilinen ve bad-ı hevadan olan “adet-i deştbanî” vergisi, ziraatla uğraşanların tarlalarına girerek, ekinlerine zarar veren hayvanların sahiplerinden hayvan başına 5 akçe alınmasıyla tahsil

³⁴⁴ Nejat Göyünç, a.g.m., s.505. ; Tufan Gündüz, *Anadolu’da Türkmen Aşiretleri*, s.69.

³⁴⁵ Ünal Taşkın, a.g.m., s.67.

³⁴⁶ Bahaeddin Yediyıldız, a.g.e., s.162.

³⁴⁷ Ünal Taşkın, s.68.

³⁴⁸ Ünal Taşkın, a.g.m., s.68.

³⁴⁹ Neşet Çağatay, a.g.m., s.504-505.

edilen bir vergi türüdür³⁵⁰. Ayrıca zararın tamamının hayvan sahibi tarafından karşılanması ve hayvan sahibinin hayvan başına beşer sopa ile cezalandırılması gerekmektedir.³⁵¹ Bu vergi ile konar-göçerlerin hayvanlarının yaylak-kışlak güzergâhlarında yerleşiklere zarar vermesinin önüne geçilmeye çalışılmıştır.

C. Resm-i Yaylak ve Kışlak

“Yaylak resmi”, “otlak resmi” ve “resmi merai” olarak da anılan yaylak resmi sürülerini farklı tımar sahiplerinin topraklarında veya miri yaylaklarda otlatan konar-göçerlerden yılda bir kez ve ilkbahar aylarında alınan vergi türüdür. Verginin tahsil miktarının bazı yerlerde koyun başına bazı yerlerde sürü başına hesaplandığı görülmektedir. Bir tımarlının topraklarında devamlı oturanlardan alınmamakta ancak bir bölgede 3 günden fazla kalan konar-göçerlerden alınmaktadır. Genel kabul 300 koyun olan sürüden bir koyun olarak yaylak resmi alındığı yönündedir. Ancak bazı yerlerde sürülerin nüfus durumlarına göre miktar yeniden belirlenmekteydi.³⁵² Buna göre bazı yerlerde evsat sürüden 15 akçe, ednadan 10 akçe, âlâsından 20 akçe olarak alındığı görülmektedir³⁵³.

Konar-göçerler, yayla mevsimi sona erdikten sonra havaların soğumasıyla birlikte sıcak bölgelere inerek arazisinde kışladıkları sipahiye, “resm-i kışlak” olarak adlandırılan bir vergi ödüyorlardı. Bu vergi genellikle 300 koyuna 1 orta koyun alınarak tahsil edilmekteydi.³⁵⁴ 100 koyuna 20 akçe olarak alındığı da görülür.³⁵⁵ Kışlakta ziraat ile meşgul olan konar-göçerlerden resm-i kışlak değil resm-i zemin alınmaktaydı³⁵⁶.

³⁵⁰ Bahaeddin Yediyıldız, a.g.e., s.165

³⁵¹ Ünal Taşkın, a.g.m., s.68.

³⁵² Neşet Çağatay, a.g.m., s.510. ; Tufan Gündüz, *Anadolu’da Türkmen Aşiretleri*, s.66.

³⁵³ Ünal Taşkın, a.g.m., s.64.

³⁵⁴ Tufan Gündüz, a.g.e., s.68. ; Cevdet Yakupoğlu, a.g.e., s.420.

³⁵⁵ Cevdet Yakupoğlu, a.g.e., s.420.

³⁵⁶ Bahaeddin Yediyıldız, a.g.e., s.165. ; Tufan Gündüz, a.g.e., s.69

D. Öşür, Malikâne ve Resm-i Boyunduruk

Osmanlı toprak sisteminde ziraat yapılan topraklar miri arazi olup tımarlara bölünmüş durumdadır. Böylelikle toprağın denetim hakkı fetihler esnasında Müslümanlara vakfedilerek çiftçilerin topraklarda bir nevi kiracı olması sağlanıyor ve elde edilen üründen her yıl devlete Öşür adında vergi veriliyordu. Öşür İslam hukukundan kaynağını alan bir vergi çeşidi idi ve Osmanlı Devletinde de ziraatla uğraşan tüm Müslüman reayadan yerleşik, konar-göçer ayrımı gözetmeksizin alınırdı. Öşürün miktarı toprağın verimliliğine, ürünlerin çeşitliliğine, sulama imkânlarına ve bölgesel örf ve adetlere göre değişiklik göstermekteydi.³⁵⁷ Genelde üretilen ürünün %10'u oranında alınırdı. Ancak bu rakamın Doğu Karadeniz'de 5'te 1 oranına indiğine ancak burada salarlık vergisinin verilmediğine denk gelinmektedir³⁵⁸.

Ayrıca ekilen toprağın hem arazi sahibinin hem tımar sahibinin tasarruf ettiği malikâne-divani sistemi denen bir sistem vardır ki, sistemde öşürün bir kısmını malikâne adı altında arazi sahibi bir kısmını da tımar sahibi almaktadır³⁵⁹. Bu sistem mahsul üründen iki kez vergi alınması (iki baştan taşış) esas olup miktarı beşte bir oranındadır³⁶⁰. Karadeniz sahil sancaklarında bu vergi türünün yalnızca Canik sancağında bulunmakta olduğu görülmektedir.

Konar-göçerler bir sipahiden yer alıp ziraatla uğraşırlarsa öşür ve salarlık verdikten sonra resm-i boyunduruk adında bir vergi daha ödemekteydiler³⁶¹. Resm-i boyunduruk ise genelde hayvanları telef olup fakir düşen üzerlerine çiftlik yazılmadığı halde bir çift öküzle bir sipahinin arazisinde ziraat yapan konar-göçerlerden alınan vergi çeşididir. Miktarı sipahi sahibine verilen yılda 12 akçe olarak belirlenmiştir³⁶². Çift vergisinin 33

³⁵⁷ Ahmet Tabakoğlu, "Öşür", *DİA*, Ankara, 2004, C.XXXIV, s.101.

³⁵⁸ Bahaeddin Yediyıldız, a.g.e., s.118.

³⁵⁹ Neşet Çağatay, a.g.m., s.496.

³⁶⁰ Mehmet Öz, XV.-XVI. Yüzyıllarda Canik Sancağı, s.124.

³⁶¹ Vahid Çabuk, a.g.m., s.435. ; Tufan Gündüz, *Anadolu'da Türkmen Aşiretleri*, s.33.

³⁶² Neşet Çağatay, a.g.m., s.486. ; Ö. Lütfi Barkan, "Çiftlik, *İA*, MEB Yayınları, Ankara, 1974, C.III, s.393. ; Tufan Gündüz, *Bozkırın Efendileri*, s.113.

akçe alındığı yerde bu verginin 12 akçe alınması, iktisadi gücü sıkıntıya düşen konar-göçerlere devletin sağladığı kolaylığı göstermesi bakımından dikkat çekicidir.

SONUÇ

XVI. yy.da Karadeniz Sahil Sancaklarına bakıldığında coğrafya ve iklimin elverişliliği nispetinde doğuya gidildikçe azalan bir konar-göçer yaşam tablosu göze çarpmaktadır. Bunda Karadeniz'in denize paralel uzanan dik ve yüksek dağları ile sahil şeridi arasındaki mesafenin doğuya gidildikçe kısalarak yaşam alanını daraltması ve yağış oranının aynı şekilde doğuya gidildikçe artış göstermesi etkili olmuştur. Karadeniz Sancaklarının tahrir defterlerinde yer alan isimler arasında Türkmenlere ait çok fazla köy, kasaba ve yer adına rastlanılmaktadır. Bu durum erken dönemde Türkmenlerin bölgeye gelerek yerleşik hayat tarzını benimsediklerini göstermektedir. Bölgenin coğrafi ve iklim bakımından elverişsizliği bölgeye gelen konar-göçerlerin de hayat tarzlarını terk ederek yerleşmesine sebep olmuştur. Ancak yerleşen konar-göçer Türkmen gruplar kendilerine özgü boy, oymak ve cemaat isimlerini, liderlerine ait adları yerleştikleri bölgelere vermişler ve bu şekilde özlerini korumayı büyük ölçüde başarmışlardır. Yerleşikliğe geçişlerinde kışın nehir ve su yatakları çevresinde ziraat yaptıkları topraklarda geçici yerleşim birimleri olan kışlaklar oluşturmaları kolaylık sağladığı düşünülebilir.

Konar-göçer yaşamın büyük ölçüde etkisini sürdürdüğü bölgenin Kastamonu Sancağı olduğu rahatlıkla görülebilmektedir. Çünkü Kastamonu havalisinin fiziki ve iklim şartları Karadeniz'in diğer sancaklarına bakıldığında konar-göçer yaşam tarzına daha uygundur. Buradaki nüfus Anadolu'nun diğer bölgelerindeki konar-göçer nüfustan oldukça düşük olmakla birlikte, bölgedeki köy sayısı ve nüfusunun da Anadolu'daki diğer bölgelerin köy sayısı ve nüfusundan fazla olduğu görülmektedir. Kastamonu'nun asıl konar-göçer nüfus yoğunluğu XIII. ve XIV. yüzyıllarda Anadolu'nun fethi ve Moğol baskısı sırasında bölgenin uc konumunda bulunmasından dolayı yaşanmış, XV. yy.'ın son çeyreğinde ise bu nüfusun büyük bölümü yerleşikliğe geçmiştir.

Bölgede XVI. yy.'daki konar-göçer nüfus yoğunluğu Boyabad, Taşköprü, Araç ve Kastamonu merkez kazası olan Kozyaka'da görülmektedir.

Canik Sancağı havalisinde bulunan “Etrak” cemaatleriyle dikkat çekmektedir. “Etrak” kelimesi Türkler anlamına gelmektedir. Anadolu'da konar-göçer gruplar için nadir olarak “Etrak Yörükani” ifadesine rastlanılmaktadır. Konar-göçerlerin bu adla ifade edilmesi aslında nadir bir özellik olmakla birlikte Etrak isimli yörüklerin Anadolu'nun ilk fethi sırasında gelmiş olabileceklerine delalet edebilir. Aynı zamanda bölgede Yörükani Hassa tabirine de rastlanılmaktadır. Bunların hangi cemaate dâhil oldukları bilinmemektedir. XVI. yy.'da Canik Sancağında konar-göçer nüfusun yoğun olduğu bölgeler özellikle Gedegra kazası olarak geçen günümüz Vezirköprü ilçesi ve Kavak kazasıdır. Bundan yola çıkarak konar-göçer nüfusun Canik'in kırsal bölgelerinde yaşamlarını sürdürmekte olduğu söylenebilir. Kastamonu Sancağına göre oldukça az konar-göçer nüfusa sahip olan Canik Sancağının halkı genelde yerleşik ziraatçı reayadan oluşmaktadır.

Trabzon Sancağı ise coğrafya ve iklim açısından konar-göçer yaşama en elverişsiz bölgedir ve tahrirlerden anlaşıldığı üzere bölgeye gelen konar-göçer Türkmenler hemen yerleşik hayata geçmişlerdir. Bölge Anadolu'nun Karadeniz şeridinde en geç fethedilen bölgesi olmasına rağmen Türkmen yerleşiminin çok eski dönemlerde başladığı görülmektedir. Fethin ardından bölgenin daha hızlı Türkleşmesi amacıyla devlet eliyle 4 kez iskân yapılmış ve bu sırada birçok Türkmen grubu da bölgede iskâna tabi tutulmuştur. Karadeniz bölgesinin fethine de sebep olan ve bölgede en yoğun nüfusa sahip olan Çepnilerin bölgede “Çepni Vilayeti” olarak adlandırılan bir vilayet meydana getirmiş olmaları Türkmen nüfusun yoğunluğu açısından dikkat çekicidir. Osmanlı Devletince bu Çepnilere Trabzon havalisini fethindeki yardımlarından ötürü çok büyük bir bölümünün dirlikler verilerek, devlet hizmetine alınarak ya da vergilerden muaf tutularak ödüllendirildiği görülmektedir. XVI. yy. kayıtlarında yalnızca iki tane bulabildiğimiz konar-

göçer cemaatlerin bölgeye ilk fetih yıllarında yoğun olarak geldikleri ve yerleştiklerinin en büyük kanıtı bölgedeki köy, kasaba ve yer adlarıdır. Nitekim bu adların hemen hemen hepsi Anadolu'nun farklı yerlerine dağılmış olan, boylar, oymaklar ve cemaatlere aittir.

Karadeniz sahil sancaklarında Anadolu'nun diğer bölgelerine nazaran oldukça az sayıda konar-göçer nüfusa denk gelinmektedir. Konar-göçer nüfusun en yoğun olduğu bölge de Kastamonu'dur. Bölge hem vergi nüfusu hem de hayvan sayısı bakımından en kalabalık bölgedir. Canik sancağında konar-göçerlerin hayvancılıktan çok tarımla uğraştıkları görülmektedir. Konar-göçerlerin ziraat yaptıkları sahalar devletin belirlediği mezraalardır. Kışlaklarında ziraatle uğraşmaları onların yerleşik yaşama geçişine zemin hazırlamıştır. Nitekim zaman içerisinde mezraaların yerleşim yerlerine dönüştüğünü veya kışlak mahallerinde yerleşim yerleri kurarak yerleştiklerini görebilmekteyiz.

KAYNAKÇA

I-ARŞİV VESİKALARI

A. Başbakanlık Osmanlı Arşivi Tahrir Defterleri

BOA TD, nr.13

BOA TD, nr.23.m

BOA TD, nr.37

BOA TD, nr.52

BOA TD, nr.0054

BOA TD, nr.288

BOA TD, nr.327

BOA TD, nr.387

BOA TD, nr.438

B. Tapu Kadastro Kuyud-u Kadime Arşivi Tahrir Defterleri

KKA TD, nr.29

KKA TD, nr.33

KKA TD, nr.143

KKA TD, nr.176

KKA TD, nr.200

II-ARAŞTIRMA VE İNCELEMELER

AFYONCU. Erhan; “Osmanlı Devleti’nde Tahrir Sistemi”, **Osmanlı**, C.VI

AFYONCU. Erhan; “Ulu-Yörük”, **Anadolu’da ve Rumeli’de Yörükler ve Türkmenler Sempozyumu Bildirileri (Tarsus 2000)**, Ed. Tufan Gündüz, Yör-Türk Yayınları, Ankara, 2000

AKSOY. Erdal; “Günümüz Kırıkkale Karakeçili Yörüklerinin Aşiret Yapısı”, **Türkiyat Araştırmaları**, S.I, Güz 2004

BANGUOĞLU. Tahsin; “Oğuzlar ve Oğuz Eli Üzerine”, **Belleten** 1959’dan ayrı basım, TTK, Ankara, 1960

BARKAN. Ö. Lütfi; “Çiftlik”, **İA**, C.III, Ankara, 1974

BİLGİLİ. Ali Sinan; “Tarsus Türkmenleri (Varsaklar)”, **Anadolu’da ve Rumeli’de Yörükler ve Türkmenler Sempozyumu Bildirileri (Tarsus 2000)**, Ed. Tufan Gündüz, Yör-Türk Yayınları, Ankara, 2000

BİLGİLİ. Ali Sinan; “Osmanlı’ya Karşı Bir Türkmen Boyu Tarsus Varsakları”, **Osmanlı**, Yeni Türkiye Yayınları, C.IV

BOSTAN, Hanefi, **XV. – XVI. Asırlarda Trabzon Sancağında Sosyal ve İktisadi Hayat**, TTK Yayınları, Ankara, 2002

BOSTAN, Hanefi, “XV. ve XVI. Yüzyıllarda Karadeniz Sahil Sancaklarında Türkmenler”, **Anadolu’da ve Rumeli’de Yörükler ve Türkmenler Sempozyumu Bildirileri**, Yör-Türk Vakfı Yayınları, Ankara, 2001

BOSTAN, Hanefi, “XIV.-XVI. Yüzyıllar Arasında Giresun ve Çevresinde Çepniler”, **Prof.Dr. İsmail AKA Armağanı**, İzmir, 1999

BOSTAN, Hanefi, “XV ve XVI. Yüzyıllarda Trabzon Şehrinde Nüfus ve İskân Hareketleri”, **Trabzon Tarihi Sempozyumu Bildirileri (6-8 Kasım 1998)**, Trabzon Belediyesi Kültür Yayınları, Trabzon, 2000

CAHEN, Claude, **Osmanlılardan Önce Anadolu’da Türkler**, Çev.Yıldız Moran, E Yayınları, İstanbul, 1979

ÇABUK. Vahid; “Yörükler”, **İslam Ansiklopedisi (İA)**, C.XIII, İstanbul, 1986

ÇAĞATAY. Neşet; “Osmanlı İmparatorluğu’nda Reaya’dan Alınan Vergi ve Resmler” **Ankara Üniversitesi Dil Tarih Coğrafya Fakültesi Dergisi** , C.V, S.V, Ankara, 1942

ÇELİK. Ali; “Çepnilerin Anadolu’nun Türkleştirilmesindeki Yeri ve Önemi” **Türkler**, C.VI, 2005

DARKOT. Besim; “Kastamonu”, **İA**, C.XXXVII

DECEİ. Aurel; “Karadeniz” Maddesi, **İA**, C.VI, 1974, Ankara

DİLCİMEN, Kazım, **Canik Beyleri**, Ahali Matbaası, Samsun, 1940

EMECEN, Feridun, “Clavijo’dan Fallmerayer’e Giresun’da Seyyahlar (1404-1840)”, **Giresun Kültür Sempozyumu Bildirileri 30-31 Mayıs 1998**, İstanbul, 1998

EMECEN, Feridun, “XV-XVI. Asırlarda Giresun ve Yöresine Dâir Bazı Bilgiler”, **Ondokuzmayıs Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi**, Sayı IV, Samsun, 1989

EMECEN, Feridun, **Doğu Karadeniz’de Bir Vadi Boyu Yerleşmesi Ağasar Vadisi: Şalpazarı-Beşikdüzü**, Serander Yayınları, Trabzon, 2010

EMECEN, Feridun, “Ağıl Resmi”, **DİA**, C.I, İstanbul, 1988

FATSA, Mehmet, **XV. ve XVI. Yüzyıllarda Giresun Kırsalının İdari ve Sosyal Tarihi**, Giresun Belediyesi Yayınları, Giresun, 2005

GELEKÇİ. Cahit; “Türk Kültüründe Oğuz-Türkmen-Yörük Kavramları”, **Hacettepe Türkiyat Araştırmaları Dergisi**, S.I, Güz 2004

GÖHÇE. Salim; “Doğu Karadeniz Bölgesinin Türkleşmesinde Kıpçakların Rolü”, **Birinci Tarih Boyunca Karadeniz Kongresi Bildirileri (Samsun 13-17 Ekim 1986)**, Samsun, 1988

GÖYÜNÇ. Nejat; “Hane” Deyimi Hakkında” ***İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi***, Sayı XXXII, İstanbul, Mart 1979

GÖYÜNÇ. Nejat; “Hane”, ***DİA***, C.XV, İstanbul, 1997

GÜNDÜZ, Tufan, ***Bozkırın Efendileri (Türkmenler Üzerine Makaleler)***, Yeditepe Yayınları, İstanbul, 2009

GÜNDÜZ, Tufan, ***XVII. Ve XVIII. Yüzyıllarda Danişmendli Türkmenleri***, Yeditepe Yayınları, İstanbul, 2005,

GÜNDÜZ, Tufan, ***Anadolu’da Türkmen Aşiretleri (Bozulus Türkmenleri 1540-1640)***, Yeditepe Yayınları, İstanbul, 2010

GÜNDÜZ, Tufan, “Osmanlı Ekonomisi İçinde Konar-Göçerler”, ***60. İlim ve Fikir Yılında Prof. Dr. Kazım Yaşar Koprıman’a Armağan***, Ankara 2003

GÜNDÜZ, Tufan, ***Son Kızılbaş Şah İsmail***, Yeditepe Yayınevi, İstanbul, 2010

GÜNDÜZ, Tufan, “Konar-Göçer” ***DİA***, C.XXVI

HALAÇOĞLU, Yusuf, ***XVIII. Yüzyılda Osmanlı İmparatorluğu’nun İskan Siyaseti ve Aşiretlerin Yerleştirilmesi***, TTK Yayınları, Ankara, 2006

HALAÇOĞLU, Yusuf, ***XIV.-XVII. Yüzyıllarda Osmanlılarda Devlet Teşkilatı Ve Sosyal Yapı***, TTK Yayınları, Ankara, 2007

HALAÇOĞLU, Yusuf, “Osmanlı Döneminde Türkiye’nin Nüfus Yapısı ve Aşiretler”, ***Anadolu’da ve Rumeli’de Yörükler ve Türkmenler Sempozyumu Bildirileri (Tarsus 2000)***, Ed. Tufan Gündüz, Yör-Türk Yayınları, Ankara, 2000

İNAN. Kenan; “ Giresun ve Havalisinde Türkmenler (XIII. Ve XV. Yüzyıllar)” ***Giresun Tarihi Sempozyumu Bildirileri (24-25 Mayıs 1996 Giresun)***, İstanbul,1997

KANKAL, Ahmet, ***Türkmen'in Kaidesi Kastamonu (XV-XVIII. Yüzyıllar Arası Şehir. Hayatı)***, Zafer Matbaası, Ankara, 2004

KANKAL, Ahmet, "Fetihten XVI. Yüzyılın Sonuna Kadar Kastamonu Şehrinde İskân ve Nüfusa Dair Genel Gözlemler", ***I. Kastamonu Kültür Sempozyumu Bildirileri (21-23 Mayıs 2000)***, Kastamonu, 2001

KARADENİZ. Hasan Basri; "Atçekenlik ve Atçeken Yörükleri", ***Anadolu'da ve Rumeli'de Yörükler ve Türkmenler Sempozyumu Bildirileri (Tarsus 2000)***, Ed, Tufan Gündüz, Yör-Türk Vakfı Yayınları, Ankara, 2000

LOWRY, Heath W., ***Trabzon Şehrinin İslamlaşması ve Türkleşmesi 1461-1583***, Çev. Demet Lowry-Heath W. Lowry, Boğaziçi Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 2010

ÖKSÜZ. Melek; "Kuruluşundan XIX. Yüzyıla Kadar Trabzon Tarihine Kısa Bir Bakış", ***Karadeniz Araştırmaları Dergisi***, S.V, Bahar 2005

ÖZ, Mehmet, ***XV-XVI. Yüzyıllarda Canik Sancağı***, TTK Yayınları, Ankara, 1999

ÖZ, Mehmet, "Tahrir Defterlerine Göre Canik Sancağı'nda Nüfus (1455-1643)", ***Ondokuz Mayıs Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi***, Sayı VI, Samsun, 1991

ÖZ, Mehmet, "Tahrir Defterlerine Göre Vezirköprü Yöresinde İskan ve Nüfus (1485-1576)", ***Belleten***, Sayı LVII (219), Ankara, 1993

ÖZ, Mehmet, "Tahrir Defterlerindeki Sayısal Veriler", ***Osmanlılarda Bilgi ve İstatistik***, Ed. H. İnalçık -Ş. Pamuk, DİE Yayını, Ankara, 2000

ÖZ, Mehmet, "Samsun", ***DİA.***, C.XXXVI

REFİK, Ahmed, ***Anadolu'da Türk Aşiretleri (966-1200)***, Enderun Kitabevi, İstanbul, 1988

SAHİLLİOĞLU. Halil; “Arus Resmi”, **DİA**, C.III

SÖYLEMEZ. Faruk; “Rişvan Aşireti’nin Cemaat, Şahıs ve Yer Adları Üzerine Bir Değerlendirme”, **Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, Sayı XII, 2002

SÜMER, Faruk, **Çepniler**, Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı, İstanbul, 1992

SÜMER, Faruk, **Tirebolu Tarihi**, Tirebolu Kültür ve Yardımlaşma Derneği, İstanbul, 1992

SÜMER, Faruk, **Oğuzlar/Türkmenler**, Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı Yayınları, İstanbul, 1999

SÜMER, Faruk, **Karakoyunlular**, TTK Yayınları, Ankara, 1984

SÜMER, Faruk, “Türkmenler”, **DİA**, C.XXXI, İstanbul, 2012

ŞAHİN, İlhan, **Osmanlı Döneminde Konar-Göçerler**, Eren Yayınevi, İstanbul, 2006

ŞAHİN, İlhan, “Osmanlı Döneminde Giresun Bölgesinde Konar-Göçerlerin İzleri”, **Giresun Tarihi Sempozyumu Bildirileri(24-25 Mayıs 1996 Giresun)**, İstanbul, 1997

ŞAHİN, İlhan, “Mezraa”, **DİA**, C.XXIX

ŞAHİN, İlhan, “Kastamonu”, **DİA**, C.XXIV

TABAKOĞLU. Ahmet; “Öşür”, **DİA**, C.XXXIV

TAŞKIN. Ünal; “Rüsum-ı Örfiye”, **Tarih Okulu Dergisi**, S.XIV, İlkbahar-Yaz, 2013

TEKİNDAG. M.C. Şehabeddin; “Trabzon”, **İA**, C.XII

TELLİOĞLU, İbrahim, **Osmanlı Hakimiyetine Kadar Doğu Karadeniz’de Türkler**, Serander Yayınları, Trabzon, 2004

TOSUNOĞLU. Ayşe; “Tapu-Tahrir Defterlerine Göre XVI. Yüzyılda Kastamonu Sancağı”, İstanbul, 1993 (basılmamış Doktora tezi)

TURAN. Refik; “Kastamonu’nun Türkler Tarafından Fethi ve İskanı”, **I. Kastamonu Kültür Sempozyumu Bildirileri (21-23 Mayıs 2000)**, Kastamonu, 2001

TÜRKAY, Cevdet, **Başbakanlık Osmanlı Arşivi Belgelerine Göre Osmanlı İmparatorluğunda Oymak, Aşiret ve Cemaatler**, Tercüman Kaynak Eserler Dizisi, İstanbul, 1979

YAĞCI. Zübeyde Güneş; “1487 Tarihli Tapu-Tahrir defterine Göre Kastamonu Kazasının Sosyal ve Ekonomik Yapısı”, **Süleyman Demirel Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi**, Sayı 2, Isparta, 1996

YAKUPOĞLU, Cevdet, **Kuzeybatı Anadolu’nun Sosyo-Ekonomik Tarihi (Kastamonu-Sinop-Çankırı-Bolu) XIII-XV. Yüzyıllar**, Gazi Kitabevi, Ankara, 2009

YEDİYILDIZ, Bahaeddin – ÜSTÜN, Ünal, **Ordu Yöresi Tarihinin Kaynakları II**, TTK Yayınları, Ankara, 2002

YEDİYILDIZ, Bahaeddin, **Ordu Kazası Sosyal Tarihi**, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1985